

«DROSCHAK»

REVUE MENSUELLE

organe

de la F. R. A. D.

ԴՐՕՇԱԿ

№ 5 MAI

1926

PARIS (France)

«ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԼԿԱՆ ԳՆԱՆՆԱԳՈՒԹԵԱՆ» ՕՐԳԱՆ

Ե Ր Կ Ո Ւ Ն Ք Ը

Տարիներով Հայ ժողովուրդի սիրտն ու միտքը խռովելի չեսոյ, իրականացաւ անկախութեան երացը, 1918 Մայիս 28ին:

Իրականացաւ, բայց կարճ տևեց, — այնքան որքան մանուկի մը ճիճը, աչքերը բացած ատեն:

Շատ է չարացած աշխարհը: Իսկ առանձնապէս չար էին անկարկները մեր աշխարհին բոլորտիքը: Ուրիշները Հասան իրենց բաղձանքին, առանց ուղղակի մասնակցած ըլլալու վիթխարի գոտեմարտին, որ մարդկութեան կէսը ճակատեցուց միւս կէսին դէմ: Մենք նստուեցանք այդ կրկնօրին մեջ, անվերապահ և աննկուն Բայց, վերջնական Հաշուեյարդարի պահուն, առաջին տեղը տուին անոնց որ մանրձուռն սակարկի էին: Մեր օրը Հնչեց երբ արդէն չարթականները մոռցեր էին իրենց յանձնառութիւնները, և կը զարպատէին պարտեաներուն: Վերահաստատուած էր իրաւախոհութիւնը՝ ոճիրին և՛ արդարութեան միջև: Այլևս Հեռուոր լիշտատիկ մը տպաւորութիւնը կ'ընէին Հայ ժողովուրդի մէկ երրորդին ոչնչացումը, բայց մանաւանդ պետական վարիչներու Հանդիսաւոր յայտարարութիւնները՝ խորհրդարաններու բեմէն: Պատուութեան մեջ առաջին անգամ ըլլալով, չարաչար պարտուած պետութիւն մը ի՛նք պայմաններ պարտադրեց չարթականներու խմբակցութեան, որ զինադարարի առաջին տարիէն իսկ թուած էր իր բարոյական սնանկութեան ապացոյցը, իր իսկ Հետապնդած դատին դէմ դաւադրելով ներքնապէս:

Ի՛նչ տարակոյս որ չարթական Բրիտանիան, Յրանաան ու Իտալիան եղան իրական մղիչն ու կրնաւ հասցըր թուրքիոյ ազգայնական շարժման: Ըստնք զարձան լծակները, կասկածելի շարժում մը վեհապետութեան բարձրացնելու, և անոր ձեռքով վերի վայր շրջելու ռուհուած յարթանակը:

Այս շահատակութեան ճամբան Հարթեց ռուսական չեղափոխութիւնը, իր պայանակ ըմբռնումներով, և Հակաչեղափոխական իշխանութեան մը բոլոր խարտիստութիւններով: Հայկական անկախութեան ճակատագրական Հարուածը պատրաստուեցաւ Պրեստուկի տովաքի մեջ, յանգելու Համար Կարսի արէտին: Պոլշեիկներուն Համար սրբապահ Հանգանակ մըն էր քէմալական թուրքիոյ զարգացումն ու զօրացումը: Անոնք ո՛ր և է խախը չղրին միջոցներուն մեջ, եղան նոյնքան բարբարոս ու անողոք որքան ջարդարները իրենք: Եւ աւելի նենդ և փոքրոգի քան սա բաղքենի աշխարհականները, որոնք պարզապէս իրենց կոչումին կը Հետեւէին: Բարեկամ թէ թշնամի ձեռք ձեռքի տուին, խորտակելու Համար ինչ որ կրցած էր կերտել դերահաւան այ կրողի ժողովուրդ մը:

Եւ անոր ձեռքը ձգեցին միայն դրօշ մը, որուն գոյներն անգամ բուսական են իրենց Հանգաւոր խռովելու:

Տարազիր՝ իր դրօշին Հետ, Հայ ժողովուրդը դուրգուրանքով կը Հետեւի անոր պատգամներուն: Ի՛նչ փոյթ թէ, իր Հայրենիքին մեջ անգամ, չի կրնար աներիւղ բանալ անոր ծալքերը, դիտել անոր սլացքը: Եթէ իր կարմրուկ Հարազատները շատ աւելի մոլեղնութեամբ կը Հայրածին եռագոյնը, այդ արդէն նա խանջանն է բարոյական պարտութեան: Եռագոյնը կենդանի նշանախօսք մըն է այս ժողովուրդին Հոմար, և Հետևաբար անՀանդուրժելի՛ բոլոր մեծ ու պղտիկ բռնակարներուն: Պոլշեիկներուն ցաւազար խաչակրութիւնը անկախութեան դրօշին դէմ՝ շատ կը նմանի Հիւժմախառնորի մը զարբուսներուն: Լնոնք աւրին կը թրնեն այդ սրբութեան դէմ, կըթնած արուեստական ներարկումներու և օտարոտի լննարաններու, կարծելով թէ այ՛լ է տեսելու և տիրելու գաղանիքը:

Ինչ որ կը կատարուի ամէն տարի Մայիս 28ին Երկրի մէջ՝ գոյտագոյրի, արասահմանի մեջ՝ Հրա-

պարակաւ, պատասխանն է այդ խելագար Հայրածան բին,—պատասխանն մը՝ կարճ և կտրուկ, և ատով իսկ պերճարիս: Փոշնգոյն գործակալներ և գործակիցներ, որո՞մ ցանողներ չեն պակսիր նա՛ն կարմիր գիծէն դուրս, շնորհիւ Կոմիտէի սուստաձեւնութեան. և սակայն, եռագոյնը կը մնայ միակ Հարազատ խորհրդանշանը ցիրուցան բարձրութիւններուն, արտայայտիչը անոր Հաւատքին ու կամբին:

Բառին բովանդակ նշանակութեամբ երկուք մըն է մեր պառաւարական պայքարը, թերևս միակը՝ պատմութեան մէջ: Առաջինը վրիպեցաւ, բայց արդէն բացած է Հետջ մը որ պիտի զարգանայ և յանգի իր բնական ելքին: Կենսալորդ այդի մըն էր երէկ, Հալաստանը. այսօր խեղճուկ ամուրի մը վերածուել է. սակայն նո՛ն ժողովուրդն է որ կը մշակէ ու կը ծագկեցնէ այդ ամուր: Թերևս լա՛ն է որ ուրի՛շ — վարձու պարտիզականներու փորձն այ տեսաւ, միանգամ ընդ միշտ գտնելու Համար իր ճամբան: Նորեկները չեն ուղեր ճանչնալ անոր ծագումը. մինչև. անգամ կը Հեզնեն գայն, ինչպէս այստեղած մանուկ մը որ կ'ուրանայ իր մայրը կամ ծննդավայրը: Այդ ալ իրենց զոտապարտութիւնն է, քանի որ իրենց կառավարած ժողովուրդը շատ լաւ գիտէ երէկն ու այսօրը, իր թափած արիւնն ու Հիրուական ճիգը: Գիտէ մաշնանը, թէ ինչպէս կազմուեցաւ մ ի ս տ ա բ ր Հալաստանը, որուն վրայ Լանդրոլթ թուեր են օրուան իշխանաւորները: Այդ զիտակցութիւնն ալ խոջ մըն է խորհրդակին իշխանութեան Համար, անոր կողմն մխուսած փուշ մը, որ չի թողուր Հանդիստ քնանալ: Հայ մարզականները իրենք աւելին գիտեն, և կը խոստովանին իրենց մտերմութեան պահերուն. թէև օրուան կարգափոփոք թու չի տար յայտարարել Հրապարակաւ եթէ ուրիշ փաստ չունենայինք, միայն այս պարագան կը բաւէր պայքոցանելու Համար թէ ոչ Հարազատ են, ոչ ալ անկախ, այլ պարզապէս Հպատակ և վարձկան,

Եւ պիտի շարունակուի երկուքը, Հակառակ բոլոր դաւերուն, և յուսալաքութիւններուն: Փոթորիկն'ը յաճախաբար են ազգերու կեանքին մէջ, մանաւանջ անոնց Համար որոնք դարաւոր ստրկութեան մը Հաշտելալորդը պիտի կատարեն: Մեր արապալաման մյաճտութիւնն ու խանդավառութիւնն էր որ սաստկացուց մեր փլուզը: Ուրիշներ, տանապատիկ յորաւորներ, աւելի ծանր աղէտներու մասնուէցան, մէկ Հարուածով կորսնցուցին ինչ որ ունէին, մենք՝ ամէն

բան նոր պիտի ստեղծէինք, և վրիպեցանք: Բայց մահացու չէ այդ վրիպումը, ոչ ալ վերջնական՝ դաւադիրներու լաղթանակը: Երբ ժողովուրդ մը ուխտեր է ապրիլ ազատ և անկախ, այլևս ոչ մէկ ուժ կրնայ խափանել անոր ճամբան: Արևածներ, իր կամքէն անկախ դէպքեր կրնան կեցնել կէս ճամբուն վրայ, ընդհատել իր թափը, բայց ան կրկին և կրկին օտքի կը կանգնի, կ'ամփոփէ իր ուժերը, կը պատրաստուի նոր քայլին Համար:

Ինքնամոտիման այս շրջանին մէջ, նոր երկունքի ճամբուն վրայ, թէև տարադիր, մենք խոր Հաւատքով կ'ողջունենք Մայիս 28ը, անոր ամէն մէկ տունակատարութիւնը Համարելով զիտակցութեան ամբարակումը և ուժերու խոտցումը:

Բազմութիւնները որբան Հեռացան Հայրենիքէն, այնքան ամուր փարեցան անկախութեան գաղափարին:

Այդ արդէն ճամբուն կէսն է: Մնացածը՝ կամքի և ճիգի խնդիր մը, որ պիտի արտայայտուի, երբ Հնչէ ժամը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ
(ՄԱՅԻՍԻ 28-ի ԱՌԹԻՒ)

Այս տարի էլ Մայիսի 28 տօնու՞մ է օտարութեան մէջ: Հայտատանի ժողովուրդը շարունակում է Հնձիլ չէկայական բունպատութեան կրունկների տակ, եւ միայն գաղութահալութիւնն է, որ Հնարաւորութիւն ունի ազատ արտայայտութիւն տալու իր զգացումներին ու ամուսկան Տեղեկաներ կազմակերպելու անկախութեան ստեղծարարն առթիւ:

Ճիշտ է, Ձեկայի գործակալները և կրքից յիմարացած անէն կարգի վարձկան թշուառականները գաղութներում էլ փորձում են պատուատել բոլորեկեան բարբեր և բուռնցիք ու զնգակի ուժով խեղդել խօսքի ու ժողովների ազատութիւնը, բայց, բարեբախտաբար, արտասահմանը «Երհջակին դրախտ» չէ եւ ոչ էլ գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ Ձեկայի Հպատակ, որպէսզի Հայտատանում թիրաջ սահմարձակագիտութիւնը ոչտանել և կարողանալ իր կամքը: Ինչքան ուզում են Հայ կոմունիտներն ու իրենց վարձկանները փրփրին, Մայիսի 28ը խանդավառութեամբ կը ամուր Սիբերասեպարցի ստորաններից մինչևն Ետտ-Էլ-Արապի աւազները ցերձ Հայկական թուր գանգաճների կողմից: Մ'չ մի բունաւոր ձեռք, որբան և անգամ ու յանդուգն լինելով չպիտի կարողանայ խեղճել ժողովրդի ինքնարոյիս զգացումները:

Մայիսի 28ը կը տօնուի ընդհանուր խանդավառութեամբ որովհետև նա, վաղուց արդէն, ամէնքի Համար գործել է Հայտատանի արատութեան խորհրդանշանը: Մայիսի 28ը կը տօնուի և ո՛րն պատճառով, որ նա Հանդիստանում է Հայ ժողովրդի Համար գործնական քաղաքականութեան աւարկայէնը ուժանակից կամ տՀաս մտքի պտուղ չէ անկախութեան պահանջը, որին այնպէս յամաւորէն փարել է Հայ ժողովուրդը: Նա բնական են անհրաժեշտ Հետևանքն է այն

պայծանձնիքի, որոնք ստեղծել են նրա համար համաշխարհային պատերազմից յետոյ:

Պատերազմից առաջ անկախութեան պահանջ չէր դրաւմ: Հայկական հատուածները օրգանապէս կազմուած էին Ռուս եւ Օսմանեան պետութիւնների հետ եւ միայն նրանց սահմաններում աշխատում էին կարգաւորել իրենց ճակատագիրը: Պատերազմն ու ռուսական յեղափոխութիւնը հիմնական յեղաշրջիցին իրերի վիճակը. այժմ այլևս արեւմտահայութիւնը դուրս է եկել թրքական պետականութեան շրջանակից, ընդ միշտ խելի կապերը թրքութեան հետ եւ իր ճակատագիրը կարող է անօրինակ միայն թուրքերից դուրս: Հարիւր հազար բաւար արեւմտահայ տարագիրներ սպասում են անհամբեր այն օրուան, երբ իրենց հայրենիքը դուրս կը հանւի օտար լծի տակից եւ կը յանձնել իրենց օրինական տերերին:

Նմանապէս եւ արեւելահայերի կեանքում: Ռուսական յեղափոխութիւնը եւ նրան յաջորդող բոլշեւիկեան իրադարձութիւնները հիմնից կերպարանափոխեցին վիճակը նախկին Ռուսաստանի, որի սահմաններում ծնունդ առին մի շարք անկախ միաւորներ: Ռուսահայաստանը — ձեկը այդ միաւորներից — դարձաւ Հայաստանի նախապետութիւն, իրաւական ճանաչում ստացաւ աշխարհի կողմից եւ ճուտ ինքնորոշ կեանքով ապրող ժողովուրդների միջադրացի համակեցութեան մէջ: Փոյթ չէ, թէ այսօր նա նորից ընկել է բռնաւորների լծի տակ: Մի անգամ յայտարարուած ու ճանաչուած անկախութիւնը մնում է ի գորտ, եւ այն օրը, երբ կը խորտակուի կաւէ ոստիերի վրա կանգնուած խորհրդային Գողեմիքը, Հայաստանը կը լինի առաջինը, որ կրկին կը տիրանայ իր անկախութեան:

Եւ յիմար սնուպարձութեան համար չէ, որ Հայաստանը ձգտում է անկախութեան: Այդ անկախութիւնը հարկատու է Մայր-երկրի եւ նրա կողքին ապրող երկու միլիոն ժողովուրդին: Բազմապատիկ աւելի կենսական անհրաժեշտութիւն էր ահայկական հարցի լուծման համար: Առանց Հայաստանի անկախութեան աներեւակայելի է թրքահայ խնդրի կարգադրութիւնը: Հայաստանի անկախութեան վերականգնումով է, որ հնարուար կը դառնայ նրայ սահմանների ընդարձակումը զեպի թրքահայկական հողերի եւ անընդլայն Հայաստանի կառուցումը: Երազական «ՃՄՄ»երով չէ որ պիտի լուծուի հայկական հարցը, այլ միայն Հայաստանի պետական անկախութեան վերականգնումով:

Հայկական որոշ շրջաններում եւ, մասնաւոր, բարձուաւազայնական խտերի մէջ, որան հակադրուած է մի ուրիշ տեսակէտ. նրանք հնարուար են համարում հայկական հարցի լուծումը ապահովել Ռուսական սփյուռքի օգուտներով, հող չէ թէ ինչ ուին լինի ույ՛» միապետական թէ բոլշեւիկ եւ ինչպէս վրայի ազգայնականները երազում են խորհրդային էշխանութեան միջոցով: Վրաստանի կեցիլ թրքական կողմ տանը, հայ ազգայնականներն էլ հետատուծ են, որ մի օր Կարմիր բանակը կը միացնէ արդի: Հայաստանին վաճառել էրզրուծը: Այդ այն հաստան է, որ մի անգամ հայ ժողովրդին տարւա դէպի «Եփրատտան կապակութիւն» Այժմ հայ բուրժուաւազայնականները, աւելի անմիտաս պայմաններում, կրկնում են հին, անխոյանելի կերպով սնանկ դուրս եկած քաղաքական փարձը:

Ասում ենք՝ «աւելի անկախաս պայծանձնեւրում», եւ սա պարագայ խոր չէ: Խորհրդային թէ ոչ՝ Ռուսաստանը երկար ժամանակի համար տարկուած է հետեւելու ինքնամոտիման, ներքին վերաշինութեան քաղաքականութեան եւ հաջիւ թէ հնարաւորութիւն ունենայ ընկնելու հողային նոր նաճումների ետեւից: Եւ եթէ ուրեմն էլ, նրան այդ թույլ չի արուի: Գրեթէ մաւրսին հասած Անգլիական ու Փրանսիական քաղաքականութեան համար քնաւ միեւնոյնը չէ, թէ ուր են կտրուած ռուսական առաջադրութիւնը: Արաքսի ափին թէ Շատախի ու Սասնոյ լեռներում: Ռուս ժողովուրդն էլ, որի վերածնութիւնը մեծապէս կախուած է Եւրոպայի վերաբերումից, ուղի-չուղի, պարտաւորուած դիտել լինի հաշի առնելու այդ հակադրումը: Այս բանը հակապիտէ են նոյն իսկ ռուս միապետականները, ամենաճայրայեղ ազգայնական եւ աշխարհակալ տարրերը, որոնց զեւ մի քանի շարքով առաջ իրենց Փարիզի համադումարի անբոնից բարձրաձայն յայտարարեցին, որ ճանաչում են Հայաստանի ու Վրաստանի անկախութիւնը: Անշուշտ, հայաստանի կամ վրացաստանի թիւնը չէր, որ խտում էր Մարիօշների բերանով, այլ սեփական տեղափոխութեան գիտակցութիւնը: Անգամ ցարիզմի նախկին սպասարները ընթրւում են որ Ռուսաստանը, մի որոշ ժամանակի համար սէտք է հրաժարի զինուորական նաճումներից: Մի անտարայն պոլիտիկոսներն են ստակ, որ չեն ուզում խելքի գալ:

Եթէ այսպէս է ճառածու «միապետական» Ռուսաստանը, էլ աւելի խաղաղաւարդապարներով տողորւած կը լինի դեմոկրատիկ Ռուսաստանը՝ բոլշեւիկների հաւանական ժաւանքը: Ամէնից քիչ ռուս դեմոկրատիան կը ճառածի նաւաւանները ու զինուած ընդհարումների մասին, թեկուզ... հայ ազգայնականների սիրտին:

Բայց, զուցէ, խորհրդային Ռուսաստանն է, որ պիտի արդարացնէ հայ ազգայնականների երազները: Ինչու՞ չճառած, որ այսօրայն բարեկամութիւնը ժամանակատու է Արգոյի ու Մոսկուայի միջեւ, վաղ կը խորի, եւ կարմիր բանակը կը շարժուի դեպի վաճառ ու Էրզրում, իսկ Կարմիր բանակի յետնից կը շարժուի եւ մեր ամենակալները... Կամ ինչու՞ չենթադրել, որ Իտալիան, օգտագործելով որ ու է նպատաւոր վարկեան, բարեկամօրէն խորհուրդ կը տայ Բեւային՝ վերադարձնելու հայերին Կարս ու Սուրմուլուն եւ մի քիչ էլ րամին հանելու թրքահայ հողերից: Այսպէս ճառածոյներ քիչ չեն զաւրթահայ մաւրսականներին մէջ: Բայց այսպէս ճառածի նշանակում է բուա զաղափար չունենալ բոլշեւիզմի էութեան, խորհրդային իշխանութեան ներկայ վիճակի եւ բոլշեւիկ-թրքական բարեկամութեան ճառին:

Եթէ Խորհրդային իշխանութիւնը լարջ կերպով հետաքրքրուած է հայերի դրութեամբ եւ իսկապէս կաննում է թեթեւացնել նրանց կացութիւնը, ինչպէս իր «բարեկամական խորհուրդ» չի բանեցնում արագորիւ համար այնպիսի աւաղաք երաւազկում, որպիսին է Արաքսալքի, Արարաքի ու նախնիքանի կցումը Վրաստանին ու Ազգայնականներին: Անեց Կարսը թիւրքերից ստանալը դժար է եւ կապ ունի «Բարձր քաղաքականութեան» հետ, ինչ զեւարտութիւն կայ Մոսկուայի համար ուղղիւ ակնյայտին կերպով «հայկապետական» սահմանները Հայաստանի հիւսիսային հարեւանների միջև:

Գրանով, ի Հարկէ հոյակաւն հարցը չէր լուծել, բայց Հայաստանի հողերը զգույն չափով կաւեցնային և հոյ ժողովուրդի վիճակն էլ կը բարեկաւեր Սոկայն, խորհրդային իշխանութիւնը չէր չի անուծ. և չի անուծ այն պատճառով, որ նրա համար էլ ժողովուրդի վիճակը, իբրև առանձին մի խնդիր, գոյութիւն չուէր. ինչու՞ պէտք է հոյ գաղթականներին բաւարարելու համար զգոհութիւն առաջ բերէ Վրացիներն և Քաթարներն ճէջ, որոնք հակառակ են, որ Ախալքալաքն ու Վարդաղը առնւին իրենց ձեռքից: Ծարակոյս չկայ, որ Տեղակալնայեալ խորհրդային վարիչներն ընդունուած են անդրկովասեան ներքին սահմանագծերի անհիմնութիւնը, բայց գործնականապէս ոչինչ չեն արել ու չեն անի, որովհետեւ այդ առիթը կը տայ զանազան անբաւականութիւններ, իսկ խորհրդային իշխանութիւնը շատ է վախենուած ներքին յուզումներէ:

Այս չկամութիւնը առանձնապէս շեշտուած կերպով էր բնան կեալ Օրջոնիկիձէի վերջերս Թիֆլիսում Անդրկովասեան Կոմիտէի խորհրդաժողովի ճէջ արտասանած ձառու. «Այնպէս տարի, առում է Անդրկովկասի փոխարքան, Ախալքալաքի գաւառում կատարուած քննութեան միջոցին պարզեց որ 37 գիւղեր ցանկութիւն են յայտնել միանալու Հայաստանին: Գալթակցիները չէ, երբ խորհրդային հանրապետութեան քաղաքացիները ուզում են հեռանալ այդ հանրապետութիւնից միայն այն պատճառով, որ հայեր են և ոչ թէ վրացիներ: Իսկ այդ առաջ է գալիս այն հանգամանքից, որ Ախալքալաքում երկրագործական գործախորութեան մեքենան այնպէս է խճճել հողային յարաբերութիւնները, որ մարդիկ ուրիշ երև չէին գտնուած: Երկրագործական գործախորութեան մեքենան պատճառ է դարձել հայ բնակիչների և վրացի խաշնաձեռների ընդհարումներին: Նոյնը պատահել է և Արբէժում, Գանձակի շրջանի յեռնային ձառում: Այստեղ խոստացել էին հայերին հող տալ ու չէին տել»: («Գրովա», 12 մայիս): Օրջոնիկիձէն, ի հարկ է, հակառակ է, որ Ախալքալաքի 37 գիւղերի, այսինքն այդ գործախորութեան 85% -ի փափաքը կատարել ու զաւառը միացել Հայաստանին. նա իրեն ցոյց է տալիս Հանդուած, որ եթէ «խճճուած հողային յարաբերութիւնները» հարթուին, աճէն ինչ կը լինի կատարել, և Ախալքալաքին այլևս կը հաշտուի վրացական տիրապետութեան հետ: Եւ Օրջոնիկիձէի այս մտայնութիւնն պատահական ու կզակի չէ. նա ընդհանուր է բոլոր բոլշեւիկներին համար. այդպէս են մտածում և հայ կոմունիստները ու այս միջնորդութեան սպասել, որ խորհրդային իշխանութիւնը կը լուծէ ներքին սահմանների ցաւոտ հարցը, առնալով երազատեսութիւն է:

Սթէ այսպէս է ներքին սահմանների հարցը, ինչ չի՞ք ենթադրելու, որ բոլշեւիկներն աւելի վճռական կը լինեն արաքին սահմաններում, յատկապէս Թիւրքերի վերաբերմամբ: Ենթադրենք նոյն իսկ, որ Թիւրքերն հշտուութեամբ լուծեց բոլոր վիճելի հարցերը Անդրկովի հետ, և Գերմանիայի օրինակով մտաւ Ազգիկը: Լիբայի ճէջ, Դրանից ինչու՞ պէտք է հետեւի, որ Թիւրքերն և բոլշեւիկներին միջև խզում պիտի առաջանայ: Ինչու՞ տելի հաւանական չհամարել յարասեւումն ու անբարոյնը Թիւրք-Բոլշեւիկեան բարեկամութեան հէնց նոյն Գերման-Բոլշեւիկեան բարեկամութեան օրինա-

կով: Բայց ենթադրենք, որ հակառակը տեղի ունեցաւ, և Թիւրքերն ու բոլշեւիկներն միջև անգաւ տեւ կատու: Միթէ դրանից հետեւում է, որ զինուած ընդհարում պէտք է լինի նրանց միջև: Այդպիսի հնարաւորութեան ոչ մի նշան չկայ: Հէնց իրենք բոլշեւիկները, ամենից առաջ, կը խուսափին այդպիսի ընդհարումից, ուսովհետեւ արտագին ընդհարումը կարող է ճակատագրական հետեւանքներ տալ իրենց վերջին տիրապետութեան համար: Միևս կոզմից, նրանք շատ լաւ ըմբռնում են, որ իւրաքանչիւր հարուած տահմանի որ և է կետի վրա անմիջապէս հակահարուած առաջ կը բերէ ուրիշ կետերում: Փինանդիայից սկսած մինչև Ադանիստան անբողջ տարածութեան վրա, որը իրենից ներկայացնում է փոխադրուած երաշխաւորութեանք անբարեւած հակաբոլշեւիկեան մի շղթայ:

Բոլշեւիկ պետերը մեր ազգայնականներից աւելի խնօք են հակաակալու համար, որ ամեն մի յարձակում իրենց համար կը լինի յիմար արեւածանդուութիւն, որի ճէջ չեն նետուի ինչ որ հոյակաւն հարցի կամ հաղարապատելի աւելի արժէք ներկայացնող խնդրի համար: Բայց այդպիսի քայլը պէտք չկայ: Թիւրք-Բոլշեւիկեան բարեկամութիւնը անհասկնառաւելի ամուր հիմք ունի, քան ինչ որ ենթադրում են մեր ազգայնական զինանազնուները: Այն դաշնակցութիւն, որ զիկար 17ին Փարիզում ստորագրեց Ալեքսանդրի ու Թեֆիկ Ռուշուի միջև ձեւակաւն ծիսակատարութիւն չէր, այլ արտայայտութիւն քաղաքական ընդարձակ ծրագրի, որի հետեւումը ձեռք օր օրի վրա սկսում ենք տեսնել ու շօշափել: Պատահական երեւոյթներ չեն այն պատկերակութիւնները, որի զանազան առաքելութիւններով մտորողում են Անդրկովից Մուսկաւ ու Մուկալայից Անկորա: Անշիմ քրոյցներ չեն և այն շշտակները, որոնց համաձայն Թիւրքերն և բոլշեւիկներն միջև կնքել և նոր դադարի զինակցութիւն, որով խորհրդային իշխանութիւնը խոշոր յանձնառութիւններ է ստանձնել Թիւրքերից նկատմամբ ի դեպ արտաքին յարձակման առ վերջինի զէմ: Դեռ շատ ժամանակ չէ, որ Մուկալայից լուրեր հասան այդ զինակցութեան մասին և Փարիզի «Ազգ-բոճիկներին» թերթը 17 մայիսի նոյն իսկ մանրամասնութիւններ էլ հարցրեց հիմնական լաւատեղիակ աղբիւրի վրա: Առաջ ենք բերում այդ մանրամասնութիւնները իրենց շահականութեան պատճառով:

Զինակցութիւնը ստորագրել է այս տարւայ լուծարին Թիֆլիսում: Խորհրդային պատերազմութեան գլուխ է եղել յայտնի կոմունիստ Օ. Վարկիլը, Բ. Միւսիւնի արտաքին գործոց գործակալը լրագորը Անդրկովասեան կառավարութեան մօտ՝ և անդամներ՝ Համախորհրդային Կարմիր Բանակի ընդհանուր բնիչ և նախկին ընդհ. հրամանատար Մ. Կամենեւը, Սրա. Գործ Գործախորութեան Մերձուր Արեւելքի բաժնի վարիչ Ս. Պատուխովը և այլն: Ստորագրուած համաձայնագրը թաղկացած է 14 կետերից, որոնց բովանդակութիւնը հետեւեալն է. Համաձայն առաջին կետի, եթէ Թիւրքերն ստիպուած լինի պատերազմի բռնել որ և է պետութեան հետ, իր յայտարարած զորահասարակ օրն իսկ Նոր-հրդային իշխանութիւնը իսկուսում պէտք է յանձնէ Թիւրք հրամանատարութեան և իրեն պիտի վերապահէ միայն հոնարով իրաւունքը Մամբրէզի կայարանից սկսած մինչև Նի-

կօշայն ամբուժիչները, Ռերդային և ծովափնեայ բորբ ճարտուղիները, բերդային պահեստները, զինւարտան նաւահանգստի կահարուճը՝ քարածուխի և նաթի պահարանները, սոււսահանգստի կայանները, արհեստանոցներն իրենց գործիքներով պէտք է զրկին թիւրք հրամանատարութեան սրամազրութեան տակ Բացի այդ, Խորհրդային իշխանութիւնը պարտաւորուած է ճինչու ընդհանուր զօրակոչի օրը հասցնել թիւրք հրամանատարութեան 1) 6 պահեստի ձեւաբաժիններ իրաքանչիւրը՝ 3000 ձիի հաշուով 2) 6 բեռնակիր գրաստարաժիններ՝ իւրաքանչիւրը 100-ական երկբեռ գրաստներով, 3) հրամանային բաժիններ՝ իւրաքանչիւրը 4200 ուսուցիչ զաշտային և 1100 ուսուցիչ ամբուժիչներով, 4) հրացանի փամփուշտի պահեստներ 6 զօրաբաժինի (զիւղի) համար, 5) Ուսուցիչ և հարգուտ 6 զօրաբաժինին 6 ամիս բաւարարելու չափով ծեփ թիւրքերի յայտարարած զօրակոչի օրը այդքան պաշար չգտնել Ռաժուժի բերդում, Խորհրդային իշխանութիւնը պարտաւոր է հասցնել թիւրք հրամանատարութեան և Կովկասի Կարմիր բանակի պետի կողմից փոխադրած հրամանատարութեանը որոշուած ժամանակամիջոցում:

Այս բոլոր բարեփոխելի փոխարէն թիւրքիան յանձն է առնուած համաձայնեցնել իր սրտացն քաղաքականութիւնը Ռորհ. Միութեան քաղաքականութեան Արեւելքում և Միջին Արեւելքում, ինչպէս նաեւ պարտաւորուած է Խորհրդային իշխանութեան տպ նախապատուութիւն Անաստիոս երկաթուղիների շինութեան և գանազան կոնցէսիւսների խնդրում: Համաձայնութիւնը հաստատուած է Համախորհրդային Կենտր. Կոմիտէի կողմից:

Բօլշեակներն, անշուշտ, կը ջանան հերքել «հակաշեքսիական» ազդեցիկ հաղորդած այս լուրը, բայց դրանից փառոր չի դադարի փաստ լինելուց: Պարզ է որ Անգլո-րան ու Մոսկուան այսօր աւելի քան երբեք կտուած են սիրտ կապերով և համագործակցութիւնը նրանց քաղաքականութեան մէջ չափուած ձեւած է երկար ժամանակի համար: Քեւ-ճալսանիւնները քնազօրեմն զգում են, որ բոլոր Ռուսաստանի բնից իրենց համար ամենամեծնառն խորհրդային Ռուսաստանն է և օգուած են նրա ուժից: Սերպոպկան ինչպէրիա լիտաների դէմ պաշտպանելու համար Բօլշեակներն ինչնց հերթին աշխտուած են օգտագործել թիւրքիան իրրեւ, պատուար հարաւային սահմանների ապահովութեան և թիւրքական հմայքը մահմետական ժողովուրդների մէջ իրենց աբուհիտան քաղաքականութեան համար: Սերպո կողմերն էլ շահ ունեն միմեանցից, էլ աւելի մտեմտական թիւրքով կազմուած են միմեանց հիւս և իթէ երէկ գիւս կարելի էր սպասել, որ նրանց քաղաքական տղիները կը բաժանեն ու կը հեռանան իրարից, այսօր չկայ և ո՛չ մի հիմք նման կենթարութեան:

Այսպիսի պայմաններում գտնուած են Դրոյրորովին վերացական և անհասկանալի մեր ազգայնականների յայտերը: Վարդիւր ունենելով ուժով ընդարձակելու Հայաստանի սահմանները Որբան երկարէ թիւրք-բօլշեակներն բարեկամութիւնը, ինչքան յարատուի Խորհրդային իշխանութեան կեանքը, այնքան կը պակասեն հասանալիութիւնները հայկաբեւ հարցի նպատատուր լուծման հայ ազգայնականների քա-

րոզած ճանապարհը անխուսափելիօրէն տանուած է դէպի մի փակուղի, որից կը չկայ: Հայկական հարցը կապել բացառապէս Խորհրդային իշխանութեան հետ, այսինքն հրամարել անկախութեան հետապնդումից նշանակուած է զօհանու Հայաստանի այսօրայ սահմաններով և զրանով էլ փակուած վերջացած համարել հայկական խնդիրը: Հայ կոմունիստները այդպէս էլ վարուած են, բայց այդպէս չի կարող վարուել ինքը ժողովուրդը, որի համար հողի հարցը կեանքի հարց է: Այդպէս չի կարող վարուել և՛ հայ իրականութեան հարազատ մնուող հանդիսացող Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որը Հայաստանի անկախութեան վերականգնման մէջ է տեսնուած սահմանների ընդարձակման հնարաւորութիւնը և հայկական խնդրի արձատսական լուծման միջոցը: Այսպիսով անկախութեան պահանջը մեզ համար կենդանի ու բովանդակալից քաղաքական ժրուղի է:

Այս է որ չեն ըմբռնուած «Խորհրդային վարիչներ» «խոհեմ» և «ազգաշէն» քարաքակտուութեան երրկրագունները: Բայց այն, որ չեն ըմբռնուած ազգայնական քաղաքարախօսները, քնազօրեմն զգում է ժողովուրդը: Եւ այդ է պատճառը, որ այնտեղ, Արարատի ստորաբախի, հակառակ Չեկայի բռնակալութեան, հայ զիւղացիին, բանուրն ու մտաւորականը ամեն տարի մայիսի 28ին ամփոփում են իրենց հողու խորքում: վերապիւրը համար տղաւ որից յիշողութիւնները: Այդ է, վերջապէս, զիւտուր բացատրութիւն այն անխուսն ներածութեան, որով հայ աշխատատուրութիւնը փարած է անկախութեան ախօյան Հ. Յ. Դաշնակցութեան յեղափոխական դրօշին:

Ս. ՎՐԱՅԵԱՆ

ԱՆՃԱՐԱԿ ՅԵՐԻԻՐԱՆՔՆԵՐ

Ձրա ամուսյ յամու լուծիւնից յետոյ՝ խորհրդային մամուլը վերջապէս, խօսեց Հայաստանի ձերբակալութիւնների մասին: *)

Ամիսների վեր արտասահմանը հնդկուած է Երկրից, Անդրկովկասից, Հիւսիսային Կովկասից, Ռուսաստանից և Պարսկաստանից կեւած նամակներով ու հեռագրներով, որոնք միաբերան ձերբակալութիւնների փաստն են հաստատում: Միւր մամուլը հանելով այդ գրութիւնների միջից զհեբրի անուկները և կրճատելով այն մանրամասնութիւնները, որոնք կարող էին վառապատր լինել հնդկաների կամ աբիշների համար՝ օրը օրին արձանագրուած է այս խնդրին վերաբերող կարեւոր փաստները և ապիտ անհրաժեշտ մեկնութիւնները: Ձերբակալութիւնների իրականութեան, չափի և պատճառների շուրջը վէճեր են տեղի ունենուած արտասահմանեան մամուլի գանազան օրգանների միջու՝ բորբոքելով կրքերը և թիւր և դէմ ճակատներ ստեղծելով խորհրդային իշխանութեան հանդէպ: Եւ այս բոլորը մասին ոչ մի ձայն ոչ մի ծպուած խորհրդային թիւրքի մէջ: Այդ թիւրքերը, որոնց սրտան աշքից չէ վրկուած ոչ մի անհշան դէպք, մէնի այդ մի քաղաքացիական կնուրք թէ մեռելաբազ Հայաս-

*) Տե՛ս «Ռ. Հայաստան», 25 ապրիլի 1926 թ. Ու 97

տանու, մի «Հօօի» ձեռնարկ թէ մի Հակադաշնակցական արարք արտասահմանի խուլ անկիւններից մէկում՝ աւելի քան 16 շաբաթների ընթացքում մի ազատ անկիւն չունեցան թէկազ երկու խօսքով յիշատակելու, որ Հայաստանում մի քանի Հարիւր կամ մի քանի տասնեակ մարդ է ձերբակալւած և այն էլ բազմաթիւ քիսիի վրայ. . .

Եթէ ուրիշ որ և է շան էլ չլինէր՝ այս Հանգամանքն ինքնին բաւական է Համոզելու. Համար, որ ներկայ դէպքում մենք գործ ունենք պետական այնպիսի յանցարարութեան հետ, որի մասին լուրը փոքրագոյն չարեքն է նկատուած օրայ իշխանաւորների կողմից: Նման լուսկեցութիւն մենք տեսել ենք, այն էլ ոչ միտ, միայն ցարական և սուլթանական զահիճների օրով, երբ կարելի էր Հպատակներին ձերբակալել և արտոբէ՛ առանց որ դրանքնութեան ենթակայ դատույլ յանդգներ ձայն հանելու այդ մասին. Որ ներկայ դէպքում լուծութե՛ն Հարկադրուած և այնպիսի մարդկանց կողմից, որոնք սոցիալական կամ կոնճուկիտ են յարջորջուած և Հարկադրուած է «աշխարհիս ամենազատ մասու»նին՝ դրանով ոչինչ չէ փոխուած. բռնաւորը իր Հոգեբանութեամբ և գործելակերպով մտուած է բռնաւոր՝ ինչ տիրոջն էլ նա իւրացրած լինի. . .

Բայց ի՛նչ է պատճառը, որ խորհրդային մասունն այնուամենայնիւ կարիք է զգացել խելու. իր լուծութիւնը և Հայաստանում կատարուած ձերբակալութիւնները Հրապարակորէն խոստովանելու Փաստաւանները երկուս են. մէկը պատահական, իսկ միւրը աւելի հիմնական նշանակութիւն ունեցող:

Առաջինն այն է, որՓարիզի Հայաստան բոլշևիկեան թերթը տեսնելով, որ ձերբակալութիւնների լուրը ընդհանուր վերոյմտուած է առաջացնուած գաղութահայ աշխատաւորութեան մեջ՝ շտապել էր սուտ և յերկարատեյ յայտարարել այդ լուրը և մինչև անգամ Կովկասեան փոխարտայ Օրջնիկիմէի պաշտօնական Հարդարագրութեամբ Հաստատել իր հերքումը՝ Երևանի» գրաքննիչը, որ յաճախ արգելելի տակ է դնուած այդ թերթի փաճառը Հայաստանում, որովհետև նրա արեղցիկը յարձակութեամբ Դաշնակցութեան վրայ բաւական որոշ գազափար են ապիս վերջինիս գործունէութեան և ուժի մասին, անդգուշուութիւն է ունեցել թոյլ տալու, որ Հրապարակ հանւան այն Համարները, որոնց մեջ հերքում է ձերբակալութիւնների փաստը: Արդ, Փարիզի բոլշևիկեան օրգանը սեւոյ սարտակի վրայ գրում է և պաշտօնական հարդարագրութեամբ Հաստատուած թէ ձերբակալութիւնների լուրը ճիշտ չէ, իսկ Հայաստանում ամենքը գիտեն, որ ճիշտ է. որովհետև չէ՞ որ իւրաքանչիւր ձերբակալուած ունի Հարիւրաւոր և Հազարաւոր մասթի, Հարեան, բարեկամ, ազգական և ընկեր, որոնք տեսնակ են ձերբակալութիւններին և իրենց հերթին տեղեկացնում են յարիշներին: Սկսուած է մի Համատարած ծաղր ու ծանակ խորհրդային մատույլ առանց այն էլ վարկաբեկուած ճշմարտախօսութեան շուրջը. եւ ահա, Փարիզեան գաշտօնակցի այս «արջի ծառայութիւնից» դրուած, «Թորհրդային Հայաստանը» ստիպուած է բանալ իր փոկուած բերանը և ձերբակալութիւնների փաստը Հրապարակ հանել այն յուշով, թէ դրանով պիտի կարողանայ մեղմել վերոյշեալ բացայայտ ստախօսութեան տպաւորութիւնը:

Երկրորդ պատճառն այն է, որ ձերբակալութիւնների լուրը կ' արտասահմանեան մատույլ կ' մասնատուր նամակների միջոցով Հանրութեան սեփականութիւն դառնալով՝ բաւական «անցանկալի» մտորութիւնի նիւթ է մատակարարուած գաղութահայ աշխատաւորութեանը: Վերջինս մտածուած է. — յա՛ն, տարիներից ի վեր յայտարարուած են, թէ Դաշնակցութիւնը կ'պզտուածուած և մեռած է Երկրում: Երկու — երեք տարի առաջ մինչև անգամ նրա պաշտօնական յուղարկութիւնը կատարեցին «լիվիլյաօրտո»՝ Համագումարներով և բազմաթիւ Հանրագրութիւններով: Ի՛նչ պտահաց յանկարծ, որ Հարիւրաւոր մարդիկ իրեն զաշնակցական բռնուած բանտ են դրուած կամ արտարուած Ռուսաստան: Արդեօք երեք չորս տարան մեռելը յարութիւն առու, թէ «մեռելը» իսկի էլ մեռել չէր. . . Այս մտածումները բոլորովին չեն Համապատասխանուած բոլշևիկեան մասնակի նկատումներին, որովհետև երանք նոր յայտնով թևաւորուած են գաղութահայ աշխատաւորութեան տյն տարրերին, որոնք իրենց բազարակն իղէաշների և ձորտների յնկնելուով Հանդիսացող կուսակցութիւնը այնտեղ, մայր Հողի վրայ, մեռած կարծելով՝ խորհրդային և Հակախորհրդային տրամադրութիւնների միջև խառխուրուած են. . .

Յատկապէս այս երեւոյ տարրերը տարակուսանքները փարատելու կանխահրդութեամբ «Թորհրդային Հայաստանը» իր ուշացած բացատրութիւնը սկսում է նոր Հաւաստիացումով, թէ Հայաստանում «Հատ ու կնից» զաշնակցականներ են միայն մ'նացեր, հետևաբար և զանուածային ձերբակալութիւնների լուրը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ մատույլ որոշ օրգանների կողմից ցուցադրուած ռեկամ՝ Դաշնակցութեան ուժի և քանակի մասին: Իսկ որպէսզի իր Հուսատիացումը սին խօսք չհամարի՝ խորհրդային պաշտօնաթերթը գրում է «Դաշնակցականներին հետաքրքրուած է, ի դէպ, ձերբակալութիւնների մտերմամտութիւնները: Սիրով Հարդարուած ենք ձերբակալութեամբ 110 Հողի են, որից 40 Հողի մուսալաթական և 70 զաշնակցական»:

Դրբայտաբար, այս «սիրայի» Հարդարագրութիւնը խոստացած մանրամասնութիւնները չէ տալիս ձերբակալութիւնների մասին: Մենք նրա մեջ չենք տեսնում, թէ Դեկտեմբերի վերջերից մինչև Ապրիլի 25ը «Դաշնակցութեան գործով» քանի՛ Հողի են ձերբակալուած եղել, թէ սրանցից քանի՛ն են ազատ արձակել, քանի՛սը արտուել Ռուսաստան և քանի՛սը Մուսկը բանտում: Չենք տեսնում նրա մեջ նաև, թէ այս մամանակաշրջանում Հայաստանից դուրս Վրաստանում, Ալբերջանում և խորհրդային միւս երկրներում միևնոյն գործով քանի՛ մարդ են ձերբակալուած: Վերջապէս նա մեզ տեղեկութիւն չէ տալիս, թէ ձերբակալուածները ո՛ր շրջաններից են, ի՛նչ յիբբել կամ դատակարար են պատկանում, թէ արդեօք նրանց մեջ չկան զինուորականներ կամ ոչ-զաշնակցականներ և որքան՞ է սրանց թիւը: Այս «մանրամասնութիւնները» պէտք է Հարդարել «Թորհրդային Հայաստանը»-ը. որպէսզի ընկերջողը կարողանար գաղափար կաղծի ձերբակալութիւնների զանգաւածային կամ ոչ-զանգաւածային լինելու մասին: Բայց նա Հարկադրուած է լուծութեամբ անցնել նրանց վրայից՝ Հարկադրուած է, որովհետև այլապէս ստիպուած պէտք է լինի խոստովանել, որ Հենց միայն

Երևանո՞՞՞ ձերբակալաւաններէ թիւն աւելի է քան իր ներկա-
յայրս 70 հոգի՞ն, որ Երևանից դուրս ձերբակալութիւններ
են սեղիւ ունեցել Երկրակի, Այագապի, Էջմիածնի, Կոտայքի,
Գնիշախի, Դարալագիզի, Լանգեղուրի և ուլլ շրջաններուն,
որ Հայաստանի Ձեկայի ցուցմունքներով և անդրկովկասեան
Ձեկայի գործալցութեամբ բանտ են դրել մի քանի տասնեակ
ճարգ Վրաստանուն, Ալրբէշանուն, Ուկրայինայուն և
Ռուսաստանուն, որ ձերբակալաւաններէ ձեջ կան բաւական
Թալ դիւտարականներ և ոչ զաշնակցական քաղաքացիներ և
որ Հետևաբար ինքը պաշտօնագրէս ստու՞մ է կատարած
ձերբակալութիւնները զանգաւա՞յին բնոյթը ժխտելով . . .

Նճան ինքնախարազանուն ճնք չենք սպառուն, ի հար-
կէ, «Թորհրդային Հայաստանից» Սյարանի էլ ճնձ բանէ, որ
նա, միևնոյն է ինչ Հանգամանքներցը դրւած, մերկացնուն է իր
Փարիզեան արբանեակի սուռը: Սրանից աւելին պահանջել,
նշանակուն է կատարելագուէ անտեղեակ լինել քաղաքական
ճանուրէ բարբերին . . .

Փայով ձերբակալութեանց պատճառներին՝ «Թորհրդա-
յին Հայաստանը» բառեղբ գրուն է . . . զաշնակցականնե-
քն իրենց ընթացիկ անկեղտ աշխատանքը Անդրկովկասուն ու
ճանապարհագուէ Հայաստանուն կատարել են Հետևեալ միջոց-
ներով.

1. Արտասահմանից Հայաստան ու Անդրկովկաս, մինչև
անգամ Թորհրդային Միութիւն անկեղտ գրականութիւն են
փոխադրել:
2. Տնորոշրոտական ակտեր են կազմակերպել,
3. Բանդիւտներէ հետ կապ են պահպանել,
4. Կապ են պահպանել թիւրք Հակայեղափոխականներէ,
ճուստօթականներէ հետ կամ ազգային ատելութեան ճիւղ-
որտ սերմանել յետաձեաց ճաստներէ ձեջ,
5. Սոցոսկիով խորհրդային և ուլլ Հիմնարկները՝ աշ-
խատել են խանդարել ճեր աշխատանքները: Արդէս օրինակ
կարել է իրելի դիւզմիւտհայրի գանձման դէճ պայքարել
և չքաւորներէ կազմակերպութեան ճասին տարածան այ-
լանդակութիւնները:

Այս ճեղգարանքներից առաջինը ճնք ընդունուն ենք
աճողօղովին, առանց որ և է զերպապհութեանս Այո՞, ճնք
ճեր «անկեղտ» գրականութիւնը փոխադրուն ենք Հայաստան,
Անդրկովկաս և այն բոլոր վայրերը, ուր Հայ ժողովուրդը հե-
ծուն է խորհրդային բիրտ իրէ սակի: Փոխադրել ենք երկե-
փոխադրուն ենք այսօր և պիտի փոխադրենք վաղը: Աջ մի
ձերբակալութիւն, ոչ մի սպառնալիք չի կարող ճեղ կտու-
ցնել՝ ճեր ժողովրդին իր ցուրը յաւաքանելու, նրան արտա-
քին աշխարհի հետ յարաբերութեան ճեջ դնելու, նրա աջը
բանալու նորիպան գործի ճեջ: Եւ զայն զուլ կանոնիանն՝,
ճեր բոլոր չեկաներով ու ճեղնեայութիւններով անգոր էք մեր
դէճ պայքարելու այս ինդրուն: Արովհետև յեղափոխութիւնը
ինչպէս բոլոր բաւաղեատական ըճիմնարկ այնպէս, և ճեր
ըճիմնարկ «լարճարելու» միջոցը գանուն է նա ստեղծուն
է պայքարի այնպիսի ճեթողներ, որոնք անճառչելի են ճեր
«կեղտ» ուղեղներէ համար: Ապացոյց՝ որ ճնայան ձերբա-
կալութիւններին, ճեր գրականութեան փոխադրութիւնց այսօր
էլ կատարուն է կարելի է ստել մերկանական կանոնաբար-
թեամբ:

Դուք անգոր էք պայքարելու ճեր դէճ ոչ ճիւղն այն
պատճառով, որ յեղափոխական պայքարի ճեկերից խորթացել
էք, այլ և որ ճեր պայքարը զուրկ է բարոյական հիմունք-
ներից, Եթէ այսպէս ճլինք՝ դուք ոչ մի արդիւն չէիք յա-
րուցանի ճեր գրականութեան դէճ: Արովհետև չէ որ ճնք
շարեանկ «ստուն ենք, կեղծուն, յերկրուն»: Եւ կա՞յ մի
աւելի նպատակայարճար միջոց, ճեղ վարկաբեկելու, ճեր գրա-
կանութիւնը սպանելու համար, քան թէ թոյլ տալ, որ ճեր
«ստան» ու «կեղծիքը» հրապարակ դրել և անէնքի ճաղք
ու ճանակի առարկան գաւնայ, ինչպէս օրինակ, ճեր Փա-
րիզեան թերթն է գարճէլ կայտատանուն . . .

Դուք անգոր էք պայքարելու ճեր «անկեղտ» գրակա-
կանութեան տարածման դէճ և այն պատճառով, որ ճեր սե-
փական, «կեղտ» գրականութիւնը զուրկ է զազափարակներ-
վանդակութիւնից: ճեր կլիշէի վրասուն «յեղափոխական»
Փորձիւններն ու Ֆրազները, որոնց ինքները չէք հաստուն-
դա երևուն ճեր իւրաքանչիւր տողից — ճեր «կերին ներ-
շիջմամբ» գրուն յուզանրերը, որոնք ճշմարիտ համոզուն-
քի մի նշանակից իսկ չեն պարունակուն իրենց ճեջ
ճանճրոյթ ու զգանք են պատճառուն անէնքին, անգամ
հնց իրենց, գրողներին: Մենք գիտենք, թէ նոյնիսկ դուք,
օրայ վարիչները, որպիսի՞ անկալութեամբ սպասուն էք ճեր
գրականութեանը, հրատարի փոքր ինչ սնունդ հայթայթէք ճեր
սպաւուն ճարի հոմար, և փոքր ինչ հանդիստ տար ճեր
ճարչարուն հոգուն ինչպէ՞ս էք զուց ուզուն, որ ճեր կաղի-
օճին հրատարակութիւններէ հեղճուցիչ ճիւղորտուն ինդ-
ուռօղ ժողովուրդը, որ ճեղ պէս ի պաշտունէ պարտաւորուն
էլ չէ ճեկանելու, թէ արճէք է տալիս բողշիկեան հրատա-
րակութիւններին, ճեղք քաշի ճեր գրականութիւնից: Իսկ ե-
թէ ժողովուրդը ճեղք չէ քաշուն, չէ՞ որ նա առանց գաշ-
նակցականներէ էլ միջոցներ՝ կցուն — և արդէ՞ն գտուն է,
կարող ենք վտարակցիցիկ ազատ խօսքի գահիճներին — այլ
գրականութիւնը ստանալու համար . . .

Եթէ այս անէնք բաւարար չեն համոզելու, որ ճեր
պայքարը ճեր «անկեղտ» գրականութեան դէճ անճիւր է և
պարտիւն՝ ապա շարունակեցէք այն ուզանները զափ Այս-
քանն էլ բուսակուն է, որ երկրի և արտասահմանի
հայ աշխատաւորութիւնը այսօր գիտէ, գիտէ հնց ճեր
պաշտանութիւնից, որ խորհրդային իշխանութիւնը իր ճեղ-
քին ունենալով Հայաստանի բոլոր սպարաններն ու հրա-
տարալ սպան հաստատութիւնները, իր ճեղքն ունենալով ա-
զատ և անազատ խօսքի բոլոր անճիւնները՝ այլ կերպ չէ
կարողանուն հակադրել զաշնակցական ճանուրի և գրակա-
նութեան «ստերին» ու «կեղծիքներին», քան ձերբակալու-
թիւններով: Այս գիտակցութիւնը հաստատարօր է ճեր ըճ-
ճիմնարկ ճահպանին . . .

Երկրորդ մեղադրանքը պարզ անհիմնութիւն է. «գաշ-
նակցականները արորոշրոտական ակտեր են կազմակերպել»
առուն է նրա ճեջ: Երբ, որան՝, ո՞ւմ դէճ — պիտի հար-
ցընի անշուշտ ընթերցողը: Եւ ահա այս անխուսափելի հար-
ցունը կանխելու համար «Թորհրդային Հայաստանը» առաջ
է քաշուն իր ճեղքին անեցան փաստերից բնականաբար ա-
նկանկարկառունները: Դրանք թուով չորս են. առաջին՝ օճ5
Թի վերջերին էջմիածնի գաւառի վելին Հաջիդայ ուղևոր

սպանել է զիջխորհրդի քարտուղար քաղաքացի Մանուկ Խուշօսեանը, երկրորդ՝ մահափորձ է կատարել զաշակցու- թեան և ճեղքածներից մէկի, Կրօնհանցի զէմ, երրորդ՝ որո- տում է կայացել սպանելու նախկին խնդրապետ Քիրզ Ղա- զօին և չորրորդ՝ սպանախիբ նախկինը են գրել բոլշևի- կեան պատասխանաւ գործիչներին: Աւելի պերճախօս մի փաստարկութիւն չեն կարողացել Հնարել «Թորհրդային Հա- յաստան»ի չնկատները՝ իրենց անմիտ մեղադրանքը Հիմա- ւորելու Համար: Այս «մեղադրական փաստերի» յիշատա- կութիւնը ինչնին աւելորդ է դորձնում որ և է Հերքում կամ մեկնութիւն մեր կողմից: Միայն բոլշևիկեան պաշտօնաթեր- թի անիրազեկ է միամիտ ընթերցողների Համար կասեց, որ եթէ Գաշակցութիւնը միտք ունենար խորհրդային իշխա- նութեան զէմ տերրորիտական գործողութիւնների դիմելու՝ մինչև կաշիգարս դիւղին Հասնելը շատ դիպիներ փուսած կլինէին Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս:

Գործնալ ի գիտութիւն Նոյն ընթերցողների կարող ենք յայտնել, որ եթէ Գաշակցութիւնը որոշում ունենար ունեցած Կրօնհանցիին և խնդրապետ Քիրզ Ղազօին սպանելու կամ որևէ պետական կուսակցական պաշտօնախի ահա- բեկելու — նրանք այսօր զգուշացնելու Ձեկայում ցոյց- մուտք անելու Հնարաւորութիւնից... Երբ այլ դիպիները չկան մէջ տեղը, երբ Կրօնհանցիները, Քիրզ Ղա- զօինը և ուրիշները դուրսնեն ուսերին շրջում են Երևանի փողոցներում՝ անՀնարալի է «ձերբակալում զաշակցականի խոստովանութիւններ» սարքելով կամ Ձեկայի ներքնայարկում ահաբեկած ծարրկանց կեղծ ու պատիր յայտարարութիւններ ստորագրել ապով որ և է խելքը դիմին մարդու Համոզել, թէ Գաշակցութիւնը կամ զաշակցականները տերրորիտա- կան սկտեր են կազմակերպել:

Սակայն չի կորելի սակ: Թէ այս մեղադրանքը միան- գամայն օրից քաղած մի բան է: Ճիշտ է, նա փաստական Հիմնաւորում չունի, սակայն զրա փորձարէն ունի մի հեզե- բանակամ Հիմնաւորում: Եւ այդ այն է, որ բոլոր տեսակի բռնակալների պէս Հայաստանի բռնակալներն էլ անբեկ- ւած են սեղիական գիտակցութեան մէջ. բոլոր տեսակի բռնաւորների պէս նրանց էլ Հպածում է յեղափոխական նենդիգլայի ուրակները: Այս ճակատագրական երկուդի զէմ ոչինչ անել չի կարելի, ի Հարկ էլ, թէև պետք է ասանք, որ դա էլ աւարկայական Հիւճ չունի: Հայ բոլշևիկներն իրենց սարկական Համակերպութեամբ Մուսկայի, Թիֆլիսի և՛ Բագրի մեծաւորների առաջ սողոնկելու քաղաքականու- թեամբ այնպիսի մի արհամարհելի արժեքի են փորձել Հա- յաստանի իշխանութիւնը, որ վերջին, իբրև քաղաքական գործն, մեջ Համար նկատարութեան գալ չի կարող: Այս իշ- խանութիւնը կրողները փաստօրէն դորձել են այսօր ոսկ- և ուսական գաւառապետներ և պրիւստանէշ, որմը տեղա- կան ձանր-ձանր խնդիրներում կարող են չարիք կամ բա- րիք գործել և ըստ այնմ պարտաւի կամ գնահատանքի ար- ժանանալ, բայց մեր երկրի ճակատագրի կամ մեր մո- ղովորի կենսական Հարցերի լուծման վրայ այնու ի վիճակի չեն ազդելու: Գրա Համար էլ զուր է Հայաստանի վարիչների երկուգը. նրանց զուրկութիւնը կամ չարութիւնը որ և է լուրջ քաղաքական կուսակցութեան Համար Հնարաւորութիւն

ներկայացնել չէ կարող. . .
 Եթէ սերբորի խնդրում «Թորհրդային Հայաստանի» մե- ղադրականը իր Հիմնաւորման Համար «փաստանման» մի երկու տակնութիւն է բերում՝ բանդիտների Հետ կապ պահպանե- ու խնդրում, որ մեղադրանքի երեւոյ կհտն է Հանդիսանում, այդ էլ չենք տեսնում: Ուրիշը են բանդիտները, ո՛ւր, ե՛րբ և ի՛նչ գործեր են նրանք կատարել, ինչո՞ւն է արտայայտել զաշակցականների կալը նրանց Հետ, քանի՞ Հողի են կապ պահպանողները և ուրիշը են նրանք — այս բոլորը մնում են բաց Հարցեր: Երբ խորհրդային պաշտօնաթերթը այսպիսի մի մեղադրանքի Համար, որ ճիշտ լինելու ղեշքում կա- բող էր զրուել յանցագործների զէմ Հասարակական կարծիքը Հայաստանում և արտասահմանում, չէ կարողանում նայն իսկ քաղաքացի Բուշօիանի, իբրզ Ղազօի և Կրօնհանցի «Գեպ- քերի» պէս որ և է մի ղեշք սրճանագրել, զա նշանակում է որ նրա մեղադրանքը բացարձակապէս յերկարծոյ է:

Այս սին, որ և է փաստով չՀիմնաւորած մեղադրանքը կատարեալ գաւեշտի բնոյթ է առնում, երբ մենք նրան գու- ղադրում ենք այն սնապարծ յայտարարութիւններին, որ մին- չև օրս անում էին բոլշևիկներն ու իրենց արբանակները Հայաստանում իշխող կարգի, ապահովութեան և անգորու- թեան մասին ծարիներ Հարուսակ նրանց ճամուլը թերզահա- րում և ի լուր աշխարհի, թէ շնորհիւ խորհրդային բեմին Հայաստանում աւազակութիւնը, բանդիտիքը արձատախիլ է եղած, թէ այնպի կարելի է ոսկի Հարակած երկրի մի մայ- րից միւսը զիտ աւանջ որ և է վտանգի, իսկ այսօր յան- կարծ բնում են ինչ որ բանդիտներ, որոնք մտահոգում են խորհրդային իշխանութիւնն այն ատիճան, որ նա «Հար- կադրանք է գրում» տոնեակ մարդիկ ձերբակալել և բանա դին: . .

Ո՛ւր է սկսում այստեղ խեղդատուութիւնը և ո՛ւր վեր- ջանում եզկուտութիւնը, թող ընթերցողն ինքը որոշի:
 Երեւոյ մեղադրանքը բողիցած է երկու մասից. առա- ջին՝ որ զաշակցականները բարեկամական կապեր են մշա- կել Հակաշեղափոխական թիւրք բեկերի, կուլամտաւորների և մուսավաթականների Հետ, երկրորդ՝ որ ազգային ատելու- թեան մթնոլորտ են սերմանել յետամնաց մասսաների մէջ:

Աստիճան մեղադրանքն այնքան անՀեթիթ է, որ նրա վրայ երկար կանգ առնել չարժէ. բոլշևիկներն այս խնդրում դատում և եղբայրացում են մարքեթանների շատուկ անա- լոյիական մեթոդով Սեփական փորձից նրանց դիտել, որ իշխանութեան արբանալու կամ իշխանութիւնը պահպանելու նկատմամբով կարելի է և՛ Էնվիէր փաշայի ձեռքը սեղմել- և՛ Ձեմոյ փաշային Հովանաւորել, և՛ Քէմոյ փաշային զի- նակցել, և՛ Հակաշեղափոխական բուրժուազիային սերաշա- Հել, և՛ իտալական ֆաշիստներին Հետ սերաբանել, և՛ ղեք՝ ճանակում և Տուրքարական ազգայնականներին Հրապուրել, ինչ՞ է չեն կարող զաշակցականներն իլ թիւրք բեկերի- կալամտաւորների և մուսավաթականների Հետ Հաշն կապել Հայաստանի իշխանութեանը արբանալու Համար ու մտածում են նրանք: Այդ մտածողութեան սխալն աւաջանում է նրա- նից, որ բոլշևիկները մուստում են մի Հանգամանք. այդ այն է, որ զաշակցականները նրանց պէս բնորոշակ չեն իշխանութեան սրբին ոտքի տակ տալու ո՛չ իրենց սկզբունք-

ները և ո՛չ էլ հայ ժողովրդի շահերը Փխխարաբերութիւն. ներքի խկոստն վիճանն այս խնդրում հոռեանքն է. — Գաշ-նակցականները սկզբից ի վեր զենքը ձեռքին պայքար են մղել թիւրք բեկեբի, կալուածատէրերի և ձուռալաթական ջարդարող փոշմակների զե՛մ՝ նրանցից մաքրելով այսօրուայ Հայաստանը: Հայ բաշլեկիները մեր երկրի դռները բացել են նրանց առաջ տնիքան լայն, որ հիմայ՝ նոյն իսկ իրենց հա-մար փոստալար է դառնել: Ապացոյց՝ թիւրքերի ձերբա-կալութիւնները, որոնց մասին խոսում է սօրերգագին Հա-յաստանը: Գաշնակցականները իրենց սւժերը կհետրան-ցնելով՝ նորիջնանի զե՛մ՝ պատճառուած էին այնտեղ և ու արձատսախել անկէ բեկութիւնն ու կալուածատիրութիւնը և չյաջողեցին այդ ձեռնարկի մէջ միմիայն թիւրք-բաշլեկեան ծանօթ դուռերի շնորհիւ: Հայ բաշլեկիները նեցուկ հանդի-սացան կամ առնակն համակերպեցին, որ թաթար բեկերն ու կալուածատէրերը նորիջնանում գրական իշխանութիւնը և շարունակեն իրենց շահատիրութիւնները թէ՛ անդրեւան աշխատաւորութեան թէ՛ մեր երկրի զե՛մ՝ մինչև և որ մի Բիկով կեա Ռուսաստանից և, ինչպէս Հաստացնում են մաքրից սճրագործները բոյնը:

Այս բոլորից յետոյ յետևել ինչ որ կարգեր կամ յարաբերութիւն ներքի մասին, որ իբր թէ դաշնակցականները իշխանութեան տիրանալու նպատակով անեցել են թիւրք բեկերի, կալու-ծատէրերի և նրանց զազափարաբանութիւնը ներկայացնող Մուսովաթի հետ — դա նշանակում է ուռնակուծ միժազելի դառնալ: Մտօրի անցեալի պատճառութիւնը և բաշլեկեան քաղաքականութեան եզրիտականութիւնը աչրի առաջ սեւե-նալով՝ ամէն ոք կարող է հաստատել, որ նման գործերի ընդունակ են բաշլեկիները, բայց երբեք դաշնակցականները:

Անկի հասարակական և այս մեղադրական կետի երկրորդ մասը, որ վերաբերում է ազգային առեղծիքին սերմանելուն Ռուսիան և արտասպառել ձերբակալում և ոչ ձերբակալում դաշնակցականների գործնութիւնն այս խնդրում: Այս մա-սին «Խորհրդային Հայաստանը» խորհրդատու լուսիւն է պահում:

Մենք դիտենք, որ անդրկովկասեան միջազգային առաջնորդութիւնները շուշուփո խնդիրներից երկրի մեր ըն-կերների զարգացում են հեռանալիները — նրանք բողոքում են, որ՝ Հայաստանի արտաստեղծիքը փոխանակ սակուածո-ղութիւնից խնդրուող հայ ժողովրդին տրամադրելու՝ արւում են հարևան երկրների թիւրքերին, որոնք առանց այն էլ հողի առատութիւն և անստատարձաթեան բազմապիսի հա-րաւորութիւններ ունին իրենց բնակավայրում: Նրանք պա-հանջում են, որ Արբեշտանի և Վրաստանի մէջև բաժանուած հայկական հողաձանքերը — Դարբազը, Գանձակի գաւառ, Արարատը են վերադարձնել Հայաստանին: Նրանք չեն հանդիմանում, որ Հայաստանի թափուր զեղպեր տրամադրուած են թիւրք զաղթականներին այն ժամանակ, երբ հայ գաղ-թական բազմութիւնները դուրսը դնուտ անց չեն գտնում, իսկ Արբեշտանը փակած է պահում իր դռները այնտեղից վտար-ւած հայերի առաջ: Վերջապէս նրանք վրդովուած են, որ հա-բաշլեկիները առական նայեալալովքի գործակալները դա-րձա՛ծ՝ նկատելի և «անխարտելի» միջոցներով առուցնում են մեր պիտական — հասարակական կեանքը:

Արա՛նք են «յետամնաց մասաների» մէջ ազգային ա-տեղութիւն սերմանող երևոյթները: Եթէ այս՝ մեր սօրողո-ղին բաժանում ենք պատասխանատուութիւնը այն զոյժնէութեան որ ասնում են մեր ընկերները երկրի «յետամնաց մասաների» մէջ: Ռոզհուե անք երբեք չենք կարող ընդունել, թէ ազ-գերի համերաշխութեան ուղին այն ստրկական համակարգ-թիւնն է, որ պարտագրում է բաշլեկեան կուսակցութիւնը ուժեղ հարևանների կողմից անիրուած հայ ժողովրդի՝ Բնգհակառակը, մենք համարում ենք, որ տեւական Համե-րաշխութիւն, տեւական կողմնութիւն անդրկովկասեան ժա-ղովրդների միջև կհաստատի այն ժամանակի միայն, երբ նրանց մէջ չեն լինի այլևս ո՛չ հարկադրագներ ո՛չ հան-կերպողներ, երբ ամէն մի ժողովուրդ անկախ սեփական ուժի և տկարութեան աստիճանից, իր սրբար իրաւունքների տէրը կլինի, երբ ամէն մի ժողովուրդ հաւաքական ուղղային կեանքով ապրելու և զարգանալու վիճակի մէջ կլրի: Մեր բողոքը ներկայ կոցութեան զե՛մ, մեր պայքարը հայկական հողամասերի ամբողջացման և հայ ժողովրդի մէկտեղման համար, մեր ընդդրումը առուացման փորձերի զե՛մ այս համոզմունքով են պայմանաւորում և ոչ թէ ազգային առե-ղութեան մարմնով, որ բաշլեկեան փշաքամ երևակայու-թիւնը վերաբրում է մի:

Հետաքրքրական է պարզել նաև «յետամնաց մասա-ների» խնդրը. որոնք են այդ մասաները: Արբեշտանը նրանց մէջ մտնում է և Հայաստանի «Կենդանութիւն» նախագահ Սաքո Համբարցումեանը, որ Անդրկովկասեան Գրածուրը կա-մեւելի վերջին Գաւառային ինչ որ թիւրքերին է կա-տարել մեր սրտները քուշուրներին տրամադրելու զե՛մ: Ար-բեշտանը նրա մասն են կազմում այն մի քանի ստեղծակ հայ կեանքականները, որոնք Դարբազը Հայաստանին կշէլու մա-սին պրոպանդանդ մղելու պատճառով աչտուրել են Արբեշտա-նից Հայաստան: Վերջապէս «յետամնաց մասա» են հանդի-սանում Արարատի զեղպական խորհրդակցութիւնը, որոնք առ-նակ ու արի միաձայնութեամբ արշում են հանել Հայաստա-նին միտնալու մասին: . .

Պարաներ, վերջ տե՛ք մեր այցելուութիւնն ինչ-էն Հայ ժողովրդի կենսական շահերի և արդար իրաւունքնէ ի պաշտպանութիւնը իբրև «ազգային աստիճանի միջոցառում» ներկայացնելով՝ զուք ոչ սրի մոլորեցնել չէր կարող: Այդ շահերի և իրաւունքների յետք կանգնած են ոչ թէ Հա-յաստանի յետամնաց մասաները, այլ ազգային դիտակցու-թեան եկած բովանդակ հայ ժողովուրդը՝ Գաշնակցութեան զարգաբարական դիտակցութեամբ: Գոք ինչեւից որդին չէք դիմանում ժողովրդական արդար պահանջին, որ սկսել է վան բակի մեր շարքերը՝ այնտեղ «դաշնակցական մտայնութիւն» տարածելով: Սրանից առելի էլ ինչ է հարկաւոր մեր հա-կազմակերպական պայքարի սնանկութիւնը հասկնալու համար:

Մենք պարզելու «Խորհրդային Հայաստանի» վիճի մեղադրական կէտը, որտեղ առւած է, թէ մեր ընկերները խորհրդային «և այլ» հիմնարկների մէջ աշխատել են խան-գարել բաշլեկիներին աշխատանքը: Իբրև օրինակ վեր է հան-ւում, որ նրանց պայքարել են «գիւղականութիւն» գտնանալ զե՛մ և չբարեբերի կազմակերպման մասին այլանդակութիւն-ներ են տարածել: Դժբողագար «ամենազատ երկրի ամե

նստապատ ճանախի» օրգանը համարձակութիւն չի աւելում իր վրայ փակաճիւրը բանալու և ստիպու ընկերացողին, թէ ինչ այլույնյակութիւնների ճառին և այտտեղ խօսքը, և թէ ինչով են խտրարկ զոչնակցականները «գիւղիմաստահարի» գանձ-ճանախի Գրա համար էլ մեր ասիւլում ենք մնալ ընդհանուր դատարարութիւնների շրջանակում:

A priori չենք միտում այս մեղադրանքին. ճշմարտութիւնը, խորհրդային «և այլ» հիմնարկները լինեն են այնպիսի վայրենիութիւններով, որ նրանց մէջ առանց «խանգարելու» պաշտօն կատարողն աւելագոյն բոլոր իր շօտ անպարկեշտ պէտքեր և լինի նիւթ մեր ընկերները պաշտպանել են հայ պէտքերուն են օրինակաւորութիւն փայտի պէտքեր, որ «գիւղիմաստահարի» է կոչում, եթէ նրանք արդիւնք են հանդիսացել, որ կոմունիստական կարծիք ծիրանի հարած կուլուինները ճշշին չբար ցիւլացան, կամ երկու եղ ունեցող աշխատատեղը զիւրազան հայաձիւր իրեն կուլուի, եթէ նրանք բողոքել են այն բերդկապտակի գէճ, որ կոմունիստական բուրք համարումարներում շարունակ շեշտում և իրեն խորհրդային վարչաձևին անհետարատար որ կողմերից մէկը, բայց սրից այդ վարչաձևը ոչ մի կերպով չի կարողանում ազատագրել, եթէ նրանք պայքարել են այն խնամակարան գրութեան դէմ, որ բոլորակները սկսեցին են զարմարի պետական և հանրային պաշտօնները բաշխելու կամ վարձատրելու, վերջապէս եթէ նրանք մերկացրել են այն բազմաթիւ և բազմապիսի զեղծարարներին, որոնք վրաստ են խորհրդային «և այլ» բոլոր հիմնարկների մէջ — դրանով նրանք միայն իրենց հայրենասիրական պարտքն են կատարել: — Այսպիսի արարքների համար — իսկ արդէ արարքների ճառին խօսք չկայ խորհրդային պաշտօնաբերութեմ — մարդկանց բանու գնել կամ աքաղար ամարի կարող է միայն մի իշխանութիւն, որ իկան Աշխի օրդիւնիկներին կամ Սոցիալիստական Սոցիալիստական կուլուիններին է ընդօրինակում երկիրը «այդպիսիստան սկզբունքով» կառավարելու համար . .

Բայց այս մեղադրանքը մի կողմանի հարցի տեղիք է առիտ — քանի՜ հարց են հանդիսանում այն զաշնակցականները, որոնք, «տողակելով խորհրդային և այլ հիմնարկները» այսքան զիտառանք են պատճառել բոլորակներին մէ՛ որ համաձայն նրանց պաշտօնաբերութիւն կրկնակու և լ. ա. կի հաստատացումներին հայտնանում միայն «հաս ու կենդ զաշնակներ» են մնացել: Ձե՛ որ խորհրդային հիմնարկներն էլ զիրութեամբ իրենց գրկները չեն բանում բոլոր զաշնակցականների առաջ, նրկուսից մէկը. կամ հայտնանում զաշնակցականներն այնպիսի խոշոր բազմութիւն են ներկայացնում, որ չենց իրենց քանակի աւտի, և չնայած բոլորակներին ձեռք առած միջոցներին, նրանց ստեղծարարական ընտրութիւններին, ու մարդկանքին, նրան են խոժան խորհրդային «և այլ» հիմնարկները և այնտեղ մասհարգել թուով տեղ գրաւում և կամ թէ չէ՛ «հաս ու կենդ զաշնակներին» պաշտօնի կանչում են եղել հարկու մէկ կամ երկու հարցի, որոնք քանակաբար չէին կարող ո՛չ «գիւղիմաստահարի» գանձան գէճ պայքար մղել և ոչ էլ առհասարակ այնպիսի մի նկատելի գործնէութիւն ցոյց առալ, որ յատուկ մեղադրական կէտի նիւթ գաւառալ

Արդ, պ. պ. բոլորակներ, դուք ո՛ր դեպքումն էք ստում այն դեպքում, երբ զաշնակցականները թուր ներքում հաս ու կենդ էք ներկայացնում, թէ՛ այն դեպքում, երբ նրանց մեր հիմնարկներին մէջ խանգարել գերեր են քերտարում. . .

Ահա արմըք են բոլորակներն պաշտօնաբերութիւն մեղադրանքները զաշնակցականներին դէ՛: Ահա այսպիսի մեղադրանքներով է, որ «սոցալիստական հանրապետութեան» մէջ հարկուստը մարդիկ մերքակալում, բանա են գրում կամ հեռուար Ռուսաստանի խորքերն աքորում. . .

Որ այս մեղադրանքները հնորովի են կամ անհրա — այդ ճառին կապում ունենալ չի կարող ոչ մի առողջ դատարարութեան տէր մարդ նրանց նպատակն է քորարկել մերքակալութիւնների բուն պատճառները — արդէ ոչինչ: Իսկ պատճառները մեր ստացած անգիւղիկներին հիման վրայ հետեւեալներն են.

Ա. Հայաստանի խորհրդային իշխանութիւնը՝ անցալ աշնան բանում է մի դաւադրութիւն, որի գլուխը դրանում է Լեւորայում, իսկ ձանկերը՝ Նախիջևան, Ձուղեղաբ, Երևան: Քննութիւնից պարզում է, որ Հայաստանի լայն բացած զանգրով վերադարձած թուրք գաղթականները, ճոռանալով անցեալի բոլոր դատերը, ճոռանալով մանաւանդ այն սրտառուչ հարցադրութիւնը, որ խորհրդային իշխանութիւնը «ի հիմունկ զաշնակցականներին» ունեցել է շարունակ նրանց հանդէպ՝ ետանդուն յարաբերութիւնների մէջ են ճոռ մաճկատանք հնա՛ որ և է ոռու-թուրքական բարոյութեան դեպքում ներսից պայթեցնելու մեր երկիրը: Նրանք այդ նպատակով ստացել են ասածիկները պրոպագանդի առատ միջոցներ, դէ՛նք և ազգամտները, Եղմա՛ այս կրկնակի «ապերախտութիւնից» խորհրդային իշխանութիւնը սկզբում չի իմանում ինչ անել: Ձերբակալել առանց այլուայլի դաւադրութիւն՝ կը նշանակէր Գեանութիւն պատճառել զաշնակից Արդիւններն և «ընկեր» Քե՛նային Աջք փակել դատարարութեան վրայ — այդ էլ չէր լինի երկու ստատուներինց յետոյ Ձեկան վերջապէս գտնում է չարիքին Հակադրելու հնարը: — Իսկ մերքակալում է դաւադրութիւններին, բայց ոչ թէ իր և ստանկական գործակալներին, որոնք պետական դաւաճանութիւն են նիւթում, այլ մասամբ իրեն Հակադրութիւնական ճոռալակցականները, որոնք բոլորակներն լե՛ծիմի դէ՛ն են գործում, իսկ մասամբ էլ իրեն պարզ մարդկանքներն և սպեկուլեանտներին Եւ որդեկել այս մերքակալութիւններին ոչ մի կերպով ազգայնական կամ որոտաքին-քաղաքական մեկութիւն չարի՛ հնարագէտ Ձեկան որոշում է թիրքերից մի քանի անգամ աւելի թուով հարցը ևս մերքակալել միւսնոյն մեղադրանքներով: Այսպիսի որոշման յանդիւրց յետոյ մնացածը հեշտ է կարգարկել: Հարկաւոր է միտն մի քանի ճոռում զաշնակցական ճոռալակցական «կապերի» առաւելել հի սեղ և բարձրագոյն հարցը բանա առաջնորդել. . .

Բ. Ձեկալի աճիւններից զարձող աշխատատարական զանգաճներին սիրողահելու համար՝ անցեալ տարւանից միտք էր լրացել անդրկովկասեան բոլորակներին մէջ՝ վերացնել այդ հիմնարկութիւնը և նրա փոխարէն հաստատել Բաղաքական Վարչութիւն, որ արդէն մի քանի տարիներին ի վեր խորհրդային Ռուսաստանում յաջողութեամբ կա-

ստորում է ցարերի «ժամատարձական Վարչութեան» զերբ Այս ճաղարութիւնը յատուկ քննութեան ներք դառնալով վերջին կուսակցական կոնֆերանսներում՝ մերժում է, որովհետև Ջեկային յաջողում է Համոզել օրւայ իշխանաւորներին, որ բոլշևիկները դեմ ժողովրդական զանգաւածները ունեցած ատելութեան և թշնամութեան մթնոլորտում անհնարին է խորհրդային իշխանութեան գոյութիւնը, առանց չեկիստների հսկողութեան Այնուհետև Ջեկան բնականաբար պէտք է գործ ստեղծեր, պէտք է գործով արդարացներ իր գոյութեան աճարժեղտութիւնը Սրա համար ամենանպատասար հողը տեքորն է. որովհետև բոլշևիկեան բռնակալները անհարկաւ ուղեղներ ոչ մի բանի հանդէպ այնքան զգայուն չեն, որքան սերբորի վտանգի հանդէպ Եւ քանի որ անիւծեալ Հակայեղափոխական կուսակցութիւնները տեքորիստական գործողութիւնների կամ ստորութիւնների փաստեր հեն տալիս՝ Ջեկան ստիպւում է անփական միջոցներով չնարել անհրաժեշտ փաստերը.— սպառնական նամակներ են գրւում պատասխանատու բոլշևիկներին, սպառնութեան որոշում է ս որբում Քիւրդ Ազգի համար, քաղաքական ծահափորձ է բեմադրւում Կրճեննայի դէմ, տեքորի գումաւորում է արւում մի գիւղական քարտուղարի սպանութեանը և ի լրումն այս բոլորի՝ ձերբակալութեան հրճան արձակուած բազմաթիւ քաղաքացիների դէմ:

Գ. Սակայն ամենազուտոր պատճառն այն է, որ բոլշևիկները գգում են, որ զնայած իրենց բոլոր ջանքերին ու նշխարանքներին՝ դաշնակցական զաղափարաբանութիւնը օրաւոր օւռճանում, օր աւոր ծաւալում է նրկում: Նրանք տեսնում են, որ ո՛չ զրոյարտութեամբ և ո՛չ յորդորներով, ո՛չ սպառնալով եւ ո՛չ սիրաշահելով չեն կարողանում ժողովրդի միջից արձատսիւի անել այն համոզումը, թէ նա աւելի սրացաւ, աւելի՛ սահունէր բարեկամ չունի քան Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝ Բանական, որ անպ փեց տարի է չեն կարողանում համոզել հայ զէլդացուն, թէ «նա յեղափոխութեան արել Դաշնակցութեան դէմ և կործանել նրա ստեղծած անկախ Հանրապետութիւնը» — այսօր էլ բոլշևիկները գեա պիտի հանդիսատես լինեն, որ այդ գիւղացին խորհուրդների ընարութիւնները առիթ բռնելով «իր իսկ Հիմնած բանօրագիւղացիական իշխանութեան» երեսին շարտի այնպիսի մեղադրանքներ, եւ պահանջներ, որոնք միայն դաշնակցութեան «անլեզայ» գրականութեան ներք կարող են կազմել: Ճանելու՞ բան է սա ծանելու՞ բան է, որ բոլշևիկները իրենց մամուլով, ամբիոններով, պաշտօններով, կաշառքներով չկարողանան դէպի «կոմկուսը» քաշել բանիմայ երիտասարդութիւնը, իսկ այնտեղ «Հատ ու կենդ Դաշնակցականներ» մի քանի «անլեզայ» թեքներ և գաղտնի փսփոսոցներով իրենց կոզը գրւան, այդ երիտասարդութիւնը: Վերջոպէս կարելի է հանկուրդներ, որ դաշնակցական մտայնութիւնը նաճումներ կատարի անգամ կոմունիստական շարքերում: Այդ լինչ Աւարբայ է, ի՞նչ Ախալքալակ, ի՞նչ սահմանների ընդարձակում, որ վերջերս կոմունիստական կուսակցութեան ստորին և միջին շարքերում այնքան գրադեցնում է մտքերը. . . Պարզ է, որ այս ամենը անտանելի է, անհանուրձեմի, անկարելի Եւ որովհետև կայսրութիւնը փոխել չի լինում լսազող միջոցներով, որպիսիք են քարոզը, յորդորը, կաշառքի

ու սպառնալիքը, ուրեմն պէտք է դիմել սարսափի միջոցին, Պէտք է այնպէս անել, որ ժողովուրդ «ուղղական կոմունիստի» օրերի պէս նորից կիկի իր անձնական հոգսերի պատեանում և յամենայն դէպս չչանդրի իշխանութեանը անհամակրելի որ և է միւսք, որ և է զգացմունք սնուցանել իր հայրւմ: Բանի որ հրապարակային զնախահարումներն ու կայնահարումները անյարմար են ներկայումս, ժողովրդին սարսափեցնելու լաւագոյն միջոցը զանգաւածային, խարութիւն չընող ձերբակալութիւններն են: Իսկ սրա համար Հատ պատեպատ ընկնելու հարկ չկայ: մի երկու «ցուցմունք» խորհրդային և այլ հիմնարկներում խանդարիչ դեր կատարելու մասին, մի երկու «վկայութիւն» երևակայական բանօրանների հետ երևակայական կրպեր պահպանելու համար, վերջապէս մի երկու յերբարանք ազգային ատելութեան մթնոլորտ ստեղծելու մասին . . . և բանտերը կլլան հարիւրաւոր բանտարկեալներով. . .

Բայց այս ընդհանուր պատճառներից կան նա՛ն մաս. նակի պատճառներ — ինչպէս օրինակ անհասական վրէժ, անձնական հաշիւներ, շանսաժ էլն — սրանք զանգաւածային ձերբակալութիւնների ժամանակ միշտ իրենց դերը կատարում են. բայց մենք աւերող ենք նկատում դրանց վրայ կանգ առնել:

Ընթերցողն այժմ գիտե կատարած ձերբակալութիւնների իսկական պատճառները, գիտե նաև այն յերբարանքները որ բեմադրում են բոլշևիկները իրենց արարքը արդարացնելու համար:

Թողնելով որ ամեն մարդ սեփական դատողութեամբ իր եղրակացութիւնները հանէ և իր դիրքը ճշուե կատարած ոճիլի հանգէպ՝ մենք մեր կողմից կարող ենք յայտարարել հետևեալը:—

Պատարած ձերբակալութիւնները, անգամ եթէ նրանք տանապատիկ կատարութեամբ արծարծելու լինեն՝ մազազափ անգամ չեն կարող շեղել Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը այն նպատակից, օրին նա ներելու է իր բովանդակ ուժերով, և որի համար այնքա՞ն թանկագին դոշեր է սուել: Նրանք կարող են շատ-շատ հարկադրել Դաշնակցութեանը, որ նա իր յեղափոխական պայքարի մեթոդները վերաքննի և վարչութիւնումս սանձազարելու նոր միջոցների մասին խորհի: Բայց այսքան միայն: Դաշնակցութեան բուն գործնութիւնը որ առաջ է տարւում ազգային անկախութեան և ընկերութեան բարբարութեան կրկնակի նշանաբանների տակ — անկարելի է փոխել ձերբակալութիւններով, աքսորներով և նոյն իսկ զնախահարութիւններով:

Պիտի աւերացնելք նաև, որ ինչպէս սուլթանական և ցարական բոլոր հրաշմանքները, ինչպէս կարծիր բռնակալութեան նախափորովարեան գազանութիւնները, նոյնպէս և այս նոր վարչութիւնը անխուսափելիօրէն պիտի վերջանայ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Հմալքի՛ օւ աղբիցութեան օւժեղացմամբ: Եւ իրօք, երբ այսօր կոլլերն էլ տեսնում են, որ բոլշևիկները զաղափարական հողի վրայ չեն կարողանում մրցել Դաշնակցութեան հետ, որ նրանք չնայած, գրաւոր և բանաւոր պրապագանդի մենայնօրհային և պայքարի մնացած բոլոր առաւելութիւններին բանտի և աքսորի միջոցով են ուղում արմատախիլ անել դաշնակցական մտայնութիւնը հայ

գիւղացու, բուսորի և ծառայականի Հոգուց — Հասկանալի է, որ այս յոցու փառքը պիտի աւելի ևս զօրեղացնի Համակրանքի և դուրքբերանքի միջնորարք Դաշնակցութեան շուրջը. սրբ մինչեւ Հիմայ գլխաւոր պայմաններից մէկն է եղլլ նրա անվթար գործնէութեան և ձեռնարկների յաջողութեան

Մենք անձնական կօփիծ ենք զգուծ. ի Հարդէ, այն զըրկանքների և ասնջանքների Համար, որ կրուծ են և պիտի կրեն բոլշէկիեան բուժուչնան նոր զոհերը, որոնցից շատերին ի դեպ է ասել, չենք էլ ճանաչում. որովհետեւ էթէ նրանք իրօք գաղտնակցական են՝ կնշանակի ճիշտ խորհրդային իշխանութեան Համեռ ասնելուց յետոյ են ձուռ ճեր ընկերական շարքերը՝ Մակայն կուսակցութեան սեռակիցից մենք այրտեղ ծառահողովները չունինք, նկատի ունենալով, որ ձերբակալած ների մեծ մասը երիտասարդներ ևն Բասմոն ու քաղաքը երիտասարդ յեղափոխականի կեանքում նոյն ճուգմական մկրտութեանս դերն են կատարում, ինչ որ աւաջին ուսմբի պայթիւնը կամ աւաջին վերքը պատերազմի դաշտն ելած նոր զինուորի Համար՝ ճարակալու չունենք, որ բոլշէկիեան Անկալի ընձեռնած այս փորձութիւնը պիտի կուի ևս կօփի մեր երիտասարդ ընկերների յեղափոխական կորովը, աւելի՛ եւս ձեռաւոր նրանց մէջ Դաշնակցութեան գաղափարները, աւելի՛ եւս սրի նրանց պաշարի ունակութիւնները, որպէսզի նրանք արժանապաւ կարողանան դրակել շրայններից, Բարկէններից ճարակիւններներից թափուր մնացած դիրքերը մեր կուսակցութեան մէջ. . .

Թո՛ղ բոլշէկիները Հրձեն, որ ձերբակալածների մէջ գտնուել են մէկ թէ երկու թույլ կամքի և խախտու Համոդճուռքի տէր մարդ, որոնք չգիմանալով բանտի և քաղաքի զրկանքներին կամ գայթակղելով Ձեկայի Հրապարկներից իրենց մէջքը թեքել են անարդ բուժութեան առաջ. Մենք չզիտենք, թէ սրանք ի՛նչ պէտք է անկայնեն բոլշէկիեան կուսակցութեան վրայ, ուր ասանց այն էլ վխաւուծ են Համոդճուռքները շապիկի պէս փոխող, սրբութիւնները վաճառքի Հանող, ճկուն մէջլի և ճանաւանդ ճկուն խղճի տէր բաղճապիտի սիլիքորներ. Գիտենք միայն, որ Դաշնակցութիւնը և ոչ մի կաթիլ արցունք ունի այգլիտիների յետուից թափելու։ Ընդհակառակը, նա ի բոլոր սրտէ «բարիճանապարհ» կարող է մաղթել բոլոր ճեղք ու անարի Հոլիներին, որոնց ներկայութիւնը Դաշնակցութեան մէջ անարգանք է Հանգիստում նրա անձնազոհ, երկաթեայ կամքի և անասան Համոդճուռքի տէր Հերոսների յիշատակին. . .

Բոլշէկիները շղթայագեծ կատարութեամբ Ձեկայի ձեռնոցն են նետու Դաշնակցութեանը

Դաշնակցութիւնը չի թերանայ արժանի պատասխան ալ նրանց արովկոստիներէ։

Ա. ՉԱԲԱՆԵՆ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ը

ԱՆԴՐՈՎԿԱՅԻՆ ԳՄՇՆԱԿՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ
(Շարունակութիւն) 1)։

Ժողովուրդի մը կամ երկրի մը իրաւունքները նախ և առաջ պիտի բղբին այդ երկրի հողային ամբողջութեան, անոր քանակի կամ որակի արժէքէն։ Այդ արժէքը պարզելու համար առաջ կը բերենք կարգ մը թուական տուեալներ ներկայ Անդրկովկասի երկրներու տարածութեանց և ազգաբնակչութեան մասին։ Ներկայ Անդրկովկաս ընդլով կը հասկանանք ցարական Անդրկովկասը մինչև 1913 թուականը՝ ի բաց ատեալ Բաթումի երկու գաւառակները, Կարսի նահանգը և Սուրմալուի գաւառը։ Մեր թիւերը կը քաղենք ոչ թէ Անդրէշլանի, Վրաստանի կամ Հայաստանի կառավարութեանց կազմած վիճակագրութիւններէն, որոնք կասկածներու տեղիք կրնան տալ, այլ էին պաշտօնական տեղեկութիւններէն, որոնք զիտուներ կրնան պարունակել միայն Խուսնեբու մասին Հոս ալ մենք ալ չքի առաջ ունեցած ենք 1887-ի ուսական միօրեայ վիճակագրութիւնը որով կերեալ ալ միայն ազգերուն դասաւորումը ըստ նահանգներու, այլ և անոր բոլոր մանր ժողովուրդները, որոնք յաիկանէ յանուանէ չեն յիշէր յետագայ վիճակագրութեանց մէջ։

(Վիճակագրութեան իւնը յետնել էջ 144—145)

Այս տախտակէն կ'երեալ որ ներկայ Անդրկովկասեան Դաշնակցութեան մէջ դեռ 1887 թուականին կ'ապրէին տասնըւորս ազգերու ընտանիքներ, քառասունէ աւելի տարբեր ժողովուրդներով, տարբեր լեզուներով, և կրօններով. Կարելի է ըսել, թէ այնտեղ ամէն մէկ ձորը, հովիտն ու քաղաք ունի իր ինքնուրոյն քնակչութիւնը որ տարբեր ձեւերով ու գոյներով մտալիներու պէս կողք-կողքի կը կերտեն Անդրկովկաս աշխարհը հէքեաթախին բազմազանութեամբ։ Այդ այլաբանութիւնն իսկ կ'արժես կը թելադրէ, որ Անդրկովկասը վերակազմուի իբրև ֆետե, բասիւ դաշնակցային պետութիւնմը, հոնապրող ժողովուրդներու բարգաւաճման նպաստելու համար Արդ, էթէ Անդրկովկասի ազգաբնական պատկերը կը պահանջէ ֆէտերացիա, երբ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն ալ սկզբունքով դէմ չէ անոր, իսկ բոլշէկիներն ալ արդէն կազմած են ֆէտերացիան, ինչո՛ւ կը դժգոհինք անոնց դէմ — Դժգոհութիւնն առաջ կուգայ ոչ թէ անտեղի կամակորութեանն, այլ ֆէտերացիայի սկզբունքը այլաբանկելու ձգտումներէն, զոր կը յայտնաբերեն «Ֆէտերալիստ» բոլշէկիները։

Ներկայ խորհրդային ֆէտերացիայի նպատակն է, ոչ թէ Անդրկովկասեան բոլոր սպիգրու լեղունքու, և մշակոյթներու ազատ և անկաշկանդ զարգացումը, այլ այս կամ այն տարրը ուժեղացնելու, այս կամ այն տարրը թուլացնելու կամ մեծացնելու քաղաքականութիւնը։ Ուժեղը շոյիւով, տկարը նեղիւով, խորհրդային իշխանութիւնը կը ձգտի ամրապնդել իր գոյութեան հիմունքները, կամ իր ներկայութիւնը ցանկալի դարձնել որքան կարելի է մեծ թուով դանդաճներու համար։ Այդ նոյն քաղաքականութեանը կը հետեւէին Արտոնցոյները, որոնց հետքերէն կ'ընթանան կարմիր Օրդոնիկիձէները։

1) Տես Դրօշակ թիւ 4 1926. A.R.A.R.®

Անդրկովկասեան ժողովուրդներէն երեքը, Վրացիները, Թաթարները և Հայերը հիմնական տարբերը կը կազմեն Ֆէտերացիայի մէջ: Արդար է այս տեսակէտը, որովհետեւ այդ երեք ժողովուրդներէն երկուքը, Հայերն ու Թաթարները զբնթէ հաւատար են իրարու, իսկ Վրացիները, թէն թուով պակաս են Հայերէն ու Թաթարներէն, բայց քարթւելահան ըլլոր ինչ ցեղերու խառնուրդը կազմելով կը հաւասարին անոնց: Հայերը, քարթւելահան ինչ ցեղերը և Թաթարները միասին կը կազմեն ամբողջ Անդրկովկասի ազգաբնակչութեան 3/4ը, որով իրենց դիրքը զերակշռող կը դառնայ Անդրկովկասի մէջ: Միւս կողմէ՛ այդ երեք ժողովուրդները իրարու հաւասար ըլլալով, անոնց հողային, տնտեսական և քաղաքական իրաւունքները նոյնպէս պիտի հաւասար ըլլային: Այդ սկզբունքով է որ Թաթարները, Վրացիները և Հայերը պիտի իրենց զանակին և որահին համապատասխան շահով տէրութիւն ընէին Անդրկովկասի մէջ, միաժամանակ բնահյուսթեան ի/Յ կազմող միւս մանր ժողովուրդներուն ալ իրենց իրաւունքի, և զրոյթեան բաժինը ապահովելով:

Բայց ի՞նչ կը տեսնենք իրապէս: Ազգազբաղան առեւտրակը կը ցուցնէ թէ՛ Անդրկովկասի մէջ կան ազգեր, որոնք աննշան թիւով կորուսած են ընդհանուր ազգաբնակչութեան մէջ, զորքի ազգային համախումբը հիանքէ և որոշ հողամասէ: Ասոնք են, Լինները, Գերմանացիք, Ֆրանսացիք, Յոյները, Պարսիկները, Բուշները, Լրեանները, Ասորիկները, Գապարսիները, Զէչները, Քիւտները, Ռուզները, Տանկները, Էստերը, Մորուսները և այլն.— 17 ժողովուրդներ, որոնք անդրկովկասեան Ֆէտերացիան կազմելու պարագային իրաւունք ունին զոնց մշակութային ինքնավարութեան: Այլ է կացութիւնը միւս ժողովուրդներու, որոնք կամ ժառանգ, կամ ամբողջական համախումբը կ'ապրին, ունին իրենց համար որոշ հողային, ազգային պետակցութիւն և ուրոյն պայմաններ: Այդպիսիները մեծ ըլլան, թէ փոքր իրենց թիւով իրաւունք ունին ոչ միայն մշակութային, ալ և վարչական ու քաղաքական ինքնորոշութեան, եւ պիտի իրաւունք և հնարաւորութիւն ունենան իրենց կամքը արտայայտելու: Անդրկովկասի բազդի և իրենց վիճակի վերաբերեալ խնդիրներու մէջ: Այդ ժողովուրդներն են.— Ռուսերու մէկ փոքր մասը, որ կերտոնացած կ'ապրէ Ջեւասի շրջանին մէջ.— Թաթարներ, Թալիշները, որոնք համախումբը կ'ապրին Լեւոնոբան, Բազու եւ Դուբա զաւառներու մէջ.— Օսերը, որոնք կ'ապրին հոծ բազմութեամբ Թիֆլիզի նահանգին մէջ, իսկ մասամբ ալ Վլասիկովկասի շուրջը.— Քիւրտերը, որոնք թէն ցրուած են Հայաստանի մէջ, բայց փոքր մասով համախումբը կ'ապրին Չանդեղուրի սահմաններուն վրայ, Արխազները, որոնք կ'ապրին համախումբը Սուխումի շրջանը.— Աւարները և Անգերը, որ մեծամասնութիւն են Չաքաթալայի մէջ.— Կիւրիսիները, որոնք միւսպազաղ ձուլուածքով միմեկ են Բազուի նահանգը, Կովկասի ստորտու.— եւ վերջապէս փոքրիկ Աւտիացիները, որոնք ձառուձով Լեզգիք, բայց զգացումով Հայ են եւ կզգոցացած կը ընտանիք Կովկասի ստորտու:

Այբմնն առար մասը ազգութիւններ կան Անդրկովկասի մէջ, որոնք այժմ ք է դրուին նոյն վիճակին

մէջ, ինչ որ ունին օրինակ ինքնավար Աբխազները անդրկովկասեան Ֆէտերացիանի մէջ: Այդ տաղաքազերը, որոնք ոչ մէկ առնչութիւն ունին ազգային, լեզուի, սովորութեան և այլ տեսակէտներով, ոչ Թաթարներու, ոչ Վրացիներու, եւ ոչ ալ Հայերու հետ բաժնուած են Անդրկովկասի երեք զվաւոր հանրապետութիւններուն մէջ հետեւեալ ձևերով:— Ջեւասի Ռուսերը, Թաթարը, Թալիշները, Աւարները, Անգերը, Կիւրիսիները, Ռախազիները՝ Աղբրէյլանի սահմաններու մէջ. Օսերը և Աբխազները՝ Վրաստանի մէջ. իսկ Քիւրտերը՝ Հայաստանի մէջ: Աղբրէյլանի 7 մանր ազգութիւնները զոնքն ոչ մէկ ազատութիւն մշակութային, վարչական թէ քաղաքական տիրապետան տնտեսներուն մէջ ինչպէս Աբխազները ու Օսերը որոշ ինքնավարութիւն ստացած են. իսկ Հայաստանի սահմաններու Քիւրտերը 15,000—20,000 հոգի, կազմելով ինքնավար շրջան մը «Քիւրտ-Կրայ» անունով՝ բոլշեւիկներու կամքով Հայաստանէն անջատուած, նետուած են Աղբրէյլանի սահմաններուն մէջ:

Այս վիճակը ոչ միայն անբնական է, այլ և չի համապատասխաներ Ֆէտերացիայի սկզբունքներուն: Աղբրէյլանի մէջ բնաւ նկատու չեն անոնք մանր ազգերու որոշութեան և իրաւունքը Վրաստանի մէջ թէն նեղատեղ կտանին: Բայց և այնպէս ինքնավար շրջանները չեն գտար երկրի սահմաններէն, իսկ Հայաստանի մէջ Քիւրտերուն ոչ միայն ինքնավարութիւն կը տրուի, այց և անոնց բնազատու կ'անջատուի մեք երկրէն:

Այս անբնականութիւնը մասնաւորելով, չենք ուզեր ըստէ, թէ զիմ ենք Քիւրտիստանի կամ Օսեստայի և Աբխազիայի ինքնավարութեան, ալ թէ ինքնավարութիւն պէտք էր տալ նա՛ն Աղբրէյլանի մէջ ապրող մանր ցեղերուն, որոնք թիւով, հողով և ազգային ու պատմական շում մը տեսակէտներով նոյնքան և աւելի արժանի են ինքնավարութեան, որ քան 15000-ոց «Քիւրտ-Կրայը» կամ 80,000-ոց Աբխազիան: Այդ կարելու է ոչ միայն անոր համար, որ Աղբրէյլանի մէջ կարծ 7 մանր ազգեր իրենց ազատութիւնն ունենան, ալ և որպէսզի Աղբրէյլանը Թաթարաստան հեղեման իսկ չտանդի իր սահմաններուն և ամբողջ Անդրկովկասի մէջ:

Բացի սակէ՛ մեծ կուզենք վերջնապէս հետեւեալ պարագան.— Երբ Հայաստանի հողերէն «Քիւրտ-Կրայ» կը ստեղծուի և կը տրուի Աղբրէյլանին, այց չի նշանու, նակեր թէ Աղբրէյլանը աւելի յառաջադէմ երկիր է, անելի ազատասէր, քան Հայաստանը. ընդհակառակը ան համեմատաբար յետադէմ է և աններքոյ զէպի ազգերու ազատութիւնը: Այդ կցուած չի կրնար բացատրուիլ նաև ազգաբնակչան ամուլութիւններով. որովհետեւ Քիւրտը իրեն իրանապատան ընտանիքին պատկանող՝ աւելի՛ մեղի մօտ է, քան խիստ հետադարձաբան թաթարները: Այդ կարողութեան հիմնական պատճառը մէկ կողմէ Հայաստանի ֆիզիքական ուժի թուաքանակն արտաւան է.— Թուրանական այն քաղաքակրթութիւնը որը կը վարէ Աղբրէյլանը թուրքերոյ թիւազորութեամբ.— իսկ միւս կողմէ բոլշեւիկ Ռուսիոյ արեւելեան քաղաքակրթութիւնը, որ կը շոյի Թաթար և Թուրք ցեղերը՝ զանոնք իր համաշխարհային քաղաքակրթութեան գործիք գտարձնելու համար:

Անդրկովկասի և մասնաւորապէս Հայաստանի համար այս կորուստները ընթացքը դիտելն է պարզել նորէն վիճակագրական տուեակներով: Թիւերը կը քաղուին 1912 թ. ցարական վիճակագրութենէն, համաձայն կովկասեան տարեգրքի:

(Վիճակագրութիւնը տեսնել էջ 147)

Երբ ուշադրութեամբ կը հետեւինք այս թիւերուն, կը տեսնենք, որ ներկայ Անդրկովկասի 6,071,000 բնակչութեան մէջ քանակով առաջին տեղը կը բռնեն Քարթլեակաւան ցեղերը, յետոյ Հայերը, յետոյ Շիւաները (Թաթարները): Բայց այդ երեք ժողովուրդներու թիւին մէջ մեծ տարբերութիւններ չկան և կարելի է համարել իրարու հաւասար, ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ համեմատութենէն:

Հայեր՝	1,489,175	այսինքն	24,6 %
Քարթլեկներ	1,536,751	«	2,56 %
Շիւաթարներ	1,334,981	«	22,1 %
Զանազան	1,711,207	«	27,7 %
Գումար՝	6,071,084	«	100 %

Եթէ բուլեղեկները, խոշոր միատարր ազգերը հիմք բռնելով, կազմած են Անդրկովկասեան Դաշնակցութիւնը, առանց նկատի առնելու տասնէ աւելի զանազան ազգեր (27,7օ/օ), այն ատեն Անդրկովկասը պիտի բաժնուի երեք հասարակ մասերու, քանի որ Հայ, Վրացի, Թաթար, Թիւով հաւասար են իրարու: Ներկայ Անդրկովկասի տարածութիւնը ըլլալով 161,000 քառ. վերստ, իւրաքանչիւրին իւր երկրամաս բաժին պիտի իյնար 52,000 քառ. վերստ, հետեւեալը Հայերը պիտի զբաւէին 24,6օ/օ, Վրացիները 23,6օ/օ, Թաթարները 22,1օ/օ, այսինքն իւրաքանչիւրը 40—45,000 քառ. վերստ: Եթէ բուլեղեկները նկատի կ'առնեն Հայուն, Վրացուն և Թաթարին ոչ միայն բնակիչը, այլ և որակը, մշակոյթի աստիճանը և ազգային խտութիւնը, այդ պարագային Հայերը պիտի առնեն առաջին մերցանակը, քանի որ անոնք աւելի առաջադէմ են քան թէ միայն վերջերս ազգային զարթոնքի շրջանը մտած Թաթարները, և աւելի՛ միանալու են քան Վրացիները, որոնք, ինչպէս տեսանք, բաղկացած են յայտնա իրարու տարամերձ 12 ցեղերէ (Աշարացի, Սուան, Մինդզէլ, Փշար, Խեւտըր են): Իսկ եթէ պատմական անցեալը և իրաւունքները նկատի կ'առնուին՝ այն ատեն հարկ պիտի ըլլար բոլորովին իրաւազուրի հոչակել Թաթարները, քանի որ Անդրկովկասի մէջ որ և է ատեն չէ եղած Ադրբէյջան անուսով երկիր մը, այլ եղած են Աղուանք, Ուտիք Վիրք, Հայք: Եթէ այս բոլորը երկրորդական կը համարուի և նկատի կ'առնուի ժողովրդի մը համամարմինը մէկ վայրի մէջ և հանրապետութեան սահմանագիծը կը զգուի ազգագրական և աշխարհագրական հաշիւներով, այդ պարագային ալ բոլորովին անհասկնալի կը մնայ երեք երկիրներու ներկայ բաժանումը: Այս ճշմարտութեանց համոզուլու համար տեսնենք վիճակագրական տուեակէն Հայաստանի մասը: Ըստ 1912 թ. վիճակագրութեան) ունէր ընդամենը 1,054,000 բնակիչ, այսինքն երկուք և կէս անգամ նուազ քան Վրաստանը, քան Ադրբէյջանը: Երբ Հայերը աւելի են քան Թաթարները և հա-

ւասար բոլոր քարթլեակաւան ցեղերուն, ինչո՞ւ Ադրբէյջանը պիտի ունենայ 2,500,000 ժողովուրդ, իսկ Հայաստանը մէկ միլիոն: Ատոր կարելի էր հանդուրժել եթէ Հայաստանի մէջ համախմբուած ըլլային Հայերը եթէ ոչ ամբողջութեամբ, զոնէ մեծամասնութեամբ: Համաձայն 1913ի միայն 675,149 Հայ, մինչև Ադրբէյջանի մէջ 443,233, և Վրաստանի մէջ 370793 Հայ, այսինքն Հայաստանի մէջ կ'ապրին Հայերն 45 0/0 Ադրբէյջանի մէջ 30 0/0-ը, Վրաստանի մէջ 25 0/0-ը: Երբ Հայերու 35%ը կը գտնուին Ադրբէյջանի և Վրաստանի սահմաններուն մէջ, այդ պարագային առանց կուսակցական մոլեռանդութեան և կոյր հակառակութեան, հարց պիտի տայինք ներկայ վիճակը շատազովորներուն:— Իսկապէս անոնք հանդուրժած են թէ Անդրկովկասի մէջ կայ Ֆէդերացիա հայերու համար, իսկապէ՞ս անոնք չեն տեսներ, որ այդ «Ֆէդերացիան» զեղեցիկ խօսքերով հայ ժողովուրդը պատառ պատառ է ըրած և անոր երկիրը բաժնած ու բիշներու մէջ:

Ոնդիրը աւելի ծանրակշիռ հանգամանք կ'առնէ քան որ կը ցուցնի վերի թուանշանները, երբենկատի կ'առնենք Կարսի նահանգն և Սուրմալու գաւառին հայութիւնը, մօտ 150,000, որ տաճկական սարսափներէն փախչելով ապաւինած է ներկայ Անդրկովկասի սահմանները, և տաճկահայ ժողովուրդը, որուն մէկ մասը ինկած է Անդրկովկասի Անոնք ալ քաղաքական և հողային իրաւունքներ կըրնան ունենալ, երբ Ֆէդէրացիան իրապէս հիմնուած ըլլայ ընկերվարական կամ պարզ մարդկային հիմքերու վրայ: Այս տարագիր բազմութիւններն ալ եթէ հաշուենք, պիտի տեսնենք որ հայութեան 30 0/0ը միայն կ'ապրի Հայաստանի մէջ, իսկ 70 0/0-ը օտար հողգործներու տակ: Ազգի մը իտեալը պիտի ըլլայ եթէ ոչ իր ամբողջութիւնը զոնէ մեծամասնութիւնը ի մի ամփոփել և ոչ թէ չընչին փոքրամասնութեան վրայ թուլու նստած արհամարհել մեծամասնութեան շահերն և Վրաստանի միջև:

Սակայն Կարսի, Սուրմալուի և Տաճկահայաստանի հայ ժողովուրդը տեղաւորելու հրատապ խնդիրները մէկեղ թողլով ալ կը տեսնենք որ ներկայ Անդրկովկասի սահմաններու հայութեան 55 առ հարիւրը բաժնուած է Ադրբէյջանի և Վրաստանի միջև:

Այնուհետև սկնարի մը նետելով Հայաստանի տարածութեան վրայ (առաջին սիւնակ) կը տեսնենք, որ Հայաստանի ներկայ սահմաններով կը բռնէ ընդամենը 26,535 քառ. վերստ տարածութիւն, Վրաստանը 60,282 ք. վ. իսկ Ադրբէյջանը 74,989 ք. վ. ուրիշ խօսքով՝ Հայերը ըլլալով Անդրկովկասի ընդհանուր ազգաբնակչութեան 24,6%ը բռնած են տարածութեան 16,4%, Վրացիներ ըլլալով Անդրկովկասի ընդհանուր ազգաբնակչութեան 25,6% բռնած են տարածութեան 37,4%ը, Թաթարները ըլլալով Անդրկովկասի ընդհանուր ազգաբնակչութեան 22,1%ը բռնած են տարածութեան 46,5%ը:

Թող ընթերցողը ինքը գտատէ այս ազգադակող անեթեթութիւնն ու անարդարութիւնը, որ կատարուած է Հայերու հանդէպ: Այս բաժանումը անհանդուրժելի է նոյն իսկ իր իրաւունքին անպիտակ Հոստենտոտի մը համար, ո՞րք մնաց Հայը որ միլիոնէ աւելի կեանք է գոհած իր ազգային արդար դատին պաշտպանութեան համար:

Թերևս առարկելի թէ այդ անարդարութեան պատճառը այն է, որ Հայերը ցերեքացան են Անդրկովկասի մէջ Վրացիներու, Պարսիներու և ուրիշներու մէջ, հետևաբար անհնար է այնպիսի սահմաններ գծել, որ Անդրկովկասի հայ ժողովրդի սեփականութիւնը իյնայ Հայաստանի ներքը:

Ի հարկէ շնամարտութիւններ կան այս առարկութեան մէջ: Մենք այն պարզամիտներէն չենք, որ պահանջենք, հայ ժողովրդի շահերուն զոհել Վրաստանի կամ Ադրբեյջանի շահերը: Խնդիրը լուծելու համար պէտք է իյնալ հակառակ ծայրայեղութեան մէջ և պահանջել, որ Շամախի գաւառի կամ Սդնախի մէջ եղած հայութիւնը ապահովելու համար, Հայաստանը տարածել մինչև Շամախի կամ Սդնախ: Բայց նոյն տրամաբանութեամբ պէտք է պաշտպանել որ 6000 Վրացիներու համար, Ախալքալաղը, Բորչալուն նուէր տրել Վրաստանին, կամ Ադրբեյջանի յանձնուին Ղարաբաղը, Չանգեզուրը, Նախիչևանը և այլն: Խնդիրը պէտք է գնել պարզ, բնական իրաւունքներու և հնարաւորութեանց սահմաններուն մէջ, և որ էականն է, իր շահերը պաշտպանելով չմոռնալ հարևանին շահերը:

Երբ հարցը զբաւած է Ֆէտէրացիայի, եղբայրաբար անդրելու գետնին վրայ, պէտք է անվրէպ զործադրել արդարութիւնը պէտք է արմատախիլ ընել մէկ ժողովուրդով միւսին վրայ իշխելու նուաճողական քլոտաները և իւրաքանչիւր ժողովուրդի իր թիւին համապատասխան տեղ տալ ֆետերացիայի մէջ:

Գուցէ առարկուի թէ մեր վիճակագրական թիւերը քաղցւած են ցարական տեղեկագիրներէ (1912 թ.) այն ինչ մինչև 1926 թուականը Անդրկովկասի ժողովուրդներու համեմատական պատկերը փոխուած է: Այդ առարկութիւնները մէկ անգամէն վերացնելու համար մէջ բերենք բոլշևիկներու անդրկովկասեան վիճակագրութիւնը, որ 1925 թուականը կը կրէ, և ատոր վրայ մեր եզրակացութիւնը հանենք: Թէև չմոռնանք դիտել տալ որ բոլշևիկեան վիճակագրութիւնը ունի իր խիստ թերի կողմերը. անոր մէջ յատուկ միտում կայ Հայերու թիւը պակաս ցոյց տալու, Վրացիներու թիւը խիստ չափազանցուած է ի հաշիւ Աբխազիայի, Օսէ. Խաչախի և այլն, իսկ թաթարներու բաւական չմանա ներկայացուած:

Ըստ բոլշևիկեան վիճակագրութեան 1925 թ. Յունգարիի Ադրբեյջանը հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնէր.

Տարածութիւն 74,939 ք.տ.: վերտ.

Բն սիչուրիւն			
Ռ ւ ա	141,150	կամ	7%
Թաթար	1,129,150	»	56,0%
Հայ	272,200	»	13,5%
Վրացի	14,150	»	0,7%
Չանազան	459,750	»	22,8%

Գումար 2,016,400 » 100%

Բայց այս Ադրբեյջանի սահմաններուն մէջ կը մտնեն հայկական գաւառները և շրջանները 15,817 քառ. վերտա տարածութեամբ: Եթէ Ադրբեյջանէն բաժնենք և միացնենք Հայաստանին լեռնային Գանձակը և Ղարաբաղը (9395 ք. վ.) «Քիրա-Կրայը» (1536 ք. վ.) Նախիչևանը (5359 ք. վ.) և Շարուրը (747 ք. վ.) և մի-

ժամանակ հաշուի առնենք որ ըստ խորհրդային թերթերու վերջին վիճակագրութեան, Ղարաբաղի բնակչութիւնն 15000 Թաթար են, 18000 Միւսնի (Քիրա) և 130,000 Հայ. լեռնային Գանձակի բնակչութիւնն, (չը հաշուելով քաղաքը.) 8200 Թաթար են, 8500 միւսն քիւրտ և այլն. 9000 Ռուս և 36,000 Հայ. «Քիրա-Կրայի» բնակչութիւնէ 2000 Թաթար են 47000 Քիրտ, 6000 հայ. «Նախ-Կրայի» բնակչութիւնն 70000 Թաթար են 6000 գանազան, 300 Ռուս, 10,000 հայ—այդ պարագային Ադրբեյջանը ամփոփած իր սահմաններուն մէջ առանց հայկական գաւառներու, պիտի ներկայացնէր.

Տարածութիւն 59172 ք. վերտ

Բնակչութիւն			
Թաթար	1,035,950	կամ	61,5%
Հայ	90,200	»	5,3%
Վրացի	14 150	»	0,8%
Ռուս	131,850	»	8,0%
Չանազան	413,250	»	24,4%
Գումար	1,685,400	»	100%

Ի՞նչ կը կորսնցնէ Ադրբեյջանը եթէ ամփոփուի այս սահմաններուն մէջ— Գրեթէ ոչինչ: Եթէ նկատի առնենք որ «Նախ-Կրայը» և «Քիրա-Կրայը» փաստօրէն կտրուած են Ադրբեյջանէն՝ ան իրապէս կը կորսնցնէ 20—30,000 Թաթար ժողովուրդի, բայց կ'ազատի ծանր բեռէ մը, մտա 200,000 հայութիւն է իր երկրին մէջ իր համեմատութիւնը 56 առ հարիւրէն կը բարձրանայ 61,5 առ հարիւրի:

Գալով Վրաստանին՝ ան 1925ի վիճակագրութեան համաձայն հետեւալ պատկերն ունի.—

Տարածութիւն 60,282 ք. վերտ.

Բնակչութիւն			
Թաթար	81,800	կամ	3,3%
Հայ	297,550	»	12,0%
Վրացի	1,688,750	»	68,1%
Ռուս	89,300	»	3,6%
Այլը	322,400	»	13,0%
Գումար	2,472,800	»	100%

Վրաստանէն եթէ հանենք հայկական Ախալքալաղը որու տարածութիւնն է 2407 ք. վ. իսկ բնակչութիւնը թուրք 5000, Հայ 74000, Վրացի 6000, Ռուս 6800, գաւառացան 4500 և Բորչալու գաւառի հայկական մասը՝ որու տարածութիւնն է 2900 քառ. վերտա և բնակչուութիւնը՝ թուրք-Թաթար 26000, Հայ 28,000, Վրացի 7000, Ռուս 800, գանազան 17,300 — Վրաստանը կ'ըստանայ հետեւեալ պատկերը.—

Տարածութիւն 54,975 քառ. վերտ

Բնակչութիւն			
Թաթար	50,200	կամ	2,1%
Հայ	195,550	»	8,5%
Վրացի	1,675,750	»	72,7%
Ռուս	81,700	»	3,5%
Չանազան	300,600	»	13,0%

Գումար 2,07,800 » 99,8%

ԱՆԻՐԿՈՎԿԱՄԱՆ ԿԱՐՄԻ ՆԱՀԱՆՔԻ 1887 թուին

Ազգիք	Իրական վճարված	Գումարներ և հարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր	Նյութային վարկեր
Սլավոնական										
1. Ռուս	35,754	4,907	4,152	3,069	42,432	167	97,487	100,708		
2. Հուս	1,295	730	40	6	1,132	8	3,211	9,164		
Գերմանական										
1. Գերմանացի	5066	468	7	4,902	1,721		9,164	264		
Ռուսական										
1. Ռուսացիներ	16			2			18			
2. Մուսուլման	2	244					246			
Յոնյն	22,471	6,663	1,026	102			29,902	372,717		
Իրանական										
1. Գարաբեկ	11	4,294		273	118,165		4,583			
2. Բաքվաբ				2,409			121,074			
3. Բալխ					50,510		50,510			
4. Օսեթներ	72,420	3,595					76,015			
5. Գիւրջ	2,130	889	36,484	44,162			83,535			
Հայ	193,610	16,399	37,570	298,324	55,459	521	900,043	900,013		
Ռուս (Մուկ.)	81	296	38	297	78		720	720		
Մեմեդան										
1. Հրեայ	7,632	7,082	44	1755	8,603		25,124			
2. Ասորի	269		16,82				1,351			
Իվերական										
										1,200,343

2. Թուշ	5,624					5,624
5. Փշաւ	9,155					9,155
4. Խէկաուք	6,560					6,560
5. Մթիւուի	2,324					2,324
6. Իմքէթ	8,979	413,867	5			422,842
7. Գուրեացի	40	76,075				76,095
8. Աղարացի		59,495				59,495
9. Էպիքոյ			8,724			8,724
10. Միքոզէլ	283	212,718				213,001
11. Լաք		1,781				1,781
12. Սգան		14,035				14,035
Երեւ. Լեռնակ.						63,014
1. Աբխազ	1	60,432				60,433
2. Կաքարդին	2,560	43				2,581
Արեւել. Լեռն.						2160
Գրատի Զէչէն	2,160					2,160
Լէզգիական						110,407
1. Աւար. անգ.						40,225
2. Կիւրին			4,221	41,829		46,060
3. Զանազան			1,321	45,300		46,621
4. Ուտիացի			7,301			7,301
Թուրանական	68,373					1,126,636
1. Թաթար Լէն		258,037	407,949	377,521	21,090	1,126,000
2. Տաճիկ	31		8			
Ֆինական						783
Էստ. Մօրդվա	4	646				783
Գոււմարլը	808,143	894,942	670,405	728,943	712,703	3,937,949
				74,449		

հայ ժողովրդի թափառական գաւազնները: Եթէ ասոնք «Համահայկական ձգտումներ» են՝ մենք այդպիսի ձգտումներէ ոչ միայն չենք քաշուիք այլ և հպարտ ենք անոնցմով:

Մեզ կը մեղադրեն զերջապէս, որ հակառակ ենք Խորհրդային իշխանութեան, ոմանք խորհուրդ կուտան հակացողութեան գալ այդ իշխանութեան հետ, իսկ ուրիշներն ալ մէկ ճակատ կազմելով կ'ուզեն ուղիղացնել և լուծել Դաշնակցութիւնը: Զուր և միամիտ փորձեր: Դաշնակցութեան լուծումը կամ ուղիղացումը կախուած չէ ոչ միայն Դաշնակցութեան ատաղանորդներէն, այլ նոյն իսկ Դաշնակցութեան: Բաշազնունիներ յողնած ձանձրացած քաշուեցան, բայց հազար անծանօթ Բաշագոնունիներ երևան եկան, որոնց աքտորն ու բանտարկութիւնն իսկ ապացոյց է ըսածներուս ճշմարտութեան: Ոչնչացնել Դաշնակցութիւնը կը նշանակէ այնչացնել հայ ժողովրդի իտեալները:

Գալով Խորհրդային իշխանութեան հետ հասկացողութեան գալու խնդրին՝ ուրիշ ատթիւ ալ ըսած ենք և կը կրկնենք, որ քանի մեր երկրի յօշոտման քաղաքականութիւնը դանազան վարագորուումներով կը շարունակուի խորհրդային իշխանութեան կողմէ, Դաշնակցութիւնը չի կրնար իջնել իր պայքարի դիրքերէն՝ ասանց հայ ժողովրդի կենսական շահերուն դաւաճանելու իսկ այդպիսի դաւաճանութեան անընդունակ է Դաշնակցութիւնը:

ՌՈՒԲՔՆ

ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՄԱՐԳՍԻՋՄԻ ՓՈԽՈՒԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԴՐԱԲԵՐԳԻ ԾՐԱԳՐՈՒՄ

Բ.

ԲԱՆՈՒՐԱՑՄԱՆ ՏՆՍՈՒԹ շԻՆԸ

Ժողովրդական դանաճմանի բանարդյանն կամ պրօ-լետարիզացիայի տեսութիւնը յստակօրէն ձևակերպած է «Գոմուխիտական Մանիֆեստ»ի այն Հատուածի մէջ, որ իշխանակի ենք նախորդ զլուծման և ըստ որի՝

«Մինչ այժմեայ միջին մանր դասերը — փոքրիկ զործարանատէրերը, խանութպաններն ու բանտիւները, արհեստատէրերն ու գրագրայինները — բոլոր այս դասերը իջնում են դէպի բանտարկութիւնը: Երկուրտի Մլազրի մէջ կարդում ենք, որ տանտական գարդացումը

«Բաժանում և աշխատուարին իր արդիւնարբու-թեան միջոցներէն և նրան գարձում ստիականա-գորի պրոկուատը. . . Հետզհետէ մեծանում է պրո-լետարիատի թիւը, Հետզհետէ ուսմանում է աւելորդ բանտարկների բանակը»:

Ասաջին Հայեացքից այս արատայատու թիւնների մէջ անընդունելի ոչինչ չկայ. որովհետեւ Հանրաձանօթ փաստ է,

ԸՍՏ 1912 ՌՈՒՍՅՈՒՆԸ ՎԻՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մարտի 1-ին	59,472	184,411	215,325	7,112	886,256	571,795	15,537	1038	125,609	916	5631	51,806	2,069,306
Ապրիլի 1-ին	9,595	15,975	164,475	6,000	3,090	22,102	—	—	32	17,000	—	1505	257,526
Մայիսի 1-ին	4,686	517	59,455	83	109,454	398	25	—	453	1453	238	—	26,032
Յունիսի 1-ին	74,989	198,896	443,235	7,945	1,040,823	581,295	15,562	1058	126,094	19,569	3,889	53,171	2,498,995
Հուլիսի 1-ին	54,975	155,580	267,028	1,514,228	36,880	77,452	40,065	62,497	78,721	7,911	86,889	31,406	2,357,611
Օգոստոսի 1-ին	2,407	6,805	74,882	6,326	—	5,680	—	228	3,605	635	17	—	98,198
Սեպտեմբերի 1-ին	2,900	875	28,849	7,653	—	26,495	5391	—	—	—	14,000	—	81,255
Օկտոբերի 1-ին	60,282	165,560	370,793	1,598,187	36,880	109,807	43,446	62,725	82,326	8,566	100,806	51,406	2,538,202
Նոյեմբերի 1-ին	26,555	35,207	67,519	1,319	257,748	25,196	595	51	556	5,549	6241	1,066	1,084,547
Դեկտեմբերի 1-ին	161,856	595,465	1,489,175	1,598,751	1,884,981	729,098	59,405	65,834	208,976	61,554	1,110,556	85,643	6,071,684

այն առաւելութիւնն ունի, որ կենտրոնացած լինելով գործարաններուն և աշխատանքի վայրերում՝ կենդանի մտածողութեան զրդուներ է աստուած և Հէնց այդ զվից «բունարական գունարտակները» ձեջ կազմակերպած է: Այս անէնը Հարորդուն է բանտարական դասակարգին մի կառարելապէս յեղափոխական բնոյթ, որպիսին Հասարակութեան ոչ մի այլ Հաստածը չունի: Այս պէտք է անպայման խոստովանել:

«Մական Թէև վարձու բանտը անենտուղղակի և անենանկատելի ձեւով է ստառապում կապիտալիստական շահագործման սխտեմից՝ մանր բուրժուաները ու մանր գիւղացիները պակաս չափով չեն առւածն նրանից. միայն նրանց սուսածը այնքան էլ անմիջական և ակներբախ ձեւով չի լինում:

«Մանր Հողագործների տխուր վիճակը Գերմանիայի շատ մասերում նոյնքան ուշադրաւ է, որքան և արհեստաւորութեան յետադիմութիւնը, որ բոլոր լրագրների նիւթն է կազմում և բոլոր քաղաքական. ընկերային ոտահակներին զբաղեցնում: Մանր բուրժուաները և մանր գիւղացիները ձեռնմաստք գիւռ մեր Հայրազանդիների բանտում են գտնուում, որովհետև դեռ ևս նրանց բաւարար չափով պարզած չեն իրենց սխուր վիճակի խորքի պատճառները: Մեր կուսակցութեան Համար չափազանց կարեւոր է, սակայն, նրանց բացտարել այս վիճակը ևս դէպի մեզ քաշել: Սա ուղղակի կենտական մի Հարց է մեր կուսակցութեան Համար. սրովհետև այս դատակողմերը աշխարհակալութեան գերակշռող մեծամասնութիւնն են կազմում:

«Եթէ միամտութիւն և ինքնխաբէութիւն կլինէր պահանջի, որ մեր, մեր սկզբունքները գործնականօրէն իրականացնելու Համար, նախ մի լաւ պատրաստած և կնքած մեծամասնութիւն օւնենանք մեր գրպանում՝ ապա աւելի՛ ևս մեծ միամտութիւն կլինէր մասնել, քե մեզ կկատողանան մեր սկզբունքներն իրագործել կուսակառակ ազգաքննաւորքան հսկայական մեծամասնութեան կամքի:

«Սա մի օրհնատակն սխալ է, որից ֆրանսական աշխատիւնները ստակալի կերպով տուծել են:

«Կարելի՞ է աւելի Հերոսարար կուէլ, քան կուէլին Փարիզի և Լիոնի բանտները: Եւ ինչով վերջացաւ այդ կռիւր եթէ ոչ արեւմտահող պարտութեանը, յալթողների ահաւելի վրիժաւութեանը և պրոլետարիատի երկարամեայ Հիմունով Փրանսական բանտութիւնը դեռ չի գիտակցել կազմակերպութեան և պրոպագանդային աշխատանքների անհրաժեշտութիւնը, այլ պատմութեամբ էլ մինչև Հիմայ նա շարունակ պարտել է:

«Գերմանական սոցիալիստները վազուց ի վեր արժեքաւորել են պրոպագանդի նշանակութիւնը և շեշտել մանր բուրժուակերպ և մանր գիւղացիութիւնը շահելու անհրաժեշտութիւնը:

«Սոցիալիստական Հարմուրը լոկ վարձու բանտութեանը սահմանափակելու մասին միշտ մի ջնջին փոքրամասնութիւն է միայն ճառարանել:

«Դատակարգային կուի ցուցանողութեանը բռնուած այս մարդկանց յեղափոխական ֆրոնտները, որոնք փրփուրից էին

շինուած, ոչ այլ ինչ էին, բայց եթէ մի պատեան՝ պարփակելու Համար ինկնդներին (պրուսական արեւական) և ոստիկանութեան ձեքենալութիւնների փոտած միջուրը:

«Գեր-յեղափոխական» կեղծ սոցիալիզմը, որ միայն «կոշտացած ձեռքերին» է կոչ ոնում, մեր յետադիմականների Համար երկու առաւելութիւն է ներկայացնում. առաջին՝ նա սոցիալիստական Հարմուրը սահմանափակում է մի դատակարգով, որ Գերմանիայում Հաստ փոքրիկ է յեղափոխութիւն գլուխ բերելու Համար, և երկրորդ՝ Հրաշալի կերպով վախեցնում է կիսատատարբեր ժողովրդական զանգուածներին — զլիստարապէս գիւղացիութեանն ու մանր բուրժուակալային, որոնք դեռ ևս ինքնուրույն քաղաքական նախաձեռնութեանն ու գործունէութեան չեն Հասել:

«Ինքն չպէտք է Հարցնենք — դու վարձու բանտը ես եթէ ոչ, այլ մեր Հարցը պէտք է լինի. դու սոցիալիզմով ես ես:

«Վարձու բանտներով սահմանափակելով՝ Սոցիալ-Դեմոկրատիան անդոր կլինի յաղթանակելու, իսկ եթէ նա ընդգրկից ամբողջ աշխատաւոր ժողովուրդը և ազդի աչկադոյն գաւակներին՝ արդէն յաղթանակու է:

«Ինչո՞ւ պէտք է մենք ույժ Հանդուրեմնք մեր ընկերների Հայրաձեռններին: Ինչո՞ւ են մեզ ենթարկում անենալով — դովեցուցիչ անարգանքներին: *)

«Ռրովհետև մենք դեռ ևս թոյլ ենք:

«Եւ ինչո՞ւ ենք թոյլ:

«Ռրովհետև ժողովրդի մի փոքրիկ մասնիկն է ընդունում սոցիալիզմով արտատակն ուսմունքը:

«Եւ այս Հանգամանքներում մենք, որ շատ ենք թոյլ, պէտք է մեր թուլութիւնն աւելի՛ ևս մեծացնենք՝ Հազարաւոր մարդկանց մեղմից վանելով, սրովհետև նրանք պատահար իբրև մի որոշ Հասարակական խմբակցութեան անդամներ չեն՝ աշխարհ կկուլ: Այսպիսի յիմարութիւնը Հաստարար է կուսակցական գաւաճանութեան:

«Մեր նշանարձեւը պէտք է լինի ոչ թէ սահմանափակել, այլ տարածել Սոցիալ-Դեմոկրատիայի շրջանակը պէտք է աւելի ու աւելի ընդարձակել մինչև որ մենք մեր այսօրու թշուառների մեծամասնութիւնը կա՞մ մեր բարեկամներն ու ընկերները դարձնենք, կա՞մ գոնէ գիտութիւն անենք»:

Նոյն յօդուածի մի որովք զլիստմ Լիբկեխար աւելի՛ ևս մեծ վնասակարութեամբ ասում է.

«Նա (այսինքն Սոցիալ-Դեմոկրատիան) անբողջ ժողովրդի կուսակցութիւնն է, բացառութեամբ մի երկու հարիւր հազար իտալեացի կալաւածատերի, իւնկեցեցեթի, բուրժուաների և կլիեականներին»:

Մարքսիզմի աւսակետից ուղղակի Հերետիկոսական այս տեսակէտները զգրախաւարք միայն Լիբկեխարի մեղմ մնացնելու Սոց. Դեմոկրատիայի յետագայ դարգացումը Հիմնովին յեղաշրջից այն դրութիւնը, որ ներկայացնում է մեզ վե-

*) ժամօր: Այս սոցիալիզմը գրած միջոցին Գերմանիայում Սոցիալ-Դեմոկրատիայի դէմ բացաւելի օրէնք էր Հրատարակւած, որով այդ կուսակցութիւնը, իբրև ոչ օրինական կազմակերպութիւն, բաղձապիսի Հետապնդումների էր ենթարկուած:

բոլիշեակ յօդածը: 1881 թ.ին «չընչին փոքրամասնութիւն» կազմող հոսանքը, որին Լիբկնիխսը ոչ միայն ճարտում էր, այլ ևս օտարկանութեան ու ինկնեղների անդրակից գործիք հռչակած՝ տաւը տարի լետոյ, իր անակէաները պարտադրեց ամբողջ կուսակցութեանը՝ տալով նրա ձեռքը մի ծրագիր, ըստ որի միայն ֆիզիքայակ աշխատող վարձու բանուորութիւնն է հանդիսանում սոցիալիզմի ընկերային հիմքը (բազը) հետևաբար և սոցիալիստական կուսակցութեան բանակը:

Սակայն ինչպէս արդիւնաբերութեան կենդրոնացման, կամ ձանր անտեսութիւնների կշիռացման ինչդրում, նոյնպէս և բանուորացման ինչդրում, Հատ շուտով՝ վերսկսեցին քննադատութիւնները Սոցիալ-Դեմոկրատիայի մէջ: Դրա պատճառն այն չէ միայն, որ այս երկու ինչդիրները օրգանապէս շաղկապած են իրար հետ, այլ և այն, որ 1891 թ.ից լետոյ էլ «ձանր՝ բուրժուական» տարբեր վերևում յիշած պատճառներով, շարունակ ձեռնու էին կուսակցութեան դռները: Եւ ս՛ք միայն ձեռնու, այլ և ներս մտնում: Որովհետև երկ կուսակցութեան ծրագիրը տեսական նկատումներով, իր գիտողութեան շրջանակից դուրս է նետում այդ տարբերի՛ն՝ կուսակցութեան քաղաքականութիւնը, գործնական նկատումներով, իրա մեծ կարիք է դրում նրանց աջակցութեանը: Թէ այս գործնական նկատումները ի՛նչ աստիճանի գերակշռութիւն են ստացել՝ գերմանական Սոցիալ-Դեմոկրատիայի մէջ դա կարիքի է կուահել այն փաստից, որ կուսակցութեան նշանակող տեսարաններից մէկը, 2. Կոնուով, մի բանի տարի առաջ «Die Neue Zeit» պաշտօնաթերթի մէջ՝ կուսակցութեան բաժանելը երկու մասի բացատրում էր նրանով, թէ աջակողմեան թիւում (Մեծամասնութեան կուսակցութիւն) ձանր բուժուական տարբերն են գերակշռում, իսկ ձախակողմեան թիւում (Սնկախ Ընկերվարական կուսակցութիւն) վարձու բանուորութիւնը:

Այս քննադատութիւնների մէջ չենք ուզում մանկ, որովհետև նրանք ընդհանուր առմամբ կրկնութիւն են հանդիսանում արդիւնաբերութեան կինորոնացման շուրջը տեղի ունեցած վեճերի, որոնց վրայ հանգամանօրէն կանգ ենք առնել նախորդ գլխում: Լաճաւուտակի յիշատակենք միայն, որ նրանց հարաւանների տակ բանուորացման տեսութիւնը աւելի՛ ևս վատ վիճակի ենթարկեց, քան թէ արդիւնաբերութեան կենտրոնացումը: 1922ին նրա հակառակորդները Գէօրլիցում, 30 տարով յետ թուջլով էրֆուրտի Մրագրի վրայից՝ պաշտօնական ձեւակերպութիւն օսին այն անակէաներին, որ պաշտպանում էր Լիբկնիխսը 1881-ին: Գէօրլիցի ծրագրում ձեռք կարում ենք:

«Գերմանական Սոցիալ-Դեմոկրատիան աւխաւաւուր ժողովրդի կուսակցութիւնն է բազաւում և զրգում: Նա ձգտում է ի մի համախմբել բոլոր ձեռքի և ձոքի աշխատատարներին, որոնք անփական վատակող են ապրում, օրպէսզի նրանք ընդհանուր իմացութեամբ և նպատակներով, միասնաբար պայքար մղեն ժողովրդասէտութեան և սոցիալիզմի համար:

Այս յեղաշրջումը կատարում է ոչ միայն Լիբկնիխսի ձառնանշած գործնական նկատումներով, որանք կարող են

անհեռին էլ պարտադիր չլինել մի ուղղափառ ճարտիտար համար, այլ և այն իմիմնական պատճառով, որ անտեսական կենսիցի զարգացումը, ինչպէս արդիւնաբերութեան կենտրոնացման, նոյնպէս և ժողովրդական զանգաւանների բանուորացման խնդրում, անհեռին այն ազդութեամբ և այն տեւպով չի գնում, ինչ որ նախադեւած է «Պոմուրիստական Մանիֆէստ»-ի և էրֆուրտի Մրագրի մէջ: Այս մասին անհրաժեշտ բացատրութիւնների մէջ մանկուց առաջ՝ տեսնենք թէ ի՛նչ են ստուճ 1882ի և 1907ի վիճակագրութիւնները ժողովրդական ստորին և միջին խւերի շերտաւորման խընդրում:

Ա. Վարձու բանուորներ.

Տեստագործութեան երեք հիմնական ճիւղերի մէջ ֆիզիքական աշխատանք կատարող վարձու բանուորութեան աճումը այդ 25 տարայ մէջ արտայայտում է հետեւեալ հաւաքեւակներով.

Տեստագործութիւն	1882	1907	Յաւելում թւով	Յաւելում % ով
Գիւղատեստութ.	5882	7283	1401	24 %
Ճարտարարեստ	4096	8593	4497	110 %
Սաւաւուր	727	1960	1233	170 %
Ընդհանուր թիւ	10705	17836	7131	67 %

Բ. Մաւալուցներ

Այս խօսքի տակ հասկացում են անտեսագործութեան մէջ ամաւվարձով աշխատող ճարտարագետները, բիմիկաւները, միքննագէտները, գործ վատարները, հաշւապահները և այս կարգի մտաւոր աշխատաւորները. Սրանց համապատասխան թւերն են.

Տեստագործութիւն	1882	1907	Յաւելում թւով	Յաւելում % ով
Գիւղատեստութ.	66644	98812	32168	48 %
Ճարտարարհեստ	99076	686007	586931	592 %
Սաւաւուր	141548	505909	364361	258 %
Ընդհանուր թիւ	307268	1290728	983460	320 %

Գ. Ինճուրայներ

Այս բաժնի մէջ են մտնում ձանր գիւղացիները, արհեստաւորները, խանութպանները, պետական կամ հանրային պաշտօնեաները և այն մաքի աշխատաւորները (բիշիւ, փաստարան, գրող, լրագրող են) որոնք թէև վարձու չեն, բայց ուրիշ աշխատանք չեն շահագործում: Ըստ Կաուցիու՝ այս խւերի գործունակները 1882ին եղել են 5,191,000 հոգի, իսկ 1907ին 5,490,000. Ասել է թէ, 25 տարայ ընթացքում օրանց թիւն անկ է 299,000. ով կամ 5,8 % ուով:

*) K. Kautsky: «Die Proletarische Revolution», էջ 33.

Եթէ նկատի ունենանք, որ Գերմանիայի ընտելութեան թիւը վերոյիշեալ 25 տարւոյ ընթացքում 45,220,000-ից բարձրացել է 61,720,000-ի, այսինքն աճել է մօտ 36% և այս սովորական աճումը զիջուհեք այն ստիւտներին, որոնք ցոյց են տալիս վրէն առաջ երբևէ երբեք խաւերի ընդհատումը աճումը, ապա կտանանք որ Եւրոպիոյ մեծագոյն զարգացումը, վարձու բանւորութիւնը աճել է ոչ աւելի քան 31%, ծառայողներ խաւը աճել է 284%, և ինքնուրոյններ թիւը նազել է 30,2%:

Իսկ եթէ ծառայողներին և ինքնուրոյններին Համարենք միջին խաւ, ինչպէս նրանք Համարել են մինչև Հիմայ՝ կտանանք, որ 1882-1907-ին նրանց ընդհանուր թիւը 5,498 000-ից բարձրացել է 6,782,000-ի, ուրիշ խօսքով աճել է 1,282,000-ով կամ 23%: Չեղբիով վերջին թւից ընտելութեան աճման ստիւտը (36%) կտանանք, որ վերոյիշեալ 25 տարւոյ ընթացքում միջին խաւերը նազել են միմիայն 13%:

Այսպիսով, վերջին Հաշւով տեսնում ենք, որ 1882-1907-ին, երբ գերմանական կապիտալիզմը իր յաղթական վերելքի օրերն է ապրում, վարձու բանւորութիւնը Գերմանիայում աճում է Հազիւ 31%, իսկ միջին խաւերը նազում են 13%: Սա ցոյց է տալիս, որ ժողովրդական զանգաձնների բանւորացումը շատ աւելի զանազակ ընթացք ունի, քան կարծում էին Մարքսն ու նրա աշակերտները: Դժբախտաբար 1907-ից ի վեր այդ երկրում տնտեսագործութեան վերաբերեալ վիճակագրութիւն չէ կատարել՝ այս զարգացման յետագայ ընթացքը թւական աւելանքով ներկայացնելու Համար: Սակայն բոլոր նշաններէց երևում է, որ ինչպէս մի շարք այլ կապիտալիստական երկրներում, նմանապէս և Գերմանիայում, բանւորացման պրօցէսը 1907-ից յետոյ աւելի՛ կ'ազանորդել է: Աստիճաբար, օրինակ, ինչպէս Արդիֆ Երբֆն է վկայում՝ «բազաբային բանւորութեան թիւը ազգաբնակչութեան ընդհանուր թւի Համեմատութեամբ այլևս չի աճում»: Նա մինչև անգամ կարծում է, թէ բանւորութեան թիւը «եւս պիտի իջնի»: *)

Այս երևույթը պատահական հանգամանք չէ կրօն, այլ քառական հիմնական Նա բացատրում է Հետևեալ պատճառներով:—

Ա. Կապիտալիստական տնտեսագործութիւնը զարգանում է երկու ներշնչ տնդեղնեղներով՝ նա մի կողմից Հետզհետէ ընդգրկանում է իր գործուկէտութեան շրջանակը՝ ժողովրդական տնտեսութեան բնաւոր ձիւղեր իր շահագործմանը ենթարկելով՝ որով և բանւորական ձեռքերի պահանջն է մեծանում, իսկ միւս կողմից՝ կապիտալիզմի պրօցէսը արդիւնաբերութեան միջոցները (մեքենայ, շարժիչ ուժ, գործի կենտրոնացում ևն) նաւորդում է այլ նոյն բանւորական ձեռքերի պահանջը: Այստեղ, ուր առաջ տանեակ և Հարիւրաւոր բանւորներ էին աշխատում Հին գործիքներով ու մեքենաներով մի որոշ գործ կատարելու Համար՝ այժմ շնորհիւ նա՛ր մեքենաների, նա՛ր շարժիչ ուժերի և աշխատանքի նա՛ր կազմակերպութեան, յաճախ մի Ծարտարագիտ և մի քանի մեքենագէտներ կամ որակեալ բանւորներ բաւական են Համարում Դոյն գործը և դեռ աւելին արտադրելու Համար: Սրանով է

բացատրւում, որ միայն Ծարտարագիտներն է՛նչ, Ծարտարապետները, քիմիկոսները և այլ տեխնիքական ուժերը քանակը 1882-1907-ին աճել է 592%, կամ, ընտելութեան աճման տուկոսի զեղշումով՝ 557%: Եթէ մտրդուային ուժը մեքենական ուժով փոխարինելու կամ աշխատանքի նպատակայարմար կազմակերպութեամբ կրճատելու Հնարաւորութիւնը չլիներ՝ այս 25 տարւոյ ընթացքում վարձու բանւորութիւնը պիտի աճէր ոչ թէ 31%, այլ կրկնակի եւսակի չափով, որպէսզի կարելի լինէր ապրանքների քանակը Հասցնել 1907 թիւ արտադրութեան աստիճանին:

Բ. Կապիտալիզմի առաջ երեք Հատարական շերտաւորումը, որ դիտարարեալն արտայայտւում է քաղաքային բանւորութեան աճմամբ ի Հաշիւ զիւղացիութեան, չի կարող անվերջ Հարուակելի՛ առանց Հարւած Հասցնելու ընդհանուր ժողովրդական տնտեսութեանը և Հեկց իրեն Ծարտարագիտին: Բանւորը աշխատելու Համար պիտի Հաց և այլ կենսական մթիւրքներ ունենայ: Գործարանները բանելու Համար, կարիք ունին բազմապիսի Հրօձ նիւթերի, որոնք դաշտից ու Հանդից են գալիս: Ո՛ր պէտք է Հայնայթէ այս մթիւրքներն ու նիւթերը, եթէ ոչ զիւղատնտեսութիւնը: Իսկ որովհետև վերջինս, ինչպէս տեսանք նախորդ դիւտում, ոչ միայն արամադրութիւն չէ ցոյց տալիս խաւը կապիտալիստական ձեւեր աճնելու, այլ, ընդհակառակը, Հետզհետէ աւելի ու աւելի զիւղացիական մասը տնտեսութեանը է վերածւում, ապա Հասկանալի է, որ զիւղացիութեան չափազանց նաւորումը պիտի տկարացնէր զիւղատնտեսութիւնը, Հետևաբար և մանրացնէր ձարտարագիտի և առհասարակ ժողովրդական տնտեսութեան վիճակը:

Ար զիւղացիական աշխատող ձեռքերի նաւորումը Գերմանիայում այս վտանգաւոր աստիճանին Հասել է արդէն, այդ երևում է կրնական մթիւրքների սակայն թանկութիւնից և գործարանների Համար անհրաժեշտ զիւղատնտեսական նիւթերի սուր կարիքից: Չարժեքից գործանելու, այսինքն զիւղատնտեսութեան և տնտեսագործութեան միւս ձիւղերի միջև անհրաժեշտ Հաւասարակշուրութիւնը վերականգնելու Համար, պէտք է ամենից առաջ զիւղատնտեսութիւնը աւաճոյնով աշխատող ձեռքերով: Այս զարմանումն է աՀա, որ կատարւում է ինքնաբերաբար և տնտեսական օրէնքների Հարկադրութեամբ: Կատարւում է նրանով՝ որ զիւղը նախկին չափերով աշխատող ձեռքերի աւելցում չէ տալիս բազաբային և, ընդհակառակը, քաղաքի անգործներից Հատերին զաւուճ է դէպի ինքը՝ նրանց Համար աշխատանք և բաւարար տուրուտ ապահովելով, — որով և բանւորացման պրօցէսը զգալիօրէն զանազան է:

Գ. Կապիտալիզմը չի կարողանում ս՛չ արդիւնագործութեան մէջ և ս՛չ էլ փոխանակութեան մէջ մի Հարւածով ու շրջացնել կամ վարձու բանւորներ զարձնել մանր գործարանատերերին, արհեստագործներին և խանութակներին: Սրանց կապիտալիստական մրցութիւնից նեղւելով Հանդիքի՛ իրենց ինքնուրոյն աշխատանքը զահպանելու Համար աւելի՛ դիմացկանութիւն են ցոյց տալիս, քան կարելի էր սպասել տնտեսական օրէնքի Սրա պատճառները բազմապիսի են: Նախ՝ կապիտալիստական ձեռնարկները միշտ չեն կարողանում բաւարարել շուկայի բոլոր կարիքները, որով և մանր արտադրող

*) Տես «Der Kampf» 1926 № 5

ներն ու փոխանակողներն այնտեղ կարողանում են աշխատանք գտնել իրենց համար: Այնուհետև՝ սպառողները անտեսական բարեկեցութեան մի որոշ աստիճանի հասնելուց յետոյ՝ միշտ չեն ղեկավարում անպատճառ աման զննելու հաշվով նրանց յաճախ անհատական նրբացած ճաշակի կամ զանազան յարմարութիւնների համար գերադասում են արհեստաւորի ձեռքի սուղ աշխատանքը՝ մեքենական աման արտադրութիւնից, և ճօտիկ խանութպանի ծառայութիւնը՝ հեռուար վաճառատան մատակարարութիւնից, — որով և մեծանում է նրանց մրցունակութիւնը: Վերջապէս՝ եթէ արհեստաւորներն ու խանութպանները իրենց մեքենաներով կամ դրամադրելով չեն կարող մրցել կապիտալիստների հետ, այնուամենայնիւ նրանք էլ կարողանում են որոշ չափով օգուտել ժամանակակից տեխնիքական և վարկային յարմարութիւններէց: Ինչ որ այստեղ պակաս է մնում՝ լրացւում է երկարատեւ, քրտնաշուն աշխատանքով որ նրանք գերադասում են վարձու բանւորի անազատ և անապահով վիճակից:

Այս բոլորին պիտի աւելացնել և այն, որ կապիտալիզմը յաճախ իրենց է զգում ինքնուրոյն արտադրողների և փոխանակողների թռչող արդիւնաբերական ձեռնարկները, իրենց զանազան պետքերը ձեռնուռ պայմաններով հոգալու համար երբեմն ոչ միայն գոյութիւն ունեցող արհեստաւորներին գործ են մատակարարում, այլ և առաջ են բերում բազմապիսի մանր արհեստանոցներ՝ ինքնուրոյն աշխատաւորներով՝ ինչպէս այդ տեսնում ենք, օրինակ, սուսնազործութեան մէջ, Նմանապէս և մեծաքանակ վաճառատանը շատ դեպքերում գերադասում են մանր խանութպաններին իրենու զնորդ (կլիէնտ) ունենալ, քան թէ մանրավաճառքի սեփական խանութներ բանալ վարձու աշխատաւորներով:

Այսպիսի պատճառներով իրենց աշխատանքի անկախութիւնը պահպանող արհեստաւորներն ու խանութպանները շատ նախաձեռն վիճակ ունենալ չեն կարող, և հարկէ, սուրովհետև այդ անկախութիւնը նրանց չէ ապահովում և պայտալիստական շահագործումից: Սակայն ինչդերն այդ չէ, այլ այն, որ նրանք իրենց յաճառ գոյութեամբ թէական են դարձնում թող զբաղւիշտագ բանուրացման տեսութիւնը:

Գ. Կապիտալիզմը ոչ միայն չի կարողանում անհետացնել հին միջին դասակարգը, այլև իր ստեղծած անտեսական և հասարակական կարգերի շնորհիւ, ստեղծում է նոր միջին դասակարգ ևս որ իր քանակով և որակով բացառիկ պիտի և կատարում հանրային կենսքում:

Այս կէտի պարզաբանութեան համար խօսքը տանք հէնց իրեն, Կառնցլան, որը դեռ մի 15-20 ասարի առաջ ամէն կերպ աշխատում էր անտես առնել նրա գոյութիւնը:—

«Հնուամ էլ եղել են պաշտօնեաներ, բժիշկներ, արևեստագետներ, իրաւաբաններ և այլ այսպէս կոչւած մասուր աշխատաւորներ: Սակայն կապիտալիստական խոշոր արդիւնաբերութիւնը և՛ նրա ուսանողները զուգահեռ՝ արդ կերպով տարածող գիտութիւններն ու արանց ծառայող հիմնարկութիւնները կատարելապէս փոխակերպել են մտքի աշխատաւորների թիւն ու նշանակութիւնը: Առաջ նրանք սակաւաթիւ էին և արքայ փոքրածասութեան պաշն էին կազմում: Այսօր մի ընդարձակ

խաւ են դարձել, որ ամբողջ ազգաբնակչութեան համար յիստ մեծ կարեւորութիւն է ներկայացնում «Տեսէր, թէ մի դարուց ք վեր ինչքա՛ն են ընդարձակել դարացական գործը, լրագրութիւնը, պետական և հասարակական ինչդիրները և կապիտալիստական խոշոր գործարանները, որոնք ամէնքն էլ պաշտօնեաներ են դահանջում . . .»

«Եսօրայն պայմաններում ոչ մի հասարակական խաւ այնպէս չէ աճում, ինչպէս ինքնուրոյն գործողների և ծառայողների, մասաւր աշխատաւորների կողմ «մատարականների» խաւերը, որոնց նոր միջին դասակարգ անունն են տալիս . . .»

«Արագօրէն աճում է մատարականների թիւը: Աւելի՛ ևս արագօրէն նրանցից շատերի հասարակական ազդեցութիւնը: Ի՞նչ հսկայական ազդեցութիւն կարող է ունենալ մի զարդ կամ մի լրագրի»: Չերկարացնելու համար՝ չենք մտնում այս նոր միջին դասակարգի զարգացման պատճառների մէջ, Բաւական է, որ հէնց իրենց մարքանների էլ շեշտում են նրա գոյութիւնն ու յառաջադիմութիւնը՝ և այլովսով անուզողներին ընդունում, որ հասարակական կենսքի շրտաւարումը այստեղ ևս շեղւում է գոնուրեւտական Մանիֆէստի և Էրֆուրտի Մրագրի նախագիծած ընթացքից:

Մեր առաջ բերած թական տեղեկութիւններն ու բացարձկութիւնները, կարծում ենք, կսկսած չեն թողնում, որ ժողովրդական զանգամները բանուրացումը նախ շատ դանդաղ է կատարում և ապա՝ բազմապիսի գաղտնագրութիւններով բեկեկուում: Աջք փակել այս իրականութեան վրայ չէին կարող անգոծ աննաւարկաբան մարքսիստները: Այդ պատճառով էլ նրանք, Հայրըրբիցի Մրագրում, բանուրացման տեսութիւնը փոխակերպում են հետեւեալ ձևով:

«Ճարտարաբանի յարաձուռն ծառայման հետ միասին աճում է արդիւնաբերական (industriel) ժողովուրդը դիւզական (landwirtschaftlich) ժողովրդի համեմատութեամբ . . . Կապիտալը անշատեւ է արդիւնաբերող զանգամները արդիւնաբերական միջոցներից և աշխատաւորին ընչազարկ պրպետար դարձրել . . .»

«Միևնույն ժամանակ, խոշոր գործարանների արտեսական առաջնադրութեան հետ միասին՝ մեծանում են հարմարներն ու նշանակութիւնը ամէն առասակ ծառայողների և մատարականների: Սրանց համայնացում աշխատանքի պրոցէսի մէջ կատարում են ղեկավարի, հսկողի, կազմակերպողի և բաշխողի պաշտօններ (Funktion) և գիտական հետախուզութեամբ զարգացնում արդիւնաբերութեան եղանակները: Որքան նրանց թիւը մեծանում է, այնքան նրանց կարգնում են առանձնաշնորհուր վերբերի հասնելու կարելիութիւնը և այնքան էլ նրանց շահերը աւելի՛ ու աւելի՛ ներդաշնակում են մնացած աշխատաւորութեան շահերին»:

Հարկաւոր չէ խոր քննական վերլուծութիւն կատարել հասկանալու համար, որ այս ծրագրային թեզերը յիստիմ.

չին արտադրում էրենց՝ մեջ հասարակական կեանքի իրական պատկերը:

Նրանց առաջին հասածը մի շարք փաստային դրու-
թիւններ է ճշտում, որոնց դէմ, առանձին-առանձին վեր-
ջրած, առարկել չի կարելի: Բայց և միւս կողմից չի կարելի
ընդունել, թէ նրանք, միասին առած, պարզում են հասա-
րակական զարգացման ամբողջակոս ընթացքը: Այսպէս օ-
րինակ՝ ճիշտ է, որ արդիւնագործութեամբ (ինդուստրի)
զբաղւող ժողովուրդը մինչև այժմ գոնէ հեղահեղ շատա-
ցել է գիւղական համեմատութեամբ. սակայն ճիշտ է նաև,
որ վերջինս մնում է ու պիտի մնայ իրրև մի պատկանելի
քանակ հանրային կեանքում, որովհետև ինչպէս, Կառուցիկ
ինքն է խոստովանում մի այլ սեղ, «Փիւղը լեզը վանդ է
ներկայացնում ոչ միայն գիւղատնտեսութեան այլ և անբողջ
հասարակութեան համար» *): Ճիշտ է, որ կապիտալը հըս-
կայական զանգւածների ձեռքից խլել է արդիւնաբերական
միջոցները սակայն ճիշտ է նաև, որ հրապարակում մնում
են ուրիշ Հսկայական գանգաւաններ, որոնք դու ևս յաճա-
ռութեամբ պահում են իրենց տիրապետութիւնը արդիւնաբե-
րական միջոցների վրայ: Վերջապէս ճիշտ է, որ կապիտա-
լը աշխատատեղին ընչազուրկ պրոլետար է դարձնում: Բայց
այս հետ միասին ճիշտ է և այն, որ նա չի կարողանում
իսկ կան գեպքեր, ուր նաև չի ձգտում, բայց աշխատատեղ-
ների ընչազուրկ պրոլետար դարձնելու Լուչ այս երկրորդ
շարքի ճշմարտութիւնների մասին՝ նշանակում է հասարա-
կական զարգացումը միակողմանի կամ աղջտա ձևով ներկա-
յացնել:

Գալով երկրորդ հասածին՝ մենք առանձին առարկե-
լիք չունենք նրա դէմ բացի վերջին նախադասութիւնից ուր
խօսուած է մտաւորականների ու բանուորութեան շահերի ներ-
դաշնակութեան մասին: Ընդունելով հանդերձ, որ այդ սեղ-
դաշնակութիւնը օր-աօր է մեծանում է՝ այնուամենայնիւ իրա-
կանութիւնը ճշմարտօրէն ներկայացնելու համար պէտք էր
վեր հանել մի տարբերութիւն, որ կայ բանուորութեան և
մտաւորականութեան միջև. այդ այն է, որ մինչդեռ բանու-
րութիւնը իր վիճակից և շահերից է մեկնում հանրային
կեանքի նոր հիմքեր դնելիս՝ մտաւորականութիւնը ընդհան-
րապէս, հանրային կեանքը կատարելագործելու պահանջից է
մեկնում բանուորութեան և որ շահերը պաշտպանելու: Այս
տարբերութեամբ է բացատրւում, որ յաճախ, երբ բանուորու-
թիւնը, մղւած իր անմիջական սուր կարիքներից, դասակար-
գային պայքարը յախուռն կերպով առաջ է ձրում՝ նրա զըլ-
իին կամ կողքին կանգնած մտաւորականութիւնը զպիտէ դեր
է կատարում պայքարի մէջ՝ աջքի առաջ ունենալով սրա
վերջնական նպատակը կամ հանրային կեանքի կատարելա-
գործութեան պահանջներն ու նախապայմանները:

Բացի դրանից՝ մեզ թւում է, որ այս հասածում պէտք
էր շեշտել մտաւորականութեան դերը ոչ միայն անտես-
գործութեան մէջ, այլ և հասարակական շարժումների մէջ,
սթէ ճիշտ է, որ ինչպէս Կառուցիկն է առում, «Մտաւորա-
կանները հենց այն դիւրից արտակարգ կարևորութիւն են

ներկայացրել բանուորութեան դասակարգային պայքարի հա-
մար», եթէ ճիշտ է, որ «մի հատիկ մտածող, ինչպէս Մար-
քսը, կարող էր անբողջ բանուորական շարժումը հորիւր աս-
րով առաջ գցել», *) ապա սպասելի էր, որ մտաւորականու-
թեան այս բացառիկ դերի մասին ո՛ր և է արտապայտութիւն
լինելու վերոյիշեալ հասածում:

Այս թերութիւնների բացատրում են նոյն պտածանե-
րով, որոնց մասին ակնարկիւ ենք նախորդ յօդածում, ար-
դիւնաբերութեան կենսորոնցման նոր ձևակերպութիւնը քըն-
նելիս ինչպէս այնտեղ, նոյնպէս և այստեղ՝ մարքսիստները
իրենց նահանջը կատարում են կիսաա խօսքերով, առաձգա-
կան նախադասութիւններով և այլ սեռակի ջգարկումներով
որովհետև դուար է տանեակ տարիներ պաշտպանած
դիւքերից իջնելը: *

Բայց այս թերութիւններով հանդերձ Հայրըլբերգի
Մուդրըլը ժողովրդական զանգւածների բանուրացման ինչորո՞՞
ևս որոշ յառաջադիմութիւն ներկայացնում է իր նախորդի
համեմատութեամբ:

Նախ՝ այստեղ, անտեսական զարգացման հետեանքով
քանակօրէն ուռճացողը միայն վարձու բանուորութիւնը չէ
հանդիսանում, այլ անբողջ արդիւնագործական ժողովուրդը՝
(industrielle Bevoelkerung) որով լուրիային ընդհանուր
շրջանակի մէջ են դրւած արդիւնաբերական միջոցներից
զրկւած վարձու բանուորները և այլ միջոցները դեռ ևս ի-
րենց ձեռքին պահող մանր արդիւնագործները: Սա դեռ ևս
ոչ մարքսիստ ընկերավարականների պահանջած «աշխատատեղ
ժողովուրդը» չէ, անշուշտ, բայց և այնպէս աւելի է բան
ընչազուրկ բանուորութիւնը:

Այնուհետև — և սա ամենագլխաւորն է — առաջին
անգամ մի սոցիալգէմոկրատական ծրագրի մէջ վեր է հան-
ւում մտաւորականութիւնը իրրև մի ինքնուրուին դասակարգ
ու, ոչ թէ իրրև անցնալի ժառանգութիւն պիտի սատիւն-
նաբար սպառւի եւ անհետանայ. այլ անտեսական զարգաց-
ման հետեանքով եւ անտեսական զարգացման համար պի-
տի ոնընդհատ յառաջադիմի: Ճիշտ է, Հայրըլբերգի Մուա-
զըլը հին տեսակէտից գեթ մի փոքրիկ բան փրկելու հա-
մար աշխատում է մտաւորականութիւնը բանուորութեան պո-
չին կապել, ինչպէս որ մի ժամանակ նրան կապիտալիստնե-
րի պղծին էին կապում, բայց հէնց այն փաստը, որ Իս
այսբա՛ն ցայտուն կերպով շեշտում է մտաւորականութեան
դերն ու նշանակութիւնը հասարակական զարգացման պրո-
ցէսի մէջ՝ պարզ ցոյց է տալիս, որ մարքսիզմը մի հսկա-
յական քայլ է կատարում դէպի այն ընկերավարական դարո-
ցը, որը աշխատատեղութեան և մտաւորականութեան ուրա-
նեկողաշնակ գործակցութեան մէջ է տեսնւում ապագայ հա-
սարակակարգի երաշխիքը: . .

Ա. Զ.

* *) Ibid. էջ 37.38

*) K. Kautsky, «Die Proletarische-Revolution» էջ 24

ՎՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ՍՈՒՐԵՆ ՍԱՎԱԿԵԱՆ

Վերջին փոստով ձեզ հաղորդում են Հայաստանից, որ Ձեկաչի վճռով գաղտնաձայնով գնդակահարուած է Դաշնակցութեան անձնէր զինուոր՝ ճշեցի Սուրեն Սահակեանը։ Նրա «յանցանքը» կայանում է մեր ընկեր բուլղարացի Յարութիւնին բոլշեկի զահիճների ձիրաններից ազատելու գործին աջակցելու մէջ։ Իր ապկարութիւնը հրապարակալին ճար ու ծանակի չենթարկելու համար Ձեկան չէ վատահանում այս «յանցանքը» դատական քննութեան նիւթ դարձնել, այլ իր վրէժը լուծելու համար զիճում է հետեւեալ ամարդի միջոցին։— Նա միտմիտ հասարակութեան աչքում է այս նկատիոնականի վարկը կոտրելու համար լուր է տարածում, թէ նա մարտնչու է և ապա իր նկուղներում վերջ տալիս նրա կեանքին։

Հայ Յեղափոխութեան Նենեղիզան այս կրկնակի սպանութեան հաշիւը պահանջելու է անշուշտ բոլշեկի ոճբարձրներէրց։ . .

ՄՈՒՎԱԿ ՄՈՎԻԿԵԱՆ

Դիւիջանից մեզ հաղորդում են, որ այնտեղ վախճանուել է ընկ. Մովակ Մովիկեանը, շրջանի Դաշնակցական զաղափարական գործիչներից մէկը, որ մինչև վերջն էլ մնաց կրակակցական դիրքերում։ Ընկ. Մովակը մէկն էր այն համարձակ ճառասօսներից, որոնք զուրա եկան «Երկւիտացիոն համազումարում» մեղակացնելու համար բոլշեկիկեան դաւերը։ Խորհրդային իշխանութիւնը չներկայ նրան այդ քայլի համար և մինչև վերջն էլ հաւանում էր։ Ընկ. Մովակը մեռել է կատարեալ չքաւորութեան մէջ. այնպէս, որ Դիւիջանի քաղաքային խորհուրդը թաղման ծոխսերը ստիպւած է եղել իր վրա առնելու։

ԴԻՄՈՒՄ ԻՆՏԵՐՆԱՍԻՈՆԱԼԻՆ ՁԵՐԲԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱՌԹԻԻ

Հայաստանի վերջին ձերբակալութիւնների աւթիւն է Յ. Դաշնակցութեան կողմից հետեւեալ գրութիւնն է ուղղուած Ա. Ը. Իտալիանախոնայի Գարուալարութեանը.

ՄԻՐԵԼԻ ԸՆԿԵՐՆԵՐ,

Յաճախից սխաճ Հայաստանից, Ռուսաստանից և Պարսկաստանից գաղտնապի հետազոտներ և նամակներ են աղղում արտասահման Հայաստանում կա-

տարւած ձերբակալութիւնների մասին։ Բոլշեկիկեան մասուլը, որ առիթը չէ փախցնում աղղուկ հանելու, երբ Եւրոպայում կամ Ամերիկայում որ և է կոմունիստ է ձերբակալուած, անբողջ չորս ամիս բար լուրթիւն էր պահում հարիւրաւոր ընկերվարականների բանաստրութեան և աքտրի մասին։

Վերջերս միայն, արտասահմանի հայ աշխատաւորութեան մէջ ձերբակալութեանց լուրերի աղղեցութեանը ճար տուած յուղմունքը մեղմուլու համար՝ «Խորհրդային Հայաստանը» (28 Եպրիլի 1926), որ Հայաստանի կոմունիստական Կուսակցութեան պաշտօնաթերթն է Հանդիսանում, խոստովանում է ձերբակալութիւնների փաստը, միտմանակ ջանալով նապեցնել զոհերի բանակը և խեղաթիւրել հայաճանքները պատճառները։

Բոլշեկիկեան պաշտօնաթերթը յայտարարում է, թէ ձերբակալուած զաշնակցականների թիւը 70 է, մինչդեռ համաձայն մեր ունեցած ստույգ տեղեկութիւնների՝ միայն Հայաստանի մայրաքաղաքում ձերբակալածների թիւը դրանից աւելի է, իսկ գաւաւներում և հարևան երկրներում նրանց ընդհանուր թիւը մի բանի հարիւրի է հասնում։

Աւելի՛ ևս արգահատելի է պաշտօնաթերթը ձերբակալութիւնների բացատրութեան խնկրում։— Նա մեղադրում է մեր ընկերներին թիւրք հակաշեղափոխականների հետ կապեր ունենալու մէջ — մինչդեռ շատ լաւ գիտէ, որ զաշնակցութեան անբողջ կեանքն անցել է այդ հակաշեղափոխականների դէմ պայքար մղելով։ Նա առանց կարծիքու յայտարարում է, թէ մեր ընկերները կապ են պահպանել բանդիտների հետ — այն ինչ մինչև հիմայ աջ ու ձախ հաւատարացնում էր անէրթին, թէ բանդիտիզմը, բոլշեկիկների շնորհիւ իսպառ արմատախիլ է եղլ Հայաստանում։ Նա պընդում է, թէ Դաշնակցութիւնը տերրորիստական գործողութիւններ է կատարել Հայաստանում և իբրև փաստ յիշատակում է ինչ որ գեղարկան խորհրդի բարտուղարի սպանութիւնը — թէև քաջ գիտէ, որ մի ժամանակ ցարական սատրապներին և սուլթաններին ահ ու զողի մէջ պահող Դաշնակցութիւնը, եթէ տերրորիստական մտադրութիւններ սուսցանէ խորհրդային իշխանութեան դէմ՝ գեղարկան ողորմելի պաշտօնետներից չի սկսի իր գործը կն կն։

Միակ ճշմարտը այս պաշտօնական մեղադրանքի մէջ այն է, որ զաշնակցականները արտասահմանից անդեպ ընկերվարական դրականութիւն են ստանում և տարածում Հայ ժողովրդի մէջ։ Բայց թէ սու որբան լուրը հիմք կարող է համարուել հարկու-

բաւոր մարդկանց բանտի և արտորի տւայտանքներին ենթարկելուհամար — այդ ինքնեղ կարող էք դատել:

Չերբակալութիւնների բուն պատճառը, որի մասին խոհեմարար լուծիւն են պահպանում Հայաստանի կարմիր դահլիճները պէջ, է որոնել միայն այն հանգամանքների մէջ, որ նրանք, չնայած իրենց արտազանդին զրպարտութիւններին և կաշառուներին չեն կարողանում Հայաստանում արմատախիլ անել մեր կուսակցութիւնը, որ այտեղ կարելի է ասել միակ խողովակն է հանդիսանում միջազգային ընկերվարրութեան սկզբունքների համար: Ամեն ժամանակի և ամեն տիպի բունկախների պէ՛ս՝ բոլշևիկներն էլ վտանգւած են համարում իրենց գրութիւնը քաղաքական հակառակորդի ժողովրդակալութիւնը տեսնելով: Այս ժողովրդականութիւնը ոչինչ չաջնելու համար նրանք վերջին տարիներս մի քանի անգամ ,,Իաշնակցութեան լիկվիտացիաների՛՛ են կազմակերպել, մի քանի անգամ նրա համար պաշտօնական թաղութներ սարքել — բայց բոլորն ապարդիւն է անցել: Այժմ նոյն նպատակը հետապնդում են նրանք մասսայական ձերբակալութիւնների սարսափով. . .

Այսքանին իրագիկ դարձնելով Ձեզ և Ձեր միջոցով միջազգային բանտութիւնը՝ մենք նպատակ չունենք որ և է բողոք, որ և է ցոյց առաջ բերել բոլշևիկեան այս նոր վարչաութեան դէմ: Որովհետև մենք լաւ դիտենք, թէ ի՛նչ արժէք ունին նրանց աչքում նման բողոքներն ու ցոյցերը՝ անգամ եթէ նրանք ընկերվարական, կամ նոյն իսկ կոմունիստական կուսակցութիւնների մէջ կազմակերպուած բանտութիւնից են գալիս: Բոլշևիկները վաղո՛ւց են կտրել իրենց քարոյական կապերը ընկերվարութեան և կոմունիզմի հետ՝ նման ցոյցերից մտահոգուելու համար:

Մեր գրութեան նպատակն է զանազան պատգամաւորութիւնների միտումնաւոր զեկուցումներով մտլորութեան մէջ ընկնող բանտորներին մեր ղեքաղղ երկրի օրինակով պարզել, թէ լինչ է ներկայցնում բոլշևիկեան լծի տակ ընկած ժողովրդների կեանքը իր անպահճճ մերկութեան մէջ: Այդ պատգամաւորութիւնները և մասնաւորապէս աստրիական պատգամաւորութիւնը, որ վերոյիշեալ ձերբակալութիւններից յետոյ է աչցելիլ Հայաստան, եթէ մեր իրականութիւնը դիտեին անկաշառ բանտրի աչքով՝ բոլորովին այլ ձևով կարոտայտուէին նրա մասին, քան անում են նրանք իրենց հրապարակային զեկուցումների մէջ:

Իաշնակցութեան ղեկավար մարմիններն առայժմ չարաճ ուշալրութեամբ հ'աւուռձ են հալա-

ժանքների ընթացքին՝ ամեն ջանք գործ դնելով որ կուսակցական շարքերը զգաստ մտան և չենթարկւեն այս նոր պրոլիտակոնին: Մակայն եթէ բոլշևիկներն իրենց վարչաութիւնը ժամանակին չճեղմեն, և մասնաւորապէս, եթէ նրանք մեր կուսակցութիւնը ,,Քիղբապէս ոչնչացնելու՛՛ իրենց հին ծրարին ընթացք տալով սպանութիւնների դիմեն մեր ընկերների դէմ՝ երկիւղ ենք կրում, որ սա այնպիսի սոսկալի արեւհեղութիւնների զուռ բանաչ, որոնց հետեանքները ղեքար է նախատեսել:

Հ. Յ. ԳՐՈՒԵՂՅԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԵՋ

Անցեալ Հոկտեմբերին, երբ տեղի ունեցաւ Հ. Յ. Գ. Եւրոպայի 3-րդ շրջանային ժողովը, Յրանապի մէջ կար միայն 3 կուսակցական կեդրոն — Փարիզ, Լիօն և Մարսէյ: Այժմ այդ թիւը բարձրացած է հինգի. աւելցած են Վալադիսի ու Լուստի շրջանային կոմիտէները: Կազմակերպութեան արդի վիճակն է. ֆարիզ՝ 7 խումբ և Ուսանողական Միութիւն: Լիօնի շրջան — Լիօնի, Տեսիսի և Փօստի Շէքի խումբերը: Վալադիսի շրջան — Լաւադի, Ռոմանի, Կրեյսուլի և Լը Ռուզէնի խումբերը: Լուստի շրջան — Սէն-Շամօնի, Սէնթ էթիէնի և Լորէնթի խումբերը: Մարսէյի շրջան — Մարսէյ 3 խումբ, Պատանկեան Միութիւն, Պօլէնի, Կարտուսի, Լասէյն թուլօնի և Մարթիկի խումբերը: Պէլիգուայի շրջան — Պրիւքէի և Անվէրոի խումբերը: Պրազայի մէջ կայ Ուսանողական Միութիւն, նրուն կապուած են և Գերմանիոյ ու Վիէնայի գաշն. ուսանողները: Պերլինի մէջ կայ խումբ մը: Յրանապի մէջ կան խումբեր և Տէքազվիլի, Դառնէլ-Սարազէնի և Թուլուզի մէջ: Ամէն անդ խումբերն ունին նեքին կուսակցական աշխատանքներ և եռանդով կը մասնակցին զաղութի ազգային-մշակոյթային կեանքին: Դաշնակցական հրապարակային ժողովներն ու հանդէսները միշտ լեցուն են ժողովականներով անոնք զաղութի մէջ վառ կը պահեն հարեւնիքի գաղափարն ու զաղութանայ զանգւածները կապուած կը պահեն Հայաստանի հետ: Դաշնակցութեան հանդէպ թշնամական դիրքի մէջ կը գտնուին կոմունիստ և ուսմկալար տարրերը, որոնք պլօքը «Հօգ»-երու միջոցով կատարել պայքար կը մղէ մեր կուսակցութեան դէմ, միշտ գիմնելով անթոյատրելի միջոցներու: Ամէն տեղ, սակայն, զաղութանայ աշխատաւորութեան և երիտասարդ սերնդի անվերապահ համակրանքը Դաշնակցութեան հետ է:

ՄԵՐ ՄԵՐՈՒԼ

Ապրիլի մէկէն սկսած Եգիպտոսի «Յուսաբեր»ը սկսած է լոյս տեսնել իբրև օրաթերթ: Նոյն ժամանակէն երկօրեայ է դարձած Սուբիոյ «Նոր Փրեսիկ»-ը:

ԻՆՏԵՐՆԱՍԻՈՆԱԼԸ

Ա. Ը. ԻՆՏԵՐՆԱՍԻՈՆԱԼԻ ԳՈՐԾԱԳԻՐ ԳՈՐԾՔԷՆ ՈՒՆԵՐԿԱՆ ԻՐ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԵՐԸ անդալ ամսի 11—12-ին Յիւրիլուան ներկայ էին գրեթէ բոլոր երկրների ներկայացուցիչները: Բայց որանցից, խորհրդական ձայնով հրակրում էին նաև չընկերվարական կանանց և ընկերվարական երկատարողութան Խնտերնասիոնայի պատգամաւորները: Օրակարգի մէջ նշանակած էին մի շարք քաղաքական տնտեսական և կազմակերպական հարցեր:

Տեղի սրբութան՝ պատճառով ի վիճակի չլինելով կանգ առնել այս բոլոր հարցերի վրայ՝ մենք այս անգամ վեր կհանենք նրանցից մէկը միայն, որ Գործադիր Կոմիտեի զբաղմունքների օգնությամբ էր կազմուած Դա կոնցիստական և ընկերվարական Խնտերնասիոնայների միաձուլման հարցն է, որ ինչպէս դիտեն մեր ընթերցողները, առաջադրւած էր անգլիական Եկեղեցի Սոցիալատարական Կուսակցութեան կողմից: Գործադիր Կոմիտեն յատուկ յանձնախմբին միջոցով հանգամանորէն քննելով այս խնդրի՝ բոլորի ձայնով ընդգէմ երկուսի ընդունում է մի բանաձև, որի մէջ ցաւ յայտնելով հանդերձ, որ բանտրութիւնը ներհակ բանակների բաժանուած լինելով չի կարողանում քաղաքական պայքարների ժամանակ հանդէս գալ իր քանակին և որակին համապատասխան ուժով՝ անյուսմաննախիւ վաղաժամ է համարում երկու Խնտերնասիոնայների միացման առաջարկը, քանի դեռ կոնցիստանտնուլը շարունակուած են ընկերվարական կուսակցութիւնների դէմ բանտով, քարտով և սպանութիւններով պայքարել:

ԳԵՐԾՆԱՍԻՈՆԱԼԻ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿԿՈՒԹԻՒՆԸ անցեալ մ.թ.ա խմբին մէջ ժողովրդական պայքար ղեկավարեց, որ իր տնտեսական շնորհի տեղ է զբաղում ինտերնասիոնայի պատճառութեան մէջ:

Յայտնի է, որ գերմանական յեղափոխութիւնը անձարակ գանձեց նախկին իշխանական տների ստացածը պետականացնելու գործում, մինչդեռ Ֆրանսական, ռուսական, աւստրիական և յեախկան յեղափոխութիւնները այդ խնդիրը արձատարապէս կարգադրեցին: Հիմնելով սահմանադրութեան այն կետի վրայ, որով ժամանաւոր սեփականութիւնը ապահովուած է քաղաքացիների համար՝ վերոյշեալ իշխանական տները թւով 22 հաս Վերջին, տարիներս զատական ճանապարհով պահանջում են իրենց վերադարձնել այն ստացածքները, որոնց վրայ յեղափոխութեան ժամանակ պետութիւնն իր փաստական (բայց ոչ օրինական) տիրապետութիւնն է հաստատել: Նրանց պահանջների ընդհանուր գումարն հասնում է ծոտ 2 ու կէս միլիարդ մարկի: Սրանց մէջ գնւում են 500,000 հեկտար վարելահող և անտառ, հարիւրի չափ իշխանական շէնքերը, 500 միլիոնի արժէք ներկայացնող օսկոններ, արծաթեղէն և այլ թանկագին իրեր, տարիկան 150 միլիոն կինամթռակ իշխանազուհեների համար ևն ևն:

Տեսնելով, որ գերմանական դատարանները, որոնց մէջ դեռ բազմած են հին իշխման պաշտօնները, մէկը միւսի հետևից վերադարձնում են գահընկեց իշխաններին ժողովրդի մէջընդ պարտաւորութիւնները և յայտնենալով Բախտագի (խորհրդարան) միջոցով այս չարիքի առաջն

առնել՝ Սոցիալ-Դեմոկրատիան պահանջում է ժողովրդական հանրաքուէով (բեֆերենդում) ազգայնացնել նախկին իշխանական տների ստացածը՝ առանց որ և է հատուցման:

Ըստ գերմանական սահմանադրութեան հանրաքուէարկութիւնը կատարուած է հետեւեալ կերպով.— Առաջարկը կարող է գալ կամ ընարական ձայն ունեցող 5000 քաղաքացիների կողմից, և կամ մի կուսակցութեան կողմից, որ վերջին ընարութիւններին շահել է ոչ պակաս քան 100000 քուէ: Բ. Այս առաջարկը պետք է անձնական ստորագրութեամբ երկրորդն վերջին ընդհանուր ընտրութիւնների ժամանակ քուէ առած քաղաքացիների առնալով 10% ը: Գ. Սրանից յետոյ երկրորդաժամ առաջարկը ներկայացուած է Բախտագին Վերջին կամ կընդունի հանրաքուէի դրեկից առաջարկը նախաձեռնողների ձևակերպութեամբ և կամ նրա մէջ փոփոխութիւններ իր մտքիւ Առաջին դեպքում այլևս ժողովրդական քուէարկութեան կարիք չի լինի, որովհետև նախաձեռնողների ցանկութիւնը օրէնք է դառնում, իսկ երկրորդ դեպքում՝ ժողովուրդը, այս անգամ զաղծնի քուէարկութեամբ պետի որշել, թէ արդեօք իր համար նախաձեռնողների ձևակերպութիւնն է ընդունելի, թէ Ռայխտագինը: Սրանից որը շատ ձայն ստացաւ նա էլ պարտադիր օրէնք կդառնայ, անկախ ձայն սուղների ընդհանուր քանակից:

Այս պայմաններից առաջինի մասին խօսք լինել չէր կարող, որովհետև Սոցիալ-Դեմոկրատիան վերջին ընտրութիւնների ժամանակ 100,000ից շատ աւել է (ծոտ 8 միլիոն) քուէ էր շահել: Դեմարութիւնը երկրորդ պայմանի մէջ էլ Վերջին ընտրութիւններին ժամանակէն էին ծոտ 40 միլիոն գերմանացի: Հետևաբար հարկաւոր էր հասաքն 4 միլիոն (10%) ստորագրութիւն և այն էլ սեփական ժախտով ոչովհետև ըստ սահմանադրութեան՝ հանրաքուէի առաջարկը երկրորդիւր համար պետութիւնը որոշ գիւրութիւններ տալիս է, բայց մասին դրամ չի արձանդրում նախաձեռնողներին: Եւ ահա Սոցիալ-Դեմոկրատիան գերմանական Կոնցուստական Կուսակցութեան հետ միասին, որ այս խնդրում յարել էր նրան, մի տեղախնայ աշխատանքի է լծուած:

Նկատի ունենալով գերմանական ժողովրդի պահանջողական ոգին և թուրքիւնը նախկին իշխանների հանդեպ՝ նա իր նախաձեռնութեան նպատակը ձեւակերպել էր ժողովրդին շատ հասկանալի ձևով. պետք է խել իշխանական կալածներն ու քոչքերը՝ բաւարարելու համար պատերազմի ժամանակ զեաւաւաններին, մանր հրատեղիներին, դրամի անկման պատճառով փոքրիկ ինյուդութիւնները՝ իրրցրածներին, որբերին, այրիներին ևն: Բայց այս հարցի շարքը սրբապազանդ մղել Գերմանայի 60 հազար համայնքների մէջ — դիւրին գործ չէր:

Գաղափար տալու համար կատարուած աշխատանքի մասին բաւական է ասել, որ ընդամենը մի քանի շաբթեա ընթացքում Սոցիալ-Դեմոկրատիան ուղարկուած է շրջանները 30,000 շրջաբնական, 300,000 ստորագրութեան թերթ, 2 միլիոն պրոպագանդի գրքոյնիկ, 85,000 աֆիշ, 20,000 օրինակ հրահանգներ և ցուցմունքներ պրոպագանդիստների համար, բազմաթիւ բնօրինակներ ևն ևն:

Ստացուած արդիւնքը ստեղծել մէջ թողցեց լուստաններ ինչպէս ընտրութիւններին իսկ: Երկու շաբթեայ ընթացքում (Մարտի 4—17) հանրաքուէի պահանջը երկրորդների թիւը հասաւ

12,516,673 Հոգու, այսինքն երեք անգամ աւելի, քան Հոր-
կաւոր էր վերոյիշեալ պահանջին օրինական ընթաց տա-
լու համար, նկատի ունենալով, որ վերջին ընդհանուր ըն-
տրութիւններին ընկերավարականներն ու կոմունիստները ճիա-
սին ստացել են ընդամենը 10,688,974 ձախ, պէտք է ըն-
դունիլ ուղեմն, որ բուրժուական խաւերից էլ բաւական թւով
ձարկիկ միացել են Սոցիալ-Դեմոկրատիայի առաջարկին:

Այժմ այդ առաջարկը մտնում է իր երրորդ փուլի մէջ
օրէնք դառնալու համար: Եթէ Ռաշխատող անխփուկ շէն-
դունի այն՝ առաջին անգամ ճի մեծ պետութեան մէջ մեծ ք-
հանգիստտես կլինենք ուղղակի ժողովրդական քաւարկութեամբ
օրէնքներ հաստատելու գործին: Պէտք է նկատել, որ այս-
տեղ մի դժարութիւն էս կայ: Եթէ կաւալարութեանը, ու-
րաշաւ կարգով ապացուցեց, որ Սոցիալ-Դեմոկրատիայն ա-
ռաջարկը հաստատել է պետական սահմանադրութեանը, որի
մէջ, ինչպէս ասացինք, մասնաւոր սեփականատէրութեանը
օրինականացում է, այդ դեպքում վերոյիշեալ առաջարկը
այլևս օրէնքի ոչ չի կարող ունենալ հաստատական մեծա-
մասնութեամբ, այլ զրա համար պիտի պահանջուի վերջին
ընտրութիւններին մասնակցողների մեծամասնութեան քե-
ները, որ հաստատու են ձառ 20 միլիոնի:

ԴՆՆԵՄԱՐԳԻ ընկերավարական, կուսակցութիւնը շնայած
անցեալ տարւայ գործադրութեանը և lok. aut-ներին, 3300
նոր անդամի աճում է անեցիկ, որով միայն վերջին երկու
տարում նրա նոր անդամները թիւը անցնում է 15000 ից:
Կուսակցութիւնը ներկայումս ունի 999 ծորձին 146,496
անդամով: Երանցից 46140ը կոմսոց են կողմակերպւած աղա-
մարդկանց հետ խառն Վերոյիշեալ ձարկներէրց միայն 100ն
են քաղաքներում, մնացած 899ը դուրսում են զիւրկական հա-
մայններում: Եթէ նկատի ունենանք, որ վերջիններս ընդ-
հանուր թիւն է 1300, այն ժամանակ պարզ կլինի թէ ըն-
կերավարական կուսակցութիւնը ի՞նչ՝ ամենատուրեանք է ձա-
ւալում զիւրկական շրջաններում:

Ներքին քաղաքականութեան մէջ, այս կուսակցութեան
զիւաւոր խնդիրն է զինաթափութիւնը: Փորքիկ Դանեմարքը,
շրջապատւած անպիտի ուժերով, որոնցից ոչ մէկը չէս պո-
տերազմի բռնել չի կարող, այնուամենայնիւ, աւանդական
սովորութեամբ, պահում է իր չլին ուղղակի հաստատու-
թիւնները թէ՛ ծովի և թէ՛ ցամաքի վրայ՝ նրանց համար
տարեկան 60—70 միլիոն ձախ անխփու Վերջին խորհրդ-
արկութեան ընտրութիւնները իտայ ուղղակիարների օժան-
դակութեամբ կաւալարութեան գրուին անդնելով՝ Դանեմար-
քի ընկերները իրենց ներքին քաղաքականութեան մեկն են
գարձում ժողովուրդը այս անիմաստ ձախից պատելու
գործը: Անցեալ Մարտի 12-ին Ռարհրպարանը ընկերավարա-
կան կուսակցութեան առաջարկով ընդունեց մի օրինագիծ, որ
եթէ օրէնք դարձաւ, իսկապէս որ մի նոր դարադրութիւն կը
բանայ զինաթափութեան և համաշխարհային խաղաղութեան
համար:

Քաւարկւած օրինագիծ զիւաւոր տրամադրութիւնները
սրանք են.— Զօրքը և նաւատորմը այլ նպատակ չունին,
բայց եթէ պաշտպանիկ Դանեմարքի քեղքութիւնը և կա-
տարի Ազգերի դաշնակցութեան հանդէպ ստանցած պար-
տականութիւնները: Զօրական և ծովային նախարարութիւն-

ները վերացում են և վերակազմեալ բանակն և տորձիլը
ենթարկւում են անմիջապէս վարչապետին: Պարտադիր զին-
ւարական ծառայութիւնը փոխարինւում է տարեկան ոչ աւելի
քան 100) կամաւորների զորակազմով: Յոմարային զօրքի թի-
ւը իջնում է 13000-ի, իսկ տորձիլի ուժը ձառ 30 փոքրիկ
ուղղակիներով, որոնց ընդհանուր տարակազմութիւնը (տանկով)
պիտի լինի 13000 տան Այս բոլոր ուղղակիան ուժերի տա-
րեկան ձախար պէտք է լինի ոչ աւելի քան 17 միլիոն կրոն:

Ռարհրպարանին այս օրինագիծն ընդունել տարը ան-
կատիւ, մեծ յաջողութիւն է, բայց ոչ վերջնական, որովհե-
տե կայ և սենատը, որտեղ պահպանողականները մեծամաս-
նութիւն են կողմում: Թէ ի՞նչ միջոցներով պէտք է դիմէ
ընկերավարականների կաւալարութիւնը վերջիններս ընդդե-
մութիւնը խորտակելու համար, գեա յայտնի չէ:

ԼեհԱՍՏԱՆԻ Լեհական Ընկերավար. Կուսակցութիւնը
(P. P. S.) և գերմանական Սոցիալ-Դեմոկրատիան, անցեալ
ամսին մի խորհրդաժողով են գումարել Լոզձում երկու կու-
սակցութիւնների փոխյարաբերութիւնները, որոնք բաւական
աննախանձիկ պատիկ էլին երկրպագանում միեւեկ վերա-
կարգաւորելու համար: Ռարհրպարանը միաձայնութեամբ
որոշում է արժանապէս վերջ տալ բոլոր ներքին պայքար-
ներին և թէ՛ խորհրդարանում, թէ համայնական հաստա-
տութիւններում միացած ձախտով հանդես գալ աշխատա-
ւորութեան շահերը պաշտպանելու համար: Խորհրդաժողովը
յատուկ ընտրութեան նրթ է դարձնում ազգերի փոքրամաս-
նութեան խնդիրը և այդտեղ ևս որոշում՝ միացնել երկու կու-
սակցութեանց ջանքերը այդ փոքրամասնութիւնների ազգա-
յին-մշակութային գործադրումը պահպանելու համար:

ԱՄՍՏՐԱՒԻԱՅԻՎեց դաշնակցի պետութիւնները չլին-
գում վարչութիւնը գտնում է ընկերավարականների ձեռքին
Վեշեբա նրանց յաջողակց, օրինական ճանապարհով, ամ-
բողջ երկրում հաստատել տալ շրջապահուն 44 ժամայ աշ-
խատածքի օրէնքը: Բայց ստիկականական պաշտօնակները
մնացած բոլոր վարձու աշխատատեղերը թէ՛ քաղաքում և
թէ՛ զիւրկում, այսուհետև պիտի գործեն համաձայն այս
օրէնքի:

Աւտրիայական բուրժուական, որ առաջ ազատամետ
քաղաքականութեամբ էր աշխատում հակազդել ընկերավարա-
կան յայթական ընթացքին՝ այժմ իր փրկութիւնը օտա-
նում է Փաշիգի մէջ, Մակայն Ընկերավարական Կուսակցու-
թիւնն ու արհեստակցական միութիւնները շատ լաւ են կազ-
մակերպւած այնտեղ՝ այս Փաշխատական ձգտումների մէջ
մի իրական վստանք տեսնելու համար:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿՈՒՍՏԱԿՆԵՐԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԵՐԵՎԱՆ, Դեկտեմբ. 18ին 1925 թ.

Կեանքը սարսափելիորեն թանկ է: Այդանք չկայ. կոպերատիվները դատարի, ծանաւոր խնամութիւնը նոյնպէս. Պատերազմական շրջանի և ճանաւանդ բարձրագոյն կոմունիզմի օւնչի՛ հաշակաւոր «օգրեները» (Հերթի կանգնելը) նորից հրապարակի վրայ է. երբեմն երկար ժամերով Հերթի պէտք է սպասես մի քանի արշին կտաւ կամ մի ֆունտ շաքար գնելու. Համար: Առանձնապէս սուր զգացում է նախքան պակասը, որովհետեւ խորհրդային անտեսութեան նախապէս ճիւղը ամէնից շատ իր «վերելքն» է ասարկը. Գործազուրկների թիւը միայն Երևանում, և այն էլ պաշտօնական տեղեկութիւններով, չորս Հազարից սնչում է:

Տնտեսական այս տաղանակ խորհրդային իւրայատուկ բեժիթի տակ իւրայատուկ երեւոյթներ է աւաջ բերում: Դրանցից մէկը զրույթիւնն է: Չկայ պետական մի Հիմնարկութիւն կամ ձեռնարկ, որ չունենայ իր գործերի կոնտրոլը: Եւ եթէ նկատի ունենանք, որ բոլոր Հիմնարկութիւնների ու ձեռնարկների զարկեպակ կոմունիստների ձեռքն է՝ ապա երբակացութիւնը պարզ կլինի...

Աստիճանաբար երեսան Հանուդ խայտաւորութիւնների առթիւ՝ Կոմունիստական Պետակցութեան «երեւելիներէրց» մի քանիսը, որոնք իրենց դիրքը բաւական ամուր են զգում քրէնոպական ազատութիւն տալու. Համար իրենց լեզուներին — յաճախ խտտովանել են, որ էլի անկուսակցականներն են, որ մարտը են մեռն վրամական հարցերում և պատասխանատուութեան զգայուն ցոյց տալիս իրենց յանձնած գործերի մէջ:

Ուայց այսօրինակ խտտովանութիւնները Հօ նրա համար չեն արուած, որ նրանցից հաճապատասխան եզրակացութիւն հանուի. Բնաւ ոչ: Նրանք պարզօրէն այրած սրտի միտքարանք են, կամ, ազատութիւն և յանդուգն երեսալու ձգտում: Ապացոյց՝ որ, չնայած այդ խտտովանութիւններին, հարածային կարգով առաջ է տարուած պետական անբողջ ապարտի «կուսակցականները»: «Կուսակցականացում» են վարչական, դատարան, պիւնտրակայն, անտեսական բոլոր հաստատութիւնները՝ ոչ-կոմունիստներից՝ պաշտօնները իլելով և կոմունիստներին տալով:

Այժմ էլ այս «հարածային կամպանիայի» տակ է ընկնու ուսուցչութիւնը. Բաւական չէ, որ հասարակաբիրտութիւնը կամ նրա հետ սերտօրէն կապւած աւարկաները (պատմութիւն քաղաքատնտեսութիւն են) աւանդեն կոմունիստների կողմէ, պէտք է «Բարձրացնել» անբողջ պարտական գործը. Իսկ ու իրականում նշանակուած է, որ պէտք է փոխարինել բոլոր ուսուցիչներին, անգամ համալսարանի պրոֆեսորներին կուսակցական «պարտաւասած» ընկերներով:

Սակայն որովհետեւ «պարտաւասած» ընկերների թիւը շատ չէ, իսկ եզրանների համար էլ ուսուցչութիւնը մեծ հրապարակ է ներկայացնում, որովհետեւ ո՛չ կարգին ուճիկ է

*) Այս Բովնակութիւնը պատահական մի պատճառով ու է հոտուի Բու: ՄԴԲ.

տալիս և ոչ էլ շահատակութիւնների լայն հնարաւորութիւններ՝ օւստի որոշել են այս ձևապատճառ ևս գարտնի ֆունկերի սխտածը կիրաւել:

Թերեւս ոճանց համար պարզ չլինի, թէ ի՞նչ սխտած է սա. բացատրեմ երկու խօսքով:— Անէն Հիմնարկութիւն այստեղ ունի իր գարտնի ֆունդը, որ գահուած է Գոմ. Կուսակցութեան Կենտրոնական Կոմիտէի անմիջական հսկողութեան տակ: Այս ֆունդից նպաստներ են տրուած Հիմնարկութեան մէջ ծառայող կոմունիստական բըշիշ ընկերներին երկու նկատուածով. նախ՝ դրանով ուղղուած են աւելել սրանց սիրտը, որպէսզի շատ չարտնջան թէ ինչո՞ւ իրենց կուսակցական գլխաւորները յաճախ մի քանի անգամ աւելի ուճիկ են օտանում, քան իրենք և պատ՝ որպէսզի նրանք կախած լինելով Գ. Կոմիտէին՝ իրեն նրա գործակալները հսկեն անկուսակցական շնայատի քայլերին ու արածագրութիւններին... Այս սխտածով ձեռքի տակից յանելակ ուճիկներ յատկացնելով կոմունիստ ուսուցիչներին համար, ենթադրուած է բաւականաչափ ընկերներ քաշել դեպի ուսուցչական ապարեղը և աշակիտով դրոյրը «Խարձայնելու» Իսկ որպէսզի «Թարանցում» էլ հարածային կարգով լինի՝ սկսել են աշակաւոր գարնել. թէ ուսուցիչներն այն չեն, ինչ որ պէտք է վիճեն, թէ զպրոջը նրանց ձեռքին թողնելը վատնաւոր է տիրող բեժիթի համար, թէ պէտք է ժամ առաջ ապատել մատող սերունդը նրանց վատասերող ազդեցութիւնից ևն. ևն.:

Ապագայ Հայ պատմագիրը երախտագրութեամբ պէտք է վեր հանի այն արծմանովայնի կեցածքը, որ երեսուն են բերում աչքան անիրաւած անկուսակցական ուսուցիչներն ու մտաւորականները:— Իրենց սրտի խորքում ասելով կոմունիստական դիկատուարան՝ իրեն մարդու մարքի, խղճի և խօսքի ազատութիւնը ոտնահարող մի բաւականութիւն՝ նրանք, հաշիք աւանդով մեր երկրի պայմանները, լօյտով դիրք են բռնել նրա հանդէպ և մինչև անգամ ծանր որհաւբերութիւնների են գնում նրան չխրոչնդելու համար: Նրանք դիտեն, որ կոմիսարներն ու չեկաներն իրենց հիւրերը չեն, որ խրանելուց թողնեն հեռանան, այդ պատճառով հարածու են նրանց փատասխան պլանութեան հետ և նրանցով չեն զբաղուած:

Անկուսակցական Հայ ուսուցիչն ու մտաւորականը իրենց զբաղմի նիւթն են դարձնել մեր երկրի վերաշինութիւնը, մեր ժողովրդի անտեսական կուլտուրական բարձրացումը և մեր պետականութեան մնայորդների պահպանումը: Նրանք դիտեն, թէ ի՞նչ ասել է երկիր, ժողովուրդը պետականութիւն և ինչ՞ պատահական իշխանութիւններ Այդ պատճառով էլ օրւայ իշխանութեան հանդէպ տածած բնական ատելութեան պատճառով մեն լքում իրենց նախկին պրոբը, ինչպէս այդ անուճ էր մի քանի տարի առաջ Հայ ատելը կրելու անարժան ճարտիկ՝ ասելով. «ուսիլ՝ լաւ է Թերեքիս օտանց՝ Դաշնակցութեան քան թէ հայաստան պաշնակցական կուսակցութիւնով...»

Այս քրտնաջան աշխատանքը ի սեր հայրենիքի վերածնութեան բնականաբար անհկատ չէ մեռն: Ժողովուրդը, որ այժմ շատ լաւ գիտէ տարբերել հրապարակային ճիշդին ու բեկամները կենդանի գործից՝ տեսնում է, որ եթէ «խորհրդային» վերաշինութեան մէջ պրոբնեւալու մի բան կայ, այդ էլ մասնաւոր նպիտանեւտեպէան և անկուսակցական մտաւոր

բականները նախանձանկերովեանը պէտք է վերադրել: Դրա համար նա, որ կարելի է սակ բացայայտ արհամարհանք է տածու՞մ դէպի կորսնոր աքլորները, մի առանձին գուրգուրանքով և սիրով է ձօնենու՞մ ի՛ր ուսուցիչներին, ի՛ր մտաւորականներին: Այս ժողովրդականութիւնն է ահա, որ կատարեցնում է սեփական շաքիջ սարսուղած կոմունիստներին:

Առաջմ աջ կատարութիւնն արտայայտուած է պիտական և հանրային հաստատութիւններից անկասկածականներին գուր շարտելու «Հարաձայն» պահանջով: Լաւ է, եթէ ինչպէր սրանով սահմանափակուի թէ չէ, կոմունիստական բարձրը ճանաչելով ամենեւին զարմանալի չի լինի, եթէ վաղն էլ «Հակախղափոխութեան ահագանքը» հնչեցնեն. որպէսզի այս ատելի անկուսակցականներին «օրինակես» չեզոքացնեն պետական և հանրային գործերից: ԴԻՏՈՂ

ԱՆԴ. ԿԵՆՏ. ԿՈՐԾԻՍՄԱՆ ԵՐԵՒԱՆԻՍ

ԵՐԵՒԱՆ, 9 Փետր. 926 թ.

Հայաստանն էլ փառքի օրեր ապրեց: Ռիզովեան օրերից յետոյ՝ Անդ. Կենտ. Կործկոմի նոտաշրջանի օրեր Երեւանում: Այս պատմական օրերը Հայ ժողովուրդը դժար թէ ձուռնայ, որովհետեւ դեռ 925ի դեկտեմբերի վերջերից ձեռք առնւած կանխազուշտան միջոցները՝ ձերբակալութիւններ և խուզարկութիւններ՝ Հայ ժողովրդին վերադրեցին 1924ի յունար-փետրարեան սարսուղները: Հայաստանի ամենազօր Ձեկան կարծէք անկարող էր միանալ այդ ծանր աշխատանքը տանելու՝ Անդրկովկասի Ձեկան էլ օգնութեան էր կանչուած: Եւ մինչև նոտաշրջանի բացումն ու անփառուակ վախճանը, նրանք բոլոր անադնիւ միջոցները գործ դրին՝ ապացուցելու իրենց զոյտութեան անհրաժեշտութիւնը:

Յունար 25ին, համաձայն տրւած յայտարարութեան, Երեւան ժամանեցին Վրաստանից և Արդիւնանից սպասուող պատգամաւորները: Օրը արեւոտ էր և երանակը նպաստաւոր ժողովուրդը գրաւել էր Երպեան փողոցի երկու կողմերը, իր «թամաշիլ» հետաքրքրութեամբ և ոչ թէ խանդավառ ընդունելութեան ցոյց տալու համար, ինչպէս սովոր են յայտարարելու այս երկրի ինքնակոչ տէրերը: Դրա ապացոյցը եղաւ «Թոմաշիլ» ժողովի փառաբոր սպոսիներ, որ առանկ կարծելու կերպն է ամբողջն Աղաձայն-օղիները, միայնկաները: Թանոյեանները ժամը 10ին ազարար նշան է արու՞մ Անդր. Կենտ. Կործկոմի անդամների ժամանելուն: Զօրք, մեկըցիա, չեկիստ, բոլորը իրար են անդել «ձամբայ է բացու՞մ»: 15 Հաս աւտօներ իրար ետևից սուբալով ճշարով մասն Արդիւնան փողոցը և շարունակեցին «մարբուտը» դէպի հիւրերի հանգրտանելին: Բաց ի զուր անցան ակնկալող Հայացքները: Թանոյեանի և ընկիւնների բախները Մացին անպատասխան Ոչ մի ձայն, ոչ մի հուռա՛: Մառաննի կատարութիւնն էր բռնել: մի քանի կոմսոցներ հազի կարողացան ձարել՝ հուռա՛ կանչել տուր համար, բայց արդէն ուշացած էին:

Այս երկրում ամենալուրջ քայլերն անգամ բանիմաց և մտածող ճարուտ հոգում ձի՞մաղ են առաջացնում. որովհետեւ ամէն բան կատարու՞մ է վարագուրած ձեւով, ամէն ինչ ձուռնեցնում է յօգուտ իշխողների սիրակալութեան համար:

ճար, կոնֆերանս՝ դրանք բոլորը ձեռական բաներ են, միաժողովներին խաբելու համար. իսկ համագումարների աշխատանքների և նրանց որոշումների մասին ալուս՞մ ուսուցիչ յայտարարութիւնները — բացարձակ ստախոսութիւն: Դեռ Կենտ. Կործկոմի նոտաշրջանից առաջ Անդրկովկ. կուսակցական կոմիտէն բոլոր գեկուցելիք ինչոքների մասին նախօրք պատրաստու՞մ բանաձեւեր ունի, որոնք, ըստ իրենց սովորութեան քէւարկութեան են տրու՞մ, հարցնելով միայն թէ ո՞վ է դէ՞մ իսկ Կոմ. Կուսակցութեան բանաձեւին ոչ ոք չի համարձակու՞մ դէ՞մ լինել: Նոյնիսկ համագումարին մասնակցող Կոմ. Ֆրակցիան իրաւունք չունի առարկութիւն անելու, որովհետեւ վերից պահանջու՞մ է կոյր կամակատարութիւն:

Նախքան նոտաշրջանի բացումը, ոմանք չափազանց բաւատես էին և յոյս ունէին, որ այս անգամ, կարելի պիտի լինի Ախալքալաքի հարցը և քոյի հարցը դրական ճտքով լուծելու. բայց հիասթափութիւնը խոշոր եղաւ. Քոչի և տերիտորիալ իրաւունքի հարցը Մաքօ Համբարձու՞մանի դէկուցման ձեշ փոքրացաւ և դարձաւ արտասուղիների խնդիր: Նա կարկանձելով ճառնանշեց միտն, որ հակառակ Հայ ժողովրդի սակաւահոգութեան, մեր լեռնային արտաների 63% ից օգուտն են քուչուրները: Հազիւ այս անձարակ գեկուցումը վերջացրել էր՝ դուրս եկաւ Արձայն-օղին և յայտարարեց, որ այդ հարցը վարձանակ երանակով չի կարելի լուծել. այլ ժամանակի կը կարօտի: Նախքան այդ հարցին անցնելը, աւսու՞մ է նա, մենք պէտք է քուչուրներին կապէք այլ և այն կուտուբական աշխատանքի և կենցաղի հետ:

Ուրեմն՝ հօղի սակաւութիւնից խեղուտ Հայ ժողովուրդը, յանուն կոմունիզմի, պէտք է տանջի, պէտք է ոռլած Մնայ անքան ժամանակ մինչև Մուգանի ժողովուրդը կուտուրապէս բարձրանայ և դողրի քուչուր լինելուց. մինչ վերջին պէտք է օգուտի Հայաստանի լեռնային արտասուղիներին...

Իսկ Ախալքալաքի հարցի մասին չարտայայտեցին անգամ: Դեռ անցեալ տարի, երբ այդ շրջանի բոլոր խորհուրդները միաձայն որոշու՞մ էին կուչացրել միանալու Հայաստանին, վրացական իշխանութիւնը վարչական եղանակով ցրեց խորհուրդները: և նոր վրացի պաշտօնեաներ նշանակեց: Այդ էլ անշուշտ կատարեց յանուն ազգերի ինքնորոշման իրաւունքի: Եւ նոյնիսկ մեկուսարեցին Ախալքալաքի հայ կոմունիստ գործիչները՝ որպէս դաշնակցական մտայնութիւն ունեցողներ: Հայաստանի աշխատանքութեան և նրա հայրենիքի պաշտպանի տիտղոսն ունեցող Հ. Կոմունիստական կուսակցութիւնը կուչ ատեց այդ բոլորը, որպէսզի ապացուցանի թէ ինքը գտարիւն կոմունիստական է և ուսուց ատելի ուսու: Ձէ՛ որ ուսուների համար այս հանրապետութիւնները ֆիկտիւ բաներ են: Դրա համար էլ երանք դեռ շարունակու՞մ են այս հոգանսները կոչել նախկին նահանգների աւսու՞մով. — օրինակ՝ Երեւանի նահանգ, Նախիջուանի գաւառ. Թիֆլիզի նահանգ, Դիլիջանի գաւառ ևն:

Անդրկովկասեան նոտաշրջանի առթիւ անշուշտ խորհրդային ճամուլը ճոռացաւ զանազան շրջանների մարդկանց կողմից ողջունի խօսքեր հազարբելու. դրանցից մէկն է և Մասունի ներկայացուցչին վերագրու՞մ խօսքերը, որ ամենամաքձօթ կերպով արտաւարել է այդ ճամուլի հաշտութեան մէջ:

Ես այժմ տալիս եմ ընթերցողին Սասունցու խօսքը, որի վերջաւորութիւնը դժբախտաբար ընդհատուեց Մառաշէնի և Եազդեղեանի «օրիկի» բառակոնի և, լռիք» բացակայութեամբ: «Ընկնիներ, մենք երկար տարիներ հոլի ենք մղել սուլթանների և փաշաների դէմ: Այդ կուրը մեր վրայ շատ թանկ է նստար, եթէ այսօր մի տի սասունցիներ ազատուել են և կան, այդ շնորհիւ մեր իրաւորական պայքարին է: Բայց դժբախտաբար այն՝ ինչ կատարուած է մեզ ծոմ արդէն յիշեցնում է Հա Վրական օրերը: Վեցի վեր կացող կոմսսոնը կամ կուսակցականը մեզ Հակայեզպիտական և Հաճարում, մինչև երբ Դուք դաշնակներին վատ էք ստուծ, դուք թուրք փաշաներին վատ էք ստուծ, բայց... մեր պաշտանակները...

Սասունցու ողջունից Երվանդի բարձրութեամբ տակ Հուշարամ ժողովուրդը ճիշտն այս լսեց և Մառաշէնի ու Հաճարանների աղմուկը և սպառնալիքները:

Մի զարմանաք այս երկրին «ազատութիւն» տուց մարդիկ, ոչ թէ ճիշտն մեր սահմանների պաշտպանութիւնն են յանձնել առևտրական և առևտրական բանակին, այլ երկրի ներքին պահպանութիւնն անգամ կատարում են ուսանելով: Ոչ ճիշտն քաղաքական յանցարարների այլ անձնափոքը քրէական յանցանքով բռնած բանտարկեալների պահպանութիւնը, նոյնիսկ դատարան և դատարանից բանտ տանելը վտանգուած է առևտրական և իր թողուն անշուշտ ապագոյց է, որ Հայ աշխատաւորութիւնը Հայ կոմունիստների Հետն է. չէ՞ որ «Հինգ տարւայ տիրապետութեան փաստ ունին» նրանք արդէն...

ԳՆԱԴԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԼԱՐՅԸ

ԵՐԵՒԱՆ, 20 Մարտ, 1926

Նրէք տարի առաջ էր, որ Չիչերինը Հայ փախստականութեան Հարցի լուծման Համար առաջարկ արեց գաղթականութիւնը փոխադրել Ռուսաստան ինչ խօսք, որ Հայ ժողովուրդը այդ մաքի Հետ չհաշուուեց: Իսկ այժմ Հայ կոմունիստները ևս դուժմ են գաղթականութեան Հարցը լուծել յիշում և ճիշտ համաձայն Չիչերինի առաջարկի: Նրանք նազ ու թողով ընդունում են արտասահմանեան գաղթականութիւնը իբր թէ: Կայտասանում տեղափոխու Համար, բայց փաստորէն այնպիսի կայութիւն են ստեղծում, որ կարծիր գծից ներս ընկած գաղթականութիւնը ցրվ լայնատարած Ռուսաստանի ներսերը:

Սուստասանից եկած 4000ի չափ գաղթականութիւնից Ֆիացի են միայն 1000ի չափ՝ լցւած Կազախստանի կիզող անապատը: Մնացածները Հաւելցին ու գնացին թերեւս անվերապանախօրէն: Կյոք բոլորը Հայ լուձեկիներին Համար նշանակութիւն չունի. նրանց Համար միևնույն է գաղթական Հայը Հայաստանում կանգ կուսել Սախալինում թէ կանգնակալում, միայն թէ կարողից գծից ներս լինի:

Չիչերի թուրքերի ներդրելի և ուժեղացելը Միայն 1925 թին Կարապետից գաւառում թրքական 10 դուր է վերահաստատուել: Երևան քաղաքը նոյն թին 300 սուս թուրք են վերադարձել և վերականգնել իրենց սեփականաւորական իրաւունքները: Թուրքերի ներգաղթը դեպի Հայաստան քաջալերուած է ոչ միայն Հայ Համալսնալարների կողմէ, ու ևս ուշադրանքն ու առձիակակ կատարուել են ունց

կողմից: Հինգ տարուց իվեր, Վանի շրջանում Հաստատուած թուրք գաղթականներից շատերը տանիկ կառավարութեան նիւթական և բարոյական աջակցութեամբ վերադարձել են Հայաստան: Իսկ դրա փոխարէն երբեք չէք ստանի, որ մի Հայ ընտանիք փորձի դնալ Նորքէջան կամ Նախիջևանի շրջանը: Ընդհակառակը, Երիշէ կողմից, ինչպէս և Նախիջևանի շրջանից դու Հայերը գաղթում են մեզ ծոմ Հայաստանի թքի տակ, նախիջևանի բազմաթիւ Հայ դիւրեր, որոնցից իւրաքանչիւրի մէջ առաջ Հինգ-վեց հարիւր ընտանիք էին ապրում, Ֆիացի են անալի՝ իսկ նրանց Հայ բնակիչները թարուած են Երևանի փողոցները անհող և անտուն, կամ փառուած են Երևանի փողոցները անհող և անտուն, կամ բաժնեկէց են լինում առաջ այն էլ սակաւահող գիւղացիութեան կէջ: Ինչպէս իրաւակալը որդարացի է ու իտաղարար, ապա՝ ինչու Հայ ժողովուրդը ազատ շունչ չի կարող առնել «սոցիալիստական» Երբեքստում և Նախիջևանում: Ինչու վտահալութիւն չեն ներշնչում նրան իր հող ու ջրին վերադառնալու: Կարծում ենք մեկնութիւնները աւելորդ են: Ընթերցողը լաւ է Հասկանում Հայ Համայնագրանների քողաքական ասիկարութիւնը:

Միշտ կարելի է տեսնել խորհրդային մամուլի մէջ ուռուցիկ յայտարարութիւններ ներգաղթողների քանակի և ժողովրդի աճման մասին: Նրանց հաշուով ազգաբնակչութեան աճումը Համում է 4 աւ հարիւր. բայց այն Կազուձը որ կատարուած է արտագաղթի ճանապարհով՝ ոչ տեսնել կարող են և ոչ էլ ուզում են տրմանագրեր: Միայն 1924—25 թին Հայաստանից դեպի միջին Միւրի ու Թուրքեստան գաղթել ծոմ 50 Հազար ժողովուրդ, որոնց 80 տոկոսը նորից արեւմտահայ յակտեանական գաղթականներն են: Վանի կենտրոնակ ու ստեղծող ժողովրդից շատ քչերն են Ֆիացի: Մեր լաւագոյն արհեստաւորները այժմ Թիֆլիսի, Ռոստովի, Խարկովի և Օդեսայի գաղթի են: Հայաստանում նրանք որպէս անբարեյայունքն այնքան Հայածեցին, որ չկարողացան Հայ կոմունիստների ստեղծած «գրասիր» վայելել: Գնում են անվերջ, շարուն-շարուն և առանց գիտելու թէ ո՛ւր: Եւ երբ մտածում են, որ այդ բոլորը կատարուած է նրանց ձեռքով, սրտեք յեղափոխութեան և աշխատաւորութեան շահի պաշտպանութիւնն իրենց մենտոնը: Կարճած ոչ մի միջոցի առջև կանգ չեն առնում իրենց տիրակալութիւնը յարստեղու՝ արդարացի զայլոյթով եւ ինչու:

Ճիշտ է մեք կողմնակիցներ ենք ներգաղթի. մենք ուզում ենք որ Հայ տարագրութիւնը արտասահմանից փոխադրվ Հայաստան: Բայց երբէք չենք ուզում, որ մեր գաղթականներին բուձեկիները Հասարդոնն քաղաքական կամ կուսակցական նպատակներով: Արտասահմանում արտասահմանիցն ցուց տու. Հայութեան ոչքին թող փեղ, իսկ չլինական պարպից ներս սպրում գաղթականներին փոխանակ Հայաստան բնակեցնելու դին այնպիսի դրութեան մէջ, որ նրանք ցրեն լայնատարած Ռուսաստանում — սա Հաւասար է ազգային ուժեղագործութեան: Եթէ արտասահմանի Հայութիւնը 1923ին Չիչերինի արած Հիւրարիւրութիւնը մերկեց այժմ, նա պէտք է աւելի զրոյշ լինի՝ Ռուսիստե այսօրու են մեր վարիչները: Չիչերինի ակտի ստոր են իրենց քողաքական Հաշիւների մէջ: Նայ ժողովրդի կենսական շահիցը սրանք վաղուց են զահարել խորհրդային—Համայնական քաղաքականութեան:

բային բոլշևիկները ձայն բարձրացրին զիւրացիութեան սուկաւահողութեան ձափն և այդ ստիկանները բարձրան սահմանային խնդրին՝ Արտաքէս Կարինանը զուրա եկաւ Հեռեւեալ յատարարութեամբ. — «Կերթըր, մեր կուսակցական ծրարն խաւերում, չարագանջ վառանդուր ձառնութիւն և առաջ եկել: Ենդ ազգայնական տրադիցիաները ոսակներն պահելու են: Եւ մեր ընկերները ա՛յն Հաւատքն են սնուցանում, թէ խորհրդային իշխանութիւնը մերտահմանները պիտի ընդարձակի ի Հաշիւ Ցաճկաստանի և Եսիթիւնանի: Յայտնում են, որ ոչ մի կոմունիստ, ճանաւանդ գիտակից կոմունիստ այլպիսի մտայնութիւն ունենալ չի կարող. մեր բոլոր ընկերները պէտք է լաւ գիտենան, որ Կարին զաշնագրութիւնը մեր արեւելեան քաղաքականութեան Հիմնաքարն է: Երանիք անգիր խախտել նշանակում է, մեր արեւելեան քաղաքականութիւնը փլուզման ենթարկելը»:

Երբ Կարինանը «ձեր» քաղաքականութիւն է ստուծ, չպիտի կարծել, որ նա Հայաստանը և Հայ ժողովուրդին է Հասկանում: Չէ՛ որ նա բաւական «ձեծ մարդ» է Հայաստանից Տաւրոս Համար Երան «ձեր»ը ձեծ Ռուսաստանն է Այդ կէտում, շիտակ որ, ձեծ Ռուսաստանի Համար Կարին զաշնագրութիւնը կարելի է Համարել արեւելեան, աւելի ճիշտը մուսուլմանական քաղաքականութեան Հիմնաքարն Որ այդ զաշնագրութիւնը Հայ ցողովրդի գերեզմանն է Հանդիսանում — դա չէ մտահոգում Կարինեաններին:

Այս չափով են Կարինեանները Հասկանում Հայ ժողովրդի կենսական ջահերը: Եւ դեռ միամտութիւն կան, որոնք Հաւատում են, թէ որանք այլ մարդերում չորից Հայ ժողովրդի դոյութեան և ապահովութեան ձափն են աշխատում. . .

== Է ==

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ԼՈՒՍԻՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՒԱՆ, 9 Ապրիլի 1926 թ.

Երեք ամիսէ, որ հայ ժողովուրդը խեղճում է Չեկայի կոշմարի տակ: Երեք ամիս է, ինչ կատարել են մասսայական ձեռքբաղութիւններ և դեռ շարունակուում են կատարել: Երեք ամիսէ, որ հարիւրաւոր մարդիկ պահում են Չեկայի ներքնայնորիներում, որոնք ոչ տեսնել կարելի է և ոչ իմանալ, թէ՛ արդեօք ինչո՞ւ համար են բռնաւոր: Երեք ամիս է, որ բանտարկեալների հարիւրաւոր ընտանիքներ ժամը 4-6 Չեկայի դռանը հերթի են կանգնում՝ մի քիչ կերակուր իրենց սիրելիներին հասցնելու համար: Երեք ամիս է, որ խորհրդային մամուլը անվերջ սուտ լուրեր է տալիս Եւրոպայի գանազան բանտերում յայտնաբերւած կարգի բռնների մասին և այնտեղ տանջւող կոմունիստների մասին: Երեք ամիս է նաև, որ նա անապատաշար Զաքարիայի պապանձումն է պահում հայ բոլշևիկներէ ձեռքով կատարուած խժժութիւնների մասին:

Այսօր Երևանի Չեկայի խոնար ու մութ նկունքներում, երկար մնալուց մահամեծծ յիճակի մէջ են տառը հողի հայ ժողովրդի հարազատ դաւաններից, որոնք աւելի սրտազաւ բարեկամ են հայ աշխատատուութեան քան ներկայ տիրողները. — տիրողներ՝ որոնք օտարների հետ դասակարգեցին և օտարների հետ եկան իշխելու այս երկրին և հայ ժողովրդին:

Մեզ համար զարմանալի չէ խորհրդային իշխանութեան լուսթիւնը և ոչ էլ այն անասութիւնը հերքումը

բանտարկութիւնների մասին, որ յաճախ կրկնում է Փարիզի բոլշևիկեան թերթում: Հայ ժողովրդին վաղուց է յայտնի, որ կոմունիստները միանգամ ընդմիջում թքել են ամեն ստեակ բարոյականութեան և սրբութիւնների վրայ. . .

Հայ աշխատատուութիւնը լաւ գիտէ որ կոմունիզմի ազնիւ խօսքը կազմում են սուտը, խաբեբայութիւնը, կեղծիքը և ինտրիգան: Միայն այս «դրախտ» չլալուց միամտները կարող են խաբել նրանց ուռուցիկ և շարուն լուրենգներին, որոնցից իրականի մէջ նրանք վաղուց են երես դարձրել. . .

Եթէ այսպէս չլինէր՝ Երևան Զուբարները, որոնք արտակարգ յանձնարարութեամբ արտասահման են մեկնել կարճ ժամանակով մէջ լիկվիդացիայի ենթարկելու բոլոր ընդդիմադիր հոսանքները՝ քաշութիւն և ազնութիւն պիտի ունենային խոստովանելու իրենց արածները. բայց ի՞նչ սահն, երբ ասելիք չուներ: Եթէ խոստովանեն, որ Հայաստանում ձեռքբաղութիւններ են կատարել, պիտի առնն նաև պատճառները, իսկ այդ պատճառներին այնքան անմիտ են, որ Չեկան անդամ, որ այդ ձեռքբաղութիւններին ձեռնարկել է միայն իր զուրկութեան անհրաժեշտութիւնն ապահովելու համար, այսօր մահանել է ծիծաղելի դրութեան: Եւ ձեռքբաղութիւններից վերջը ուզում է սղործ՝ ստեղծել: Ամեն օր նոր նոր մեքենայութիւններ են շարունակում հրապարակ, բայց չէ յաշնագրում անհայտագիտական խոշոր գործ սարքել:

Չեկայի ձեռքի տակ ունեցած մեղադրական փաստերը կազմում են մի քանի մասնութիւններ, մի երկու լրտեսների տեղեկութիւններ, իսկ ամենազլխատուրը, որ ձեռքբաղութեանը մի երկուսի մօտ կարծում դառն են՝ չայրենիք՝ ամառայից մի քանի օրինակ. . .

15 մարդիկ ձեռքբաղուել են միայն նրա համար, որ նրանք արտասահմանի թերթ են կարգացրել: Կե՛րք զաղութի հայ աշխատատուութիւն, այսպիսի է խորհրդային երկրի ազատութիւնը: Դեռ անցեալ տարի, երկու երիտասարդների մօտ «Հայրենիք»ի երկու օրինակ դռնելով՝ հինգ տարւայ աքսորի դատապարտեցին: Արդեօք արտասահմանում «Ռոտրդային Հայաստան» կարող էր կեանքին էլ պանազ սպառնում է, եւ չէմ կարծում. բայց այստեղ ուզում են ժողովուրդին համոզել, որ խօսքի իսկական ազատութիւն միայն խորհրդային երկրում կայ:

Հակառակ երկրի մէջ շարունակ պահող լուրթեան հակառակ արտասահմանում կատարուած հերքումին, այժմ փաստն այն է, որ Հայաստանի Չեկան քաղաքական հողի վրայ ձեռքբաղել է Հայաստանի հողի վրայ մի քանի հարիւր մարդ: Դրա վրայ անելացրէք Յիֆիլի բանտարկեալները, որոնք մի մասին փոխարդէլ են Երևան, զրա վրայ աւելացրէք ղեկտեմբերի սկիզբներին կատարուած մի խումբ հայ յերի և թիւրքերի ձեռքբաղութիւնները, ինչպէս նաև Հայաշահութեան և սքառանդութեան անուան տակ եղած բանտարկութիւնները:

Գիտենք, տեսնում ենք, թէ ինչպէս հայ աշխատուորը Երևանի փողոցներում Փարիզի «Երևան»ը կարգում է և թքում նրա լղիղը ստախոսութեան վրայ: Դեռ այդ թերթումը անուններն էլ է պահանջում բանտարկեալների. . .

Ողորմելի ին՛եր, անուններ՛Է փոխանակ ձեր ընդի-

մադիրներին պահանջելու՝ պահանջէք Ձեկայից, ձեր Ձեկայի պատասխանատու քարտուղար Աշոտ Յովհանէսեանից — ներողութիւն քարտուղար անւանելու պիտի ստէի Նրանի գեներալ գուրեհրատոր Եթէ նրանք անգամ, քրտաթոր պրոյետար Չուբար, ձեզ չեն բաւարարում, պրպտեցէք ձեր ձեռքի տակ գտնուած արխիւը. և անպայման կը գտնէք այն հաշւատման ցուցակը, որի կազմող յանձնախմբի կարկառուն անդամներին մէջը գուք էք եղել: Այնտեղ դուք կը գտնէք հազար երկու հարիւր մարդու անուն, որոնց դուք համարել եք վտանգաւոր և ծրարելի ամեն քաղաքապան ձախողանքի դէպքում կու՞տ ու կու՞տ կտարել նրանց զլիւն:

Այժմ ի հանգստութիւն ձեզ յայտնում եմ, որ ձեր բակալաւաններից շատերը ձեր ցուցակին մէջ գտնուողներից են:

Քաջութիւն կունենա՞ք, այժմ էլ պնդելու, թէ սուտ են ձերբակալութիւնների լուրերը:

Հ.

ԱՆԱՄԱՅ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երևան, 1926 մայիս 4

Երկար ամիսների խորհրդաւոր լուծիւնից և ուրացումներից լեռոյ, իշխանութիւնը վերջապէս խոստովանեց որ, այժ, Հայաստանում ձերբակալութիւններ են կատարելու Քանի դեռ պրովոկացիոն մեղադրականը չէր կաղմած բանտարկութեանց մասին արտասահման հասած լուրերը հերքում էին իրենց որսի թիրերով և այդ լուրերը յայտարարում թափրիզում թիւած «գաշնակցական պրովակացիա» Դժբաղտաբար այս երկրի տիրոջներ նորից քաջութիւն չունեցան բանտարկեալների խակական թիւը խոստովանելու: Ըստ իրենց ասածի 70 հոգի են: Երեւի խօսքը միայն նրանց մասին է, որոնք Ձեկան այս պէս կամ այնպէս մի պոչ է փակցնում: Նրանք շարունակում են ուրանալ ձերբակալութիւնը այն մի քանի հարիւր մարդկանց, որոնց համար մեղադրանքի ոչ մի նիւթ չկայ:

Մեղադրական յայտարարութեան մէջ աւքի է գարնում 40 թուրք մուսալաթականների ձերբակալութիւնները. պիտի սասել, որ թիրքերի դէմ ամբաստանութիւնն այն չէ, ինչ անամթաքար յայտնում են թուրքերը ձերբակալել են որպէս Մուսալաթա Քէ մայի կատակարութեան գործակալներ: Անցեալ աշնան թիւրք կոնսիւլը որպէս այդ պնդողութեան կազմակերպող հեռացել և նրան նորը փոխարինելու: Բայց բոլրէնէլ քաղաքագէտների համար անհրաժեշտ են այդ բոլորը և նոյն իսկ միպպետական հայ Լուկասովի Փաշիզովը կատարած սխրագործութիւնը համարել մեղադրական փաստ այն հայ մուսալաթականների դէմ, որոնք իրենց պէս չեն մտածում:

Թէ՛ն նախնական շրջանում Ձեկան ուզում էր համոզել իշխանութեան, որ ինքը մի խոշոր սպասամբութիւն է կանխել, բայց փաստերը եկան համոզելու անգամ իրենց կուսակցական մասսային, որ այդ բոլորը Ձեկան ինքն է հնարել, իր գոյութիւնը արգարացնելու համար:

Բոլոր այն կուսակցականները, որոնք տիրող

կլիկից հեռուն են, այդպէս են տրամաբանում, և դա բացաւայտ ճշմարտութիւն է:

Ձեկան ուզեցել է զանազան ազեֆների միջոցով «տերրոր խաղալ»: Այդ հոսն է բուրում ներկույս կրմնանանցների և Քիւրդ Դազունների հանդէպ անբարեւոյտ արդիւններից: Այժմ էլ նա նոյն ազեֆներով շարունակում է շրջաններում զաշնակցական խմբակներ կազմել: Ըստ երեւթիւնի Կ. Կ. Կ. և իր Ձեկան չեն մտածում որ այդ բոլորը մի օր շատ թանկ է նստելու իրենց: Հայ ժողովուրդը լի հաւատով սպասում է այդ օրան: Նա համոզւած է, որ ինչքան բոլշեփեկեան տերրորը ուժեղանայ, ինչքան բանտարկութիւնները և հալանահանքեր շատանան, այնքան էլ պիտի արագանայ այս ողբերգութեան վախճանը:

Երբ լեռը երկնելուց յետոյ մտկ ծնեց՝ տխրահոյակ Մելիք Յովսէփովը այժմ սկսել է ուրիշ միջոցների դիմել: Նա կարգադրել է, որ բանտարկեալներին հաց տանող ընտանիքներին մի երկու ժամ պահեն և սպառնալով ինչ որ եղած ու չեղած զաղանքներ կորզեն: Հարցնում են թէ ինչի՞մ են ապրում, ումի՞ց են փող ստանում են: Եստ անգամ հեգնում են. թէ Դաշնակցութիւնը շատ հարուստ է, դուք սպասով եք: Պատահում է նաև, որ երբ բանտարկեալներին թերթ է տանում, չեն ընդունում, ասելով թէ բանտարկեալը արտասահմանեան թերթ է պահանջում. «Հայրենիք» Վրոշակի են:

Մելիք Յովսէփովը վերջերս կորցրել է իրեն: Դրսում շշուկներ են շրջում, թէ նա անանուն սպառնական նամակներ է ստացել, և այդ այնքան է նրան պանիկայի ենթարկել, որ նա պատահողին ասում է — «Գնացէք ասէք, որ եթէ իմ կամ մի ծառայողների դէմ մի քեյալ արւի՞» 500 հոգի եմ զնդակահարելու: Որտեղի՞ց են բղխել այդ նամակները. դժւար թէ քաղաքական և նոյնիսկ անխզալ կուսակցութիւն անանուն նամակ գրի: Դրողը կամ իր ձեռքից դադած մի թոյլ մարդ է, կամ իր ճարտիկ լրտեսներից մէկը, որպէսզի Ձեկայի շեֆը անբարեկողմների ուրականներից սարսափած առաջ քաշի գաղտնի լրտեսներին, որոնք տղուկի նման քամում են այս երկրի և ժողովրդի հիւզով:

Հայ ժողովրդի քաղաքական ձգտումները, այսպիսի տերրորներով չկարողացան փոխել ոչ սուլթանները և ոչ էլ ցարերը, որոնց հետ վաթազութեան մրցում է կատարում Ձեկան: Ուր մնաց այս ողորմելի արարածները, որոնք յանդուգն են միայն անզեն հակառակորդի գէմ:

Ձեկայի առանձնասենեակներում պահողներին Երբեմն այցի են գնում կուսակցական շեֆերը, անշուշտ բոլորն էլ խոստումներով գինւած, խոստովանութիւններ կորզելու համար: Դրանք թոււն է արարալազատութեան՝ կոմիսարը Այդ կոմիսարը էլ այցելում միայն ցեմնտից ձուլւած այն կարցերները որոնց մէջ զրոյղը ոչ կանգնել կարող է, ոչ նստել և ոչ պահել: . .

Այսպէս է յեղափոխական իշխանութեան արդարադատութիւնը, այսպէս են ստեղծում իրենց աշխատատրական՝ պետութիւնը համաշխարհային յեղափոխութեան «համոզում» առաքեալները: . .

ՀՆՆԻ

ՄԵՐ յԻՆՔԻՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

... Գիտեց անշուշտ, որ խորհրդային սահմանադրութեան մէջ կայ մի կէտ, ըստ որի ամէն ազգ իրաւունք ունի ինքնորոշուելու: Համաձայն այդ կէտի նախկին Ռուսաստանի սարսուղութեան վրայ երևան եկան այնպէս «Հանրագիտութիւններ», որոնց անունն անգամ առաջ լսած չէիք: Եւ ահա մենք Ռոստոլ Նախիջևանի Հայիրս էլ ուզիցէք կազմել մեր «Հանրագիտութիւնը»: Ինչու չէ, մենք ուսնից պտկաս ենք որ... Այս գործի նախաձեռնութիւնը պատկանում է մեր շքանուն ունեւ գործիչ Համբաւ վայելող Թեոդորոս Զորարիի:

Զորարի ջանքերի շնորհիւ «Նացմէնը» (ազգային փոքրամասնութեանց վարչութիւնը) որոշեց կազմել Հայկական ինքնավար շքան, որի մէջ մտնելու են Նիսիճիս, Մեծ-Սալա, Փոքր-Սալա, Թոփիթի ու Ջալիլ գիւղերը և Սուրբ Խաչ աւանը, որը այժմ կոչուած է Միասնիկո՞վ: Անեց ինքնավարութիւն որ ասուած են, գեիցերական կանտոն չլիտի Հասկանաց. բոլոր այդ գիւղերը կազմուած են վարչական մի միութիւն, որի ներքին գործավարութիւնը կառարարելու է Հայերէն լեզուով: Նյայնքը միայն, Փաստօրէն առաջ էլ նոյնն էր, միայն թէ մենք «ինքնավար» չէիք: Դուրս է գալիս, որ, Մայիլերի Հերոսի անուն, միշտ էլ «ինքնավար» էնք եղիլ, բայց չնից լինացել, և միայն բոլշևիկները բացին մեր աչքերը Հայկական կեանքը մեզ մօտ մեռած է. ո՛չ Հասաքոյի կայ, ո՛չ ազգային որ և է ձեռնարկ, ո՛չ կենդանութիւն: Անէն ոք չարչարուած է մի կտու: Հայի Համար և զուխը կախ՝ ո՛չ մի բանի մասին չի ուզում մտածել: Ասեց ուզեցէն էլ, չի կարող իսկոյն զլիւն կանու Միայն կոմունիստներն են անպա ժողովներ անելու և խօսելու: Այստեղ լոյս ասես «Մօսք՝ ու Մամուղ» անունով մի թերթ. մէջի յօդուածները իսկապէս մուրձով ու մանգալով են գրուած: Ինչո՞ւ են և զգրացական գործերը — ուրեմա նշեալի փառաւոր օրերը Նախիջևանում կայ մի Հայկական զարոց: Մի զարոց էլ կայ Ռուստովու: Երկուսն էլ ուսման ծրագրի և ուսուցչական կազմի տեսակէտից շատ որորմելի են՝): Անունով միջնակարգ են, քայց աւարտող շտաները նոյն իսկ տարրական ուղղութեամբ են շղիտեն...:

Կիանքը այստեղ չափազանց թանկ է: Մասնաւոր գործերը (թէ առևտուր և թէ արհեստներ) այնքա՞ն ճ՛նշուած են կառավարութեան կողմից, որ մեռնելու վրայ են և չարիքը անսելի կերպով բարձր են, այնպէս, որ մարդիկ այլևս Հնարաւորութիւն չունին այլևս մարտնչակիւր իրենց գործերը և վերջացնում են մէկը ծրար լեռակից: Կոմունիստները դիմաժող մանր տուրքեր են դնում, որ մասնաւոր առևտուրն ու արդիւնաբերութիւնը մեռնին և նրանց տանը բանն պտտական աշխատեցրութիւնն ու կողպերացիան: Ուրքան էլ Համակրելի լինի այս միտքը, իրականութեան մէջ

նա չի յաջողում և չի արգարացնում իր վրայ գրած յոյսերը: Նրանց մէջ չափից աւելի զարգացած են գոտութիւնները, գիգուսներն ու կաշուաւորութիւնը: Մէկին զուր են Հանում կամ բանասերուած են, նրա տեղը եկողը է շնորհակալութեամբ զուգութիւնները և գտտի տակ ընկնում: Ո՛չ մի գտտ ու պտտիմ չի օգնում. վերքը շատ է խոր: Եւս իսկապէս, ուրիշ ինչպէ՞ս կարող է լինել: պաշտօնեաների վարձարութիւնը խիստ աննշան է, ապրիլն անՀնար է, և ճարդիկ ընկնում են փորձութեան մէջ, մտնաւանց որ Հսկող աչքն էլ թույլ է: Կոպերատիւներն և գործարաններն մէջ վարիչ պաշտօն ունեցող կոմունիստները աւելի պրոպագանդով են զբաղւած, քան զօրծով: Ի՛նչ գործ կարող է լինել այսպիսի պայմաններում:

Այն էլ պէտք է ասել, որ գեղմուսներն ու վասնումներն չարիքը Համասարած է ամբողջ Ռուսաստանում, աւելի ճիշտ, ամբողջ Թորհրդային Միութեան մէջ: Թորհրդային թիւթերը ստրափելի մերկացումներ են տնում, բայց այդ բոլորը գեա եղածի աննշան մտան է: Ձերմիսակին էլ գուսնօրէն գանգատեց գեղմուսներն մտաին: Համաձայնութեան «Սոխարիտողներ» նախագահների խորհրդակցութեան միջոցին արտասանած իր ճառում նա, ի միջի այլոց, յայտնեց, որ «կոպերատիւներն միութեան Համագումարում պարզեց է, որ 2000 կոպերատիւների մէջ, որոնց Միութեան գրուած զուգութեամբ տնում է 3.4 միլիոն ուսուլի, 1.8 միլիոն սուրբ վասնում օւ զեղծուած է կատարելու: Նոյն ճառում Աէկաչի ստեղծողն ու զեղծողը յայտարարեց, որ «սմէն կարգի կոպերատիւներն վարիչ ու վերաւստողիչ մտրմիներն անգամներն թիւր Հասնում է 400,000 մի Հակայական բանակ որի պահպանութեան վրայ ծախսուած է աւելի, քան 50 միլիոն ռուբլի»: Հասկանալի է, որ Հետեանք լինում է անտահճան չտփերի Հասած բիրտրաբակից և ժողովրդային Հարստութեան շուսլում: Զարմանալի չէ և Ձերմիսակի գանգատը, թէ խորհրդային «արդիւնաբերութիւնն ու կողպերացիան դարձել են չեմոփիկական»:

Այստեղ ամէնքը անհամբեր ոպասում են, թէ երբ Եւրոպան պէտք է ճանաչի մեզ և մի խաշոր փոխուտութեամբ օգնութեան Հասնի: Առանց այդպիսի օգնութեան մենք կորած ենք: Վերջերս չէրմիսակին էլ սկսել է ընկնել, այնքա՞ն, որ սուրբ գանիլը շուկայում գործել է շատ զօտար: Միջոցաւ առաջ ինչքան աւելիք, կարող էր ծարիւլ: Եւս պիտի ստրափելի մաքս են պահանջում, որ արտասահմանից իրի ստանալու ո՛չ մի Հնարաւորութիւն չկայ: Ծտտերն արտասահմանում ունեն ազգակներն ու բարեկամներ, որոնցից պարբերաբար ստանում են իրեր, զիւտօրապէս Հագուտ ու ոտնաման: Մաքսի վերջին բարձրացումով այդ այլևս դառնում անմատչելի:

Կոմունիստները վերջին սմիսներս շատ ջղային են դարձել: 14-րդ Համագումարը, իրօք, նրանց շարքերում առաջ է բերել պառակտում: Անաստաս Միկոյնանը, որ Հիւսիսային Կովկասի կողմից պատգամուտ էր այդ Համագումարում և Անուպիւլի դէմ բուռն արատաւարուներին մէկը, վերադարձաւ շատ դառնացած և կուսակցական նեղ շքաններում յայտնեց, որ կոմունիստական կուսակցութեան միութեան խանգարումը վատ է և թէ և Համագումարում բուսու-

*) Բոլշևիկից առաջ Նախիջևանում կար թեմական զարոց, Փագոյան օրիորդաց դիմապիտ, ձերմիսակին օրիորդաց վաճառան, արհեստաւորաց զարոց, Համբարձման ու Թորոտան մի. զպրոցները, երկու օրբանոց զարոց, մանկապարտէլ — բոլորն էլ զուս Հայիական: Այժմ այդ զարոցները փակւած են և շեխերը գրոււած:

էլ է ընդդէմադիրներին լուծցնել, բայց կհանքում Հակոա-
կոսիները Քուռ է և նոյն խոյ ուժ գտնուած Ձիւնոյիէլի
կոյճն օկիցնիրը ըստ երևոյթիւն, Համակիրպուած են, բայց
սերկոյճու շարտակուած են ներքին աշխատանքները:

Այդ փաստը Հաստատուած են և ձերբակալութիւնները
ճեղ ճօտ — Ռատուոյի և Գործարի աճխահամբերուած Կեն-
տրոնից եկած Հրամանի վրայ բանտարկեցին ճի բանի Հորիւր
բանարներ՝ ճեճ ճառը կանուխտտ, որոնք աճապարանքով
օղորդեցին զԿար Հիւսիս Այդ բանի վրայ բուն սրտիկները
չօր պահաց զըրուցն, ճի բանի աղ նոյն խոյ գործադուներ
երան, շարժուած գտնուած էր սպունական, բայց «Գէպէ-
սին» յաջողցից խեղճել ու լւծցնելի ժողովրդի ճէջ Հազար
ու ճի պատմութիւններ են արուած և աճէն օր ճամնատուց
աշխիւրից սասցւած լուրեր են Հազարուած: Մի օր ստուճ
են, թէ Մտուելուճ յեղափոխութիւն է պատահել և զբա-
Համար ճեղ ճօտ խիտ ճիշտեցնել են գործարարու: Միւս օր՝
թէ Անգլիոն ճեր զէճ պատարազն է յայտարարել: Ուրիշ օր՝
թէ Փրանսիոն ու Ամ րիկան ճեղ ճի բանի ճիլխարջ փոխա-
ուութիւն են արել: . . . Ուր է ճիշտը, օ՛ր է ստուը
զիւր է Հաստատու: Աճէնից աւելի կոճոնիտանկը Գիսի-
նուճ են պատերազմից. ճէլ՝ որ կարճիր բանակի գործերը
չստ էլ փայլուն չեն, ճիւս կողմից՝ վախճուած են ներքին
ուղտոճուութիւններով: Ընկ ախտակիւ, պատերազմի
լուրերը ժողովրդի կողմից ընդունուած են առան-
ճին Համակիրներով: Կրուցն թող Սեմուրի զայ (Գործանիւն),
ճիւսն թէ սա բոլշէիկ խռանէն (ժանտախտ) ազատենք» —
այս է ճեր նախիշխանցի զիւզացիների փափագը: Բայց
«խռանը» շարտուակուած է իշխել և իսկի արամադրութիւն
ցոյց չի տուիս Հեռանալու: . . .

Մըբ պիտի գայ վերջը ճեր նաՀաստակութեան,
ԹՈՐՈՍ

ԲԱՆՏԱՐԿԵԱՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՔԸ

ԵՐԵՒԱՆ, Մայիսի . . . 1926 *)

Ձերբակալուածների վիճակը ընդհանուր առճամբ շարտ-
նակուած է Քուր անորոշ, Հաս ու կենդ մարդկանց, որոնց
բանկիւր շարտուճի էր ճատնել անգամաճ ենաթթու կոճոնիտա-
ները՝ արճակել են բանտից: Աղեքսանդրապոլի բանտար-
կեաներից ճի բանիկին Յ տարով աքտորի վճիւ են աւել,
բայց աքտուրվալը չունենալու պատճառով գես պահուած են
փականքի տակ: Այստեղից էլ ճի բանի Հոգու 2—5 տարով
աքտորդեցին նոր Բայաղեղ Գրանց թուած էր և ընկ Վ. Քը-
ճոյեանի Հարկը, 74 ամեայ Ռադարան Գրճոցանըր Վերջինս
Մեանայ լճով իր աքտուրվալը փոխադրելիս իրեն զցուած է
լիճը և խեղդուած, Հասարակութեան վրոյթուածը այս ճերու
նու բանտարկութեան և Հինգ տարով աքտորի գատապար-
տելու գէճ սահման չունի:

Ձեկայի կուղներին խնամութեան պատճառով ճի
ք ճի Հոդի բեճատիցն են ստացել, իսկ ուրիշներն էլ
զըրկ և այլ Հիւանդութիւններ:

Բանտարկեաների ճի ճասը, որոնցից շարտերը գես
ճընչն Հիճա քննիչի երես չեն տեսել՝ Հապաղուց են արթը:

*) Բճատիւր տընթեաների է, ԽՄՌ.

պահանջելով իրենց գործի քննութիւնը: Սրանց թուոն են. . .
18 Հոդի էլ գիճուճ են կատարել Գորճարի կոճոնեցն պա-
Հանջելով պարզել իրենց ձերբակալութեան պատճառները
Լուրեր են շըրճուճ, թէ Ձեկան այս քանի օրս պէտք
է Հրապարտուելին դատ կաղճակելու սերբորի գորճով ճե.
զաղըտըներ զէճ: Երան Հասկըրել են, թէ վերջապէս անյարճար
է ստակ փոսով ճը քանի Հարիւր մարդկանց բաղը տնօրի-
ները. «պէտք է Հասարակութեանը ճի բան ցոյց տալ»:
Սրա Համար պատրաստութիւններ են տեսնուճ, այսինքն
վիաներ են պատրաստուճ, որ այսինչը այնինչին արըճա-
նակ է աւել, որ այս ճէկը այն ճիւսին աէրբորի Հրահան-
նակ է աւել կայնը, որ այս բոլորը կատարուճ է այնքան վրան
բաց յիճարթեճմար, որ աէրբորիտական գործերից որ և է
Հասկացողութիւն ունեցող մարդկանց ճիճաղը ճիւսն կարող
է շարթել: . . .

Ձերբակալուածների ճի ճասին ստիպուած լինելով ար-
ճակել, որովՀետև ոչ ճի կերպ չի յաջողուճ երանց զէճ որ
և է մեղադրական սարթել՝ Ձեկան ճատուճ է իր սիրա
գործութիւնը արթեցնել զէթ երանցից Հակադաշնակցական
յայտարարութիւններ կըրթելով Այս ճաշուճ ճէթողի կիրա-
ման Հեռեանքներից ճէկը պէտք է Համարել «ճոնպէս
գաշնակցական» ՄՀիւրան Ճէր Գրիբորեանին Համապատաս-
խան յայտարարութեան դիճով բանտից արճակելը: Մենք
չզիտենք, թէ աղտեղ, արտասահմանուճ, ի՛նչ տպաւոր-
թիւն են թողնուճ նճան զեկարացիաները — յայտարարու-
թիւնները: Այստեղ մարդիկ նրանց կարգալու յոգնութիւն
իսկ չեն ուղուճ կրել, այնքա՛ն ճանեղացած են այսօրինակ
նճան խեղկատակութիւններից:

Բանտարկեաների և ճանաւանդ նրանց ընտանիքների
նիւթական դրութիւնը ուղղակի տաղեպալի է: Շատերը
իրենց կաթանները, անկողինները և այլ անհրաճեշա իրերն
են ճախուճ բանտարկեաներին կիրալուր Հասցնելու կաճ իրենց
օւ ուղրուճ Հայթոյթելու Համար, ճաննելով այս դուրը
ճնացաների թշուառ վիճակը՝ մարդ սեանայ երանի է տա-
լիս ձերբակալուածներին: . . .

ՄԻՄԵՌԱԿ

Մ Ե Ր Ը Ն Թ Ե Ր Յ Ո Ղ Ն Ե Ր Ի Ն

Շարժաճըր խանգարելու և տպորանական ճի
շարթ փոփոխութիւնների պատճառով «ԳՐՕՇԱԿ» ի այս
թիկ տպագրութիւնը խիտտ ուշացու: Մեր կողմից
ճիւք են առնուճ բոլոր միջոցները, որպէսզի յետա-
պայ թելերի լոյս տեսնելը արագանայ և Օղտատից
սկսուճ վերջնականապէս կանոնաւորի Դրոշակի Հրա-
տարկութիւնը:

ԳՐՕՇԱԿԻ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

71 Av. Kléber Paris

Le Gérant: E. BUAT

Imp. TURABIAN 227, Bd. RASPAIL PARIS